

Peter van Leeuwen

BISSCHOP
RUDOLF STAVERMAN
(1915-1990)

Peter van Leeuwen
BISSCHOP RUDOLF STAVERMAN

KDC ¶ Scripta

Werkschriften van het Katholiek Documentatie Centrum
voor de geschiedschrijving van het Nederlands katholicisme

1. A. Holtkamp, *Van begijnen en schoolmeesters tot leraren basisonderwijs*
2. M. Smits, *Met kompas emigreren*
3. M. Smits, *Holambra*
4. J. Eijt, *Unitas: een roeping in de wereld*
5. M. Derks en M. Budel, *Sportief en katholiek*
6. J. Willemsen, *Academische Leken Missie Actie*
7. J. Eijt, *Unitas: eine Berufung in der Welt*
8. P. van Leeuwen, *Bisschop Rudolf Staverman*

Peter van Leeuwen

BISSCHOP
RUDOLF STAVERMAN
(1915-1990)

Een biografie

Nijmegen / 1994
Katholiek Documentatie Centrum

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Leeuwen, Peter van

Bisschop Rudolf Staverman (1915-1990) : een biografie / Peter van Leeuwen. - Nijmegen : Katholiek Documentatie Centrum. - (KDC Scripta, ISSN 0923-5310 ; 8)
ISBN 90-70504-42-1
Trefw.: Staverman, Rudolf ; levensbeschrijvingen.

© 1994 Katholiek Documentatie Centrum, Nijmegen

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

INHOUD

WOORD VOORAF	7
1. STAVERMAN IN FRIESLAND, 1943-1953	9
Ontstaan van het apostolaat in Friesland	10
Staverman in de ondergrondse	12
Apostolaat Minderbroeders Friesland (AMF)	15
Opbouw van de regionale gemeenschap Drachten	16
Sint Willibrordvereniging	18
Katholiek Sociaal-Kerkelijk Instituut (KASKI)	18
Franciscaanse Studiegroep	18
2. NIEUW-GUINEA, 1955-1971	19
Besluitvorming en vertrek, 1953-1955	19
Superior Regularis, 1955-1956	23
De grote tournee: 11 maart tot 31 december 1955	29
Naar het Westen, de Vogelkop	29
Naar de Wisselmeren	30
Naar het zuiden, de Mimika	31
Naar het Achterland	32
Balans na een jaar	32
Gouverneur J. van Baal over Cremers en Staverman	36
Staverman als bisschop (1956-1970)	37
Op Uw woord zal ik het net uitwerpen (Lc 5,5)	41
Benoeming en wijding	42
Veranderde verhouding tussen de kerken	42
Nieuwe scholen	44
Expansie	45
Vliegtuigen	46
Telecommunicatie	49
Gezamenlijke verantwoordelijkheid	50
Het Tweede Vaticaanse Concilie, 1962-1965	53
Ontstaan van de Theologische School, 1963-1969	58
Rum twee jaar later, 1971	64
Missionaire fraterniteit	67
Inleiding van bisschop Staverman, november 1967	67
De situatie van dit volk	68
Agglomeratie van kerk en orde	69
Verantwoordelijkheid voor het geheel	69
Vernieuwing en deskundigheid	69
Verkondiging en ontwikkeling	70
Overdragen wat mogelijk is	72

Onderwijs	72
Vorming van kader	74
Eenzaamheid	76
Communicatie	76
Proeve van een pastoraal plan	78
Samenvatting	80
Bisschop Staverman vraagt ontslag (5 december 1969)	81
Ten afscheid	84
Afscheidsbrief en vertrek	86
3. TERUG IN NEDERLAND, 1971-1990	89
Eerste jaren, 1971-1973	89
Pastoor in Varik, 1973-1977	92
Voorzitter van de Nederlandse Missieraad, 1975-1986	93
Onbekend maar spoedig bemind	93
Drie perioden	95
1. Buggenslaan, 1976-1980	95
2. Oogst en teleurstelling, 1980-1982	98
3. Bezinning en keuze, 1983-1986	100
Als een bisschop	102
Verzoening en kerkvernieuwing	103
Staverman en de Maronieten	109
Bolivia en Oost-Timor	109
De verhoring van zijn gebed	110
BIJLAGE 1 DAGBOEK EN ARCHIEF VAN MANFRED STAVERMAN OFM SUPERIOR REGULARIS OFM OP NEDERLANDS NIEUW GUINEA	113
BIJLAGE 2 PROEVE VAN EEN DIOCESAAN PLAN VOOR HET BISDOM DJAJAPURA	143
Inleiding	143
De kerk	143
Sjaloom	144
Missie en ontwikkelingswerk	145
Beginselverklaring omtrent de ontwikkelingssamenwerking speciaal de taak dienaangaande voor de priestermissionaris	145
Aanpassing	148
Beleidslijnen	149
Communicatie	150
Inventarisatie en planning	153
Kadervorming	154
Slot	155
BIJLAGE 3 DIOCESAAN PLAN VOOR HET BISDOM DJAJAPURA	156
LIJST VAN ILLUSTRATIES	157

WOORD VOORAF

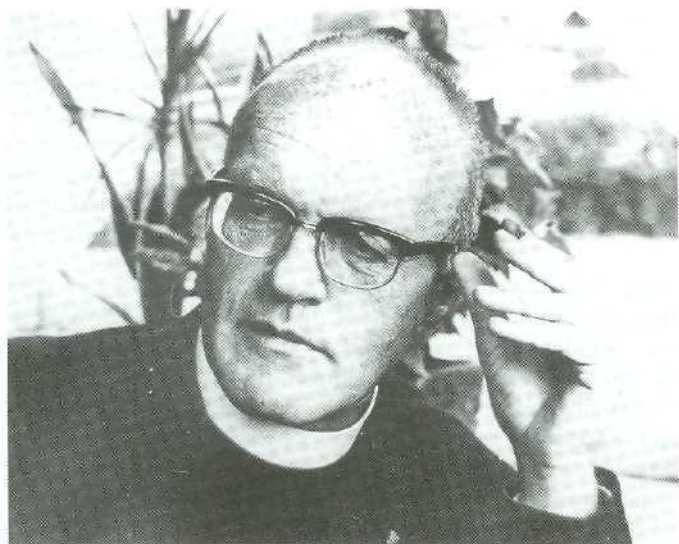
Tijdens het schrijven van een herinnering aan de op 18 oktober 1990 overleden Rudolf Staverman nam ik het besluit een biografie aan hem te wijden. Zijn leven speelde zich na zijn jeugd en studietijd af in Friesland, waar hij leider was van het apostolaat van de minderbroeders, in Irian waar hij bisschop was, in Nederland waar hij naast andere werkzaamheden voorzitter was van de Missieraad. Vandaar de indeling in drie hoofdstukken.

Bronnen zijn de voor dit doel neergeschreven herinneringen van mensen die hem in bepaalde situaties goed gekend hebben en vele documenten die deze herinneringen bevestigen of corrigeren of aanvullen. Het was niet altijd mogelijk de betrouwbaarheid van de herinneringen te toetsen aan documenten.

De belangrijkste bronnen zijn een dagboek door hem in 1955-1956 geschreven en memoires geschreven in de jaren 1975-1988. Gevraagd naar de bedoeling van deze memoires zei hij "dat dit plan geboren en gegroeid is uit het idee van enkele Irian missionarissen om voor het nageslacht markante feiten van onze aanwezigheid daar zwart op wit vast te leggen als dankbare herinnering en waardering van de missionarissen in Irian-Jaya." Hij heeft veel tijd besteed aan het schrijven van deze herinneringen en aan het documenteren daarvan. Ziekte heeft hem verhinderd dit werk te voltooien. Het zijn 74 bladzijden. In het archief te Utrecht vond ik een aantal losse bladzijden bedoeld voor de voltooiing ervan. Dat hij niet verder wilde gaan dan zijn eerste jaar in Irian, toen hij nog geen bisschop was en allen die voor de missie werkten heeft bezocht, werd mij pas duidelijk toen ik in het archief het 'Dagboek en archief van Manfred Staverman OFM Superior Regularis Missie OFM op Nederlands Nieuw Guinea' ontdekte. Het loopt van 1 december 1953 tot 3 april 1956. Kort daarna werd hij tot bisschop benoemd. De later geschreven memoires zijn een bewerking en uitbreiding van dit dagboek, over dezelfde periode van zijn leven. Niets wijst erop dat hij van plan was deze memoires te publiceren. Het dagboek is als bijlage aan deze biografie toegevoegd, samen met twee andere bijlagen.

Peter van Leeuwen OFM
Alverna, zomer 1993

*Rudolf Staverman,
aan het begin van zijn levenswerk als bisschop
van Nieuw-Guinea, later Irian Barat.*

1. STAVERMAN IN FRIESLAND, 1943-1953

Rudolf Jozef werd op 8 april 1915 in Amsterdam geboren als vierde van de zes kinderen van Harmannus Staverman en Catharina Moller. Deze kwamen uit Groningen en vestigden zich na hun huwelijk in Amsterdam, op de Keizersgracht in de parochie van de jezuïeten. Daar werd hij gedoopt. Toen hij zes jaar was verhuisde de familie naar Amsterdam-West, waar zij woonde in de parochie 'De Boom' van de Minderbroeders.

Zijn zus Jo schreef, dat Rudolf tijdens zijn laatste schooljaar een missiefilm heeft gezien en daardoor sterk werd aangetrokken. Hij vertelde zijn ouders dat hij missionaris wilde worden. Zijn vader wilde dat hij naar het Ignatiuscollege zou gaan. De pastoor pleitte voor het gymnasium in Venray om zijn roeping te beveiligen, maar ook uit franciscaanse interesse. Hij ging in 1927 studeren in Venray. Op 7 september 1933 trad hij in Hoogeruts in het noviciaat van de Minderbroeders. Daar ontving hij de naam Manfred. Later is hij teruggekeerd naar de naam die zijn ouders hem gegeven hadden. Binnen de familie en voor zijn intieme vrienden heette hij Dols. Dat is altijd zo geweest volgens zijn zussen. Hij had een sterke band met zijn familie.

Samen met zijn klasgenoot Walter Geurts wilde hij in Leuven sociologie gaan studeren, in Rio de Janeiro deze studie voortzetten en zich dan gaan wijden aan sociaal werk in Brazilië. Hun klasgenoot Gallus Burger, die besloten had naar Brazilië te gaan, heeft na de plechtige professie in 1937 hierover met hen gesproken. In Weert toonde Jose de Haas, bisschop van Arasuaï zich enthousiast over hun plan. Zij hoopten dat hij hierover met de provinciaal zou spreken.

Na hun wijding luisterde de provinciaal Prudentius van Leusden naar hun plan en deelde vervolgens mee, dat Walter geschiedenis en Manfred klassieke talen zou gaan studeren. In zijn memoires schrijft Rudolf: "Maar tot mijn verrassing werd ik enige tijd later opnieuw ontboden en toen bleek dat de klassieke talen plaats moesten maken voor de apologetische wetenschappen. Het was de bedoeling dat ik mettertijd Winand Sluis op zou volgen, die overal in het land conferenties gaf voor andersdenkenden. Met dit vooruitzicht kreeg ik 22 juli 1940 opdracht apologetica te gaan studeren in Leuven." Omdat Leuven wegens de oorlog moeilijk bereikbaar was, werd hij op 30 oktober 1940 naar Maastricht gestuurd om het pastorale jaar te volgen en daarna, op 19 juli 1941 naar Nijmegen om apologetica te studeren. "Winand Sluis heb ik nooit gezien, maar dat ik bestemd was voor de wereld van de andersdenkenden bleek men

in Weert niet vergeten te zijn. Want toen de universiteit te Nijmegen een jaar later gesloten werd, ontving ik 20 juli 1943 een benoeming voor Drachten."

Hij arriveerde daar zaterdagmiddag 5 september 1943, werd door de gardiaan Berchmans Lambooy hartelijk verwelkomd en de volgende morgen op assistentie gestuurd. Want dat was de taak van het klooster te Drachten: assistentie verlenen aan een aantal parochies en instellingen. Daarnaast was er ook het apostolaat van de minderbroeders in Friesland. Starter en leider daarvan was Siardus de Vries. Hij had er bij het provinciaal bestuur van de Minderbroeders op aangedrongen een theoloog naar Friesland te sturen. Bauke van de Meer, lange tijd werkzaam in dat apostolaat en opvolger van Staverman als praeses van het Apostolaat Minderbroeders Friesland (AMF) schrijft over Siardus de Vries: "Sjoerd begreep dat hij en zijn broeders niet verder kwamen met alleen maar klein praktijkwerk. En dus begon hij een lang en taai gevecht met Weert om een theoloog voor Friesland los te krijgen. Hij was dolgelukkig toen de Nijmeegse student Manfred Staverman voor het Noorden werd vrijgegeven!"

ONTSTAAN VAN HET APOSTOLAAT IN FRIESLAND

In 1987 publiceerde Rudolf een artikel 'Van Drachten via Franeker naar St Jacobiparochie'. Hij beschrijft het ontstaan van Drachten als centrum voor de missionering van Friesland. In 1931, toen de eerste cijfers van de volkstelling van 1930 over de buitenkerkelijkheid in de noordelijke provincies bekend waren geworden, schreef Jan Taal in het dagblad de Tijd: "Nooit, nooit meer heeft in de meeste van de Groningse, Friese en Drentse dorpen de stem van het katholieke geloof geklonken." Zijn oproep vond gehoor bij de aartsbisschop en bij de Apologetische Vereniging Petrus Camisius (AVPC). Deze stichtte een Friese Commissie onder voorzitterschap van pastoor Overmeer. Ten gevolge hiervan vestigden de Minderbroeders zich in Drachten, eerst in 1933 in een burgerhuis, daarna in 1947 in een nieuw gebouwde klooster. In 1936 werd een Carmelitessen-klooster gebouwd. In 1943 vestigden de Kleine Zusters van de H. Jozef van Heerlen in Drachten een verpleeg- en kraamrichting.

De gemeenschap van de minderbroeders was niet veel meer dan een assistentie-klooster, zoals elders andere kloosters die assistentie verleenden aan parochies en instellingen. Er moest iets nieuws gebeuren. In 1937 nam de gardiaan Herman Veldman hiertoe het initiatief. Hij gaf nieuwe inhoud aan de oude traditie van de 'uthoven', een soort buitenplaatsen behorend bij vroegere kloosters in het Noorden. Veldman won pastoor Overmeer voor zijn plan om ergens in de diaspora neer te strijken, "waar weinig geloof en geen dominees zijn, waar zo goed als niet wordt gekerkt, om daar het evangelie te verkondigen in de omgang met de mensen en het spreken over Gods liefde en goedheid voor

¹ *Nederlandia Seraphica* 1963 p. 416

de mensen, en het geluk van een welbesteed leven " Aldus Staverman in bovengenoemd artikel

De Friese Commissie besloot in 1939 een poging te wagen in de Bildhoek en wel in St Jacobiparochie In deze keuze speelde een rol, dat dit behoorde tot de parochie van de minderbroeders in Franeker De Bolswardenaar Siardus de Vries werd door Veldman bereid gevonden om dit experiment te ondernemen Samen met de lekenapostel Cor van Etten heeft Siardus van 1940 tot 1945 de weg gevonden naar mensen, voor wie de kerk geen gezicht had Dat gebeurde door menselijk contact en door dienstbetoon, vooral van de gezins-hulp van de Fransiscaanse lekenbeweging

Zo werd Siardus de eerste praeses van het apostolaat in Friesland Door zijn toedoen werden ook de augustijnen van Witmarsum bij dit apostolaat betrokken Amatus van Straaten kreeg de leiding Dat Siardus niet enkel naar St Jacobiparochie keek, maar naar heel Friesland, blijkt onder andere uit de moeite die hij gedaan heeft om Staverman naar Friesland te halen

Toen de uthoven Bergum en Oosterwolde er bij kwamen, verhuisde Siardus op 3 september 1945 naar Drachten, waar hij behalve praeses van het apostolaat ook vicarius van het klooster werd Dat was voor hem de oorzaak van grote ellende Siardus kwam terecht in een doorlopende competitiestrijd met gardiaan Berchmans Lambooy, de opvolger van Herman Veldman Reeds in een brief van 7 januari 1944 had Staverman aan de provinciaal geschreven over de slechte verstandhouding tussen de gardiaan van het klooster en de praeses van het apostolaat "Zij werken zoveel mogelijk buiten elkaar om, zodat de een afbreekt wat de ander opbouwt " Dat werd er in Drachten niet beter op, integendeel Op 30 mei 1946 schrijft Rudolf aan de provinciaal wat Siardus hem gezegd had "Physek ben ik niet veel waard Een jaar geleden kwam ik in Drachten wonen Ik kwam met grote welwillendheid en ernstige hervormingsplannen Het is een grote teleurstelling geworden Mijn conclusie is ik ben bekaf Ik ben ongeschikt voor dit ambt en overweeg of het niet beter is, dat een ander het over zou nemen " Staverman voegt hieraan toe "Pater Provinciaal, ik kan me, nu ik zelf drie weken in Drachten heb doorgebracht, deze mentaliteit van Siardus indenken Want er zijn hier in Drachten twee mogelijkheden of men legt zich er bij neer dat Drachten afghijdt, of als men volgens de oorspronkelijke en door U in 1944-1945 nog eens uitdrukkelijk gesanctioneerde opzet wil werken en zich dus niet bij deze toestand neerlegt, botst men dag in dag uit tegen een muur van lijdelijk verzet, gecamoufleerd ressentiment, kennelijke lusteloosheid van enkele anderen " Rudolf heeft dit geschreven toe hij, na een verblijf in Nijmegen weer in Drachten terug was Het ging blijkbaar niet enkel om een tegenstelling tussen Siardus en de gardiaan De vraag die Staverman aan de provinciaal voorlegde was het karakter van het klooster en van de uthoven, van het apostolaat als kenmerk van de aanwezigheid van deze minderbroeders in Friesland

Siardus de Vries verhuisde op 10 november 1946 naar Nijmegen Bauke van der Meer schrijft over hem "Zijn Friese periode was, naar onze indruk, "een

‘dierbare verschrikking’” Hoe dierbaar die onderneming was bleek later toen anderen begonnen te maaien wat hij in tranen gezaaid had ” Staverman nam de plaats in van Siardus Hij werd praeses van het apostolaat en vicarius van het klooster ²

STAVERMAN IN DE ONDERGRONDSE

Spoedig na zijn komst is Rudolf betrokken geraakt bij het werk van de ondergrondse in Drachten Hij heeft hierin een belangrijke rol gespeeld, samen met Hielke Hylkema, de portier van het klooster en zuster Caecilia, de overste van het verpleeghuis van de zusters van Heerlen Mevrouw mr P Bolleman, die in het verzet een leidende rol speelde, schreef mij in juni 1991 “Ik leerde pater Staverman kennen toen hij, kort na de dood van mijn vader, een bezoek aan ons bracht – mijn moeder en ik woonden samen – onder andere naar aanleiding van mijn verzoek, uit de bibliotheek van het klooster een Engels gebedenboek te mogen lenen ten gebruike bij de begrafenis, in nachtelijk duister, illegaal, van een neergestorte Engelse piloot

Het verzoek werd terstond ingewilligd Zonder veel woorden wisten wij toen meteen, wat wij aan elkaar hadden in de Tweede Wereldoorlog Ik was actief lid van een verzetsgroep in Drachten en omgeving, die de belangen behartigde van onderduikers op het gebied van huisvesting en financiën, namens het Nationale Steunfonds, illegale transporten en veelsoortige problemen die zich voordeden

Dit bezoek was het begin van veelvuldige contacten met Staverman, die de geheimhouding perfect wist te bewaren en zijn goede daden in stilte volbracht, met de bescheidenheid hem eigen De pilotenhulp was daarvan een onderdeel, maar er waren vele andere mensen, die in veiligheid gebracht moesten worden om aan de levensbedreigende vervolging van de Duitse bezetter van ons land te ontkomen in grote getale joodse mensen, vaak met kinderen, protesterende studenten, militairen die zich aan krijgsgevangenschap wensten te onttrekken, mannen die weigerden zich voor de Arbeitseinsatz te melden, boeren die hun voorraden reserveerden voor eigen landgenoten, en niet te vergeten de verzetsstrijders, die hun leven riskeerden in illegale acties en journalisten van de illegale pers

Ook zij bevolkten van tijd tot tijd, voor kortere periodes de kloosterzolders, onder de hoede van broeder-portier Hielke Met dankbaarheid gedenk ik de stille en efficiënte steun, die het Friese verzet van de slimme organisator Staverman heeft ontvangen

Zijn huisvesting bij ds Sijkema in de laatste oorlogswinter – na de gedwon-

² Rudolf Staverman, Van Drachten via Franeker naar St Jacobiparochie, in *Wat wil Rome met Friesland Beeld van een katholieke minderheid* (Franeker, Wever, 1987), p 51
70 Bauke van der Meer, ‘In memoriam Siardus de Vries Na zijn overlijden 13 augustus 1963’ in *Neerlandica Seraphica*, (1963), p 414-417

gen ontruiming van het klooster ten behoeve van de Feldgendarmene, was voor het verzet een gelukstreffer, want ook ds Hans Sijkema was een, meer individueel gerichte, rusteloze verzetsactivist. Beide theologen stimuleerden elkaar in woord en daad. Ook in deze grote pastorie zijn vele onderduikers opgevangen, zelfs een ernstig gewonde kp'er, die compleet met verpleegster en apparatuur de grootste kamer kreeg toegewezen, nadat hij overhaast het ziekenhuis had moeten verlaten wegens dreiging van verraad.

De huishoudster Japke, een moedige en onvermoerbare vrouw, beheerste deze ongewone huishouding volkomen, maar eiste wel altijd haar goedkeuring vooraf voor nieuwe gasten. Japke en Rudolf waren bijzonder op elkaar gesteld. Rudolf bewonderde haar oprechtheid en Friese standvastigheid, zij vond hem aardig omdat hij nooit een slecht humeur had en vrolijkheid in huis bracht. Wel voerden zij vele discussies over hun 'geloof', Japke was overtuigd protestant.

Als de spanningen van de gevaren voor de betrokkenen soms te hoog ophieven, verschansten de vrienden Hans en Rudolf zich graag in huize Bolleman, waar de kopjes koffie van mijn moeder een kalmerend effect hadden. Er is bij die gelegenheid veel gelachen, want beide heren hadden groot gevoel voor humor. Ik wil er op wijzen, dat de gast Staverman te allen tijde bereid was alle risico's met zijn gastheer te delen.

Er is nog iets dat ik met dankbaar hart wil memoreren: de binding tussen pater Staverman en het kleine R.K. ziekenhuis St. Jozef, destijds de enige ziekenrichting in Drachten. Dit ziekenhuis werd geleid door Moeder-overste Caecilia, een lieve, geweldige vrouw, die voor alles een oplossing wist. Hier werd aan zieke en bejaarde onderduikers, voornamelijk joods, een plaats geboden om in alle rust te sterven. Hier hebben ondergedoken vrouwen hun kind gebaard. Hier ook werd een plotseling getraumatiseerde illegale werker deskundig behandeld, dit alles 'zonder onderscheid des geloofs'. In stilte breng ik mijn diepe hulde aan Moeder Caecilia en haar zusters voor hun moedige en moederlijke, waarlijk evangelische zorgen.

Niet uit directe ervaring, maar uit betrouwbare bronnen voegde zij hieraan toe: "Het was mij bekend, dat in de oorlogsjaren ook in Drachten en omgeving de predikanten en pastores van praktisch alle richtingen zich verenigd hebben in een gesprekskring die regelmatig bijeen kwam. De pastores Staverman en – naar ik meen – Fiolet hebben hieraan deelgenomen. Een begin van de oecumene? Het leek hoopvol, maar na de bevrijding is de kring uiteengevallen, omdat oude tegenstellingen weer opleefden." Zij vermeldde ook de evacuatie van de Limburgers aan het einde van de oorlog, maar hierover kan zij niets uit eigen ervaring meedelen. "Ons huis was gevrijwaard van opname, omdat dit in de laatste oorlogswinter, die voor Friesland tot 14 april 1945 heeft geduurd, geheel ter beschikking stond van de verzetsbeweging en een vermenging van taken gevaarlijk leek."

Over haar relatie met Staverman schrijft zij: "Onze familie is van huis uit Nederlands Hervormd (vrijzinnig). Wij hebben elkanders geloof altijd ge-

respecteerd Rudolf deed dat met grote wijsheid en heeft mijn eigen geloofsbeleving verrijkt en verdiept, in bewogen tijden van oorlog en naoorlogse problematiek die van een mens soms uitzonderlijke keuzen hebben gevraagd” Het werd een hechte en blijvende vriendschap, die zich uitbreidde tot de families Staverman en Bolleman en nog altijd bestaat

Op 26 september 1944 werd het klooster op bevel van de Duitsers ontruimd Binnen zeven uur moest de gemeenschap het klooster verlaten hebben De bewoners werden ondergebracht in hotel De Phoenix, maar dat werd te duur Daarna is de gemeenschap verspreid Staverman werd opgenomen in het huis van de doopsgezinde predikant ds J W Sijkema

Ds Sijkema schreef “Manfred Staverman is zeven maanden bij mij en mijn huishoudster Japke Sjollema geweest, vijf maanden daarvan was het nog oorlog, twee maanden niet meer Overigens kende ik pater Staverman toen al lang heel goed door oecumenische contacten Ik doel op de kring van geestelijken van alle richtingen, die geregeld samenkwam en prachtige lezingen organiseerde Manfred speelde hierin een belangrijke rol

Toen de oorlog duidelijk op z'n eind begon te lopen, vorderden de Duitsers plotseling het woongedeelte van het klooster der franciscanen, naast mij, met de ruimte voor kerkdiensten Toen heeft iemand mij gevraagd en geadviseerd – wie weet ik niet meer – om een van de kloosterlingen in huis te nemen, omdat ik buurman was en het probleem van het ‘kosteren’ zo opgelost kon worden Na overleg met Japke heb ik daar prompt positief op gereageerd Zo is Manfred bij ons in huis gekomen

Er moest veel geïmproviseerd worden omdat de plaatselijke parochie der Rooms-Katholieken voor grote problemen geplaagd werd Duizenden Rooms-Katholieken waren uit de omgeving van Venlo en Roermond, als ik het goed heb, naar Drachten en omstreken gebracht Er moesten kerkdiensten worden ingericht, terwijl de R K kerkruimte veel te klein was Manfred was veel beter in staat tot dit improviseren dan de gardiaan, die vaak in paniek bij Manfred kwam overleggen, wat te doen Behalve de organisatieproblemen was er ook de geestelijke nood van de van huis en haard verjaagde Limburgers Velen moesten ontluisd worden, tegen welke behandeling velen protesteerden, omdat zij zich vernederd voelden De gardiaan had absoluut geen overwicht en wie kon hen wel tot andere gedachten brengen? Manfred Staverman! Hij stond dicht bij de mensen en won gemakkelijk het nodige vertrouwen” Ds Sijkema maakte dit duidelijk met andere voorbeelden

Hij besloot “Met elkaar was de verhouding, ik mag wel zeggen ideaal, een goede combinatie van ernst en humor, bereidheid om wat voor elkaar over te hebben Zoveel mogelijk werd Manfred in de gelegenheid gesteld ook bij ons als kloosterling te blijven leven We lazen bij de maaltijden Thomas a Kempis en de Psalmen De morgenmeditatie werd in acht genomen en Manfred kreeg een boterham extra, omdat hij zo onmenselijk vroeg moest opstaan Hij bracht restjes kaars mee, zodat we licht hadden bij de avondboterham Na het afruimen kwam ik met mijn carbidlamp op de propfen Dan zat Manfred aan de

ene kant achter zijn schrijfmachine, ik aan de andere kant, dikwijls ook achter de machine, terwijl Japke er bij zat, wegens de verwarmingsproblemen Hij besteedde zeer veel zorg aan zijn preken die hij moest houden voor de vele geëvacueerden ”

Zij waren vrienden “Manfred en ik ontdekten op praatavonden veel verwantschap Eens riep hij uit “Eigenlijk is er maar weinig verschil tussen jou en mij in de manier waarop wij leven ”” Ds Sijkema voegde daaraan toe “Ja, ik was natuurlijk geen gewone dominee, omdat ik vrijgezel ben gebleven, mijn gehele leven Ik herinner mij ook, dat hij kort na de bevrijding mocht uitspreken wat hij in verband met zijn toekomst wilde Hij had gevraagd uitgezonden te mogen worden voor de missie en was teleurgesteld dat hogere instanties anders beslisten ” Hij besloot “Hij is toch uitgezonden en zelfs bisschop geworden Ik heb me altijd bevoorrecht gevoeld door de bijzondere omstandigheden zo nauw betrokken te zijn in het geestelijk leven van een zo waardevol mens als Manfred Staverman ”

Hielke Hylkema en Bauke van der Meer bevestigden deze berichten over Stavermans aanwezigheid in Drachten in de oorlogsjaren, zijn deelname aan het verzet en zijn werk voor de geëvacueerden uit Limburg Bauke van der Meer schreef “In 1943 werd na dramatische mislukkingen om geallieerde piloten via de Waddenzee terug te zenden naar Engeland, een nieuwe lijn via land opgezet Het boek Friesland, Annis Domini 1940-1945, p 242 vermeldt dat vanaf 1943 via Drachten “nu onze belangrijkste exporthaven” naar schatting 70-80 piloten op deze ontsnappingslijn zijn gezet Een groot deel van deze vliegeniers heeft nachtverblijf gehad in het klooster Soms waren daar op zolder 5-7 gasten per nacht Verbindingsman was Manfred, ook toen gardiaan Lambooy begrijpelijkerwijze het al te riskant begon te vinden Er werden sluiptechnieken ontwikkeld om zonder op te vallen naar en van de kloosterzolder te komen ”

APOSTOLAAT MINDERBROEDERS FRIESLAND (AMF)

Toen de oorlog ten einde was, keerden de geëvacueerden terug naar Limburg en was het verzetswerk voorbij Rudolf keerde, toen de universiteit weer open was, terug naar Nijmegen en deed in december 1946 zijn doctoraal examen Hij kwam weer naar Drachten waar hij door het kapittel op 20 mei 1946 benoemd werd tot praeses van het apostolaat en vicarius van het klooster Siardus de Vries was verhuisd naar Nijmegen In 1949 werd Staverman gardiaan en praeses van het apostolaat ³

Na de oorlog werd de Apogetische Vereniging Petrus Canisius onder de leiding van Jo Willebrands omgevormd tot de oecumenisch gerichte Sint Wilibrordvereniging (SWV) Rudolf was lid van het bestuur Tot zijn vertrek naar

³ *Neerlandica Seraphica* (1946) p 39 (1949) p 245

Nieuw-Guinea vervulde hij deze functie. De deelname aan de groeiende oecumene en aan het verzetswerk en de zorg voor de Limburgse evacués hebben voor het klooster te Drachten en de uthoveniers de situatie grondig gewijzigd. Belangrijke winst van de jaren 1940-1945 was de overbrugging van de eeuwenoude kloof tussen protestanten en katholieken en het groeiend contact met de buitenkerkelijken.

De opbouw van de uthoven vrij ver van Drachten, de beginnende motorisering, de nog altijd bestaande tegenstelling tussen twee soorten van werk, ieder met zijn eigen baas maakten de situatie gecompliceerd en moeilijk. De twee doelstellingen veroorzaakten frictie tussen mensen van de eerste categorie, het AMF en die van de tweede categorie, zij die assisteerden in parochies en instellingen. Rudolf vond dit verschil in doelstelling binnen de vrij kleine gemeenschap een slechte zaak. Hij schreef aan de provinciaal dat deze situatie niet te handhaven was. Hij werd benoemd tot gardiaan en tot praeses en ontving hiermee de opdracht de eenheid binnen de broederschap te herstellen.

OPBOUW VAN DE REGIONALE COMMUNITEIT DRACHTEN

Het klooster van Drachten moest een tehuis worden voor alle broeders. Staverman begon met de verbetering van de sobere accommodatie van het klooster en bracht ijzeren discipline in de maandelijkse bijeenkomsten van alle broeders voor recollectie, werkoverleg en recreatie. Van hen die in Drachten of op de uthoven wilden werken, werd verwacht dat zij aan deze nieuwe wijze van samenleven zouden deelnemen. Zo ontstond een nieuwe vorm van 'communitéit', die later regionale communitéit genoemd zou worden. Deze is niet ontstaan vanuit een bestaande traditie of een vooropgezet idee, maar vanuit de noodzaak zich te bezinnen op een nieuwe vorm van broederschap. Het was de eerste communitéit van dit soort in Nederland en wellicht in geheel de franciscaanse orde.

Dit was de mooiste tijd van Stavermans leven. Mensen die hem in die tijd en later, na zijn vertrek uit Nederland en na zijn terugkeer van nabij gekend hebben, schrijven dat zij hem later niet meer zo gelukkig en opgewekt hebben gezien. Nel Gijssel-Hunink heeft hem goed gekend in Drachten, waar zij van 1952 tot medio 1955 lerares land- en tuinbouw was, daarna in Irian waar zij op verzoek van Staverman heengegaan was en tenslotte in Varik en Houten. Zij schrijft: "Zoals in Drachten heb ik hem nooit meer gezien. Zo graag had ik hem nog eens zo gelukkig willen zien als daar. Ik denk dat hij daar zijn mooiste tijd gehad heeft." Anderen bevestigen dit. Zuster Felix zei me: "Drachten, dat was het hoogtepunt en de mooiste tijd van zijn leven."

In zijn memoires beschrijft hij zijn leven in Drachten, op het moment dat het einde daarvan nabij was en Nieuw-Guinea in het vizier kwam. "Ik was toen 38 jaar oud en woonde samen met 14 broeders in het munderbroedersklooster te Drachten. Dit klooster was tevens de thuisbasis voor een aantal broeders die

elders in het Noorden werkzaam waren, maar op gezette tijden in Drachten samenkwamen. Op deze gemeenschap was van toepassing het woord van de psalmist "Zie hoe goed, hoe weldadig het is broeders te wezen en samen te zijn" (Ps 133,1). Ons werk was veelsoortig en afwisselend. Wij vierden de Liturgie in koorgebed en Eucharistie, zorgden voor elkaar en ook voor de Zusters Carmelitessen in hun slotklooster en voor de Zusters van St. Joseph in het verpleeghuis tegenover ons klooster. De pastorale zorg voor de kleine katholieke gemeenschap in Drachten zelf en op de zogeheten uthoven in St. Jacobi-parochie, Bergum, Oosterwolde en Gorredijk was ons toevertrouwd. Ook werd assistentie verleend aan pastoors in vele parochies van het Noorden. Maar het accent lag toch vooral op datgene, waarvoor klooster en uthoven gesticht waren: het werk van herkerstening en hereniging, later genoemd het Apostolaat Minderbroeders Friesland. Het was dit werk dat leidde tot veel contacten in de reformatische en buitenkerkelijke wereld. Zelf was ik 5 september 1943 lid geworden van deze gemeenschap. Sinds 30 september 1946 was ik belast met de leiding van het apostolaat en door mijn benoeming tot gardiaan op 6 augustus 1949 was ik tevens verantwoordelijk voor het wel en wee van deze broederschap. Ik voelde mij in Drachten bijzonder goed thuis en was er gelukkig met mijn medebroeders, mijn vrienden en mijn werk. Hij beschrijft het prototype van wat later 'regionale gemeenschap' genoemd werd. Ik heb hem zelf dit woord nooit horen gebruiken.

Bauke van der Meer en Hielke Hylkema noemden Rudolf "een aardige man, maar wie met hem gewerkt en geleefd hebben weten ook, dat hij bij alle vrijheid en vertrouwen dat hij gaf ook heel scherp kon zijn in zijn afkeuring, en correctie eiste waar dat nodig was. Hij kon wel een paar dagen mokken en zwijgen. De noodzakelijke dingen werden dan per briefje afgewerkt. Maar hij was bereid ook tegenover de jongste pater zijn ongelijk te erkennen. Oprecht, hekel aan vroom gebazel, maar temidden van veel zorgen en hektische drukte duidelijk drager van een zeer sensible vroomheid. Er is wel eens gezegd, dat Rudolf nogal goed thuis was in de zogeheten betere kringen. Dat was ook zo, maar niet alleen had hij die contacten nodig voor organisatie en financiering van het apostolaatswerk, hij verkeerde in die kringen ook als pastoraal man en was er minstens evenzeer in kwade dagen als bij gloria, victoria." Hielke en Bauke waren het erover eens dat Staverman bij de gewone man in Drachten, de eenvoudige mensen die het begin van de uthoven droegen, zeer gezien was. Hij had het talent om van massa's mensen namen en bijzonderheden te kunnen onthouden.

Hij was bijzonder gesteld op goede manieren en had een hekel aan voorkeur voor zogenaamd belangrijke mensen. Ergens in zijn memoires schrijft hij, dat zijn vader een hekel had aan titels en onderscheidingen. Van zijn ouders heeft hij zowel eenvoud en oprechtheid als toewijding en standvastigheid in zijn levenskeuze geleerd. Hij sprak niet gemakkelijk over zichzelf en er zijn er waarschijnlijk slechts weinigen die hem werkelijk goed hebben leren kennen. Ru-

dolf hield van een goede conversatie en een scherpzinnig debat. Maar hij kon ook in zo'n gesprek een plaaggeest zijn en sommigen waren zelfs wat bang voor hem. Voor mensen die hem nodig hadden en voor wie hij verantwoording droeg was hij hartelijk en begripvol.

Sint Willibrordvereniging

Vermeld is reeds zijn aandeel in het werk van de na de oorlog ontstane Sint Willibrordvereniging. In zijn memoires noemde hij in dit verband deken Lambert Rooyackers, penningmeester van de SWV, Herman Sondaal, "een man om er een kathedraal om heen te bouwen" en Carl Pauwels, "de meest sympathieke Dominicaan die ik ooit heb leren kennen". Zij viereen vormden de commissie Pers en Publiciteit van de SWV. De vergaderingen vonden plaats in Drunen, "waar we genoten van de warme menselijkheid en grote gastvrijheid van deken Rooyackers, de later zo gewaardeerde vicaris van bisschop Bekkers".

Katholiek Sociaal kerkelyk Instituut (KASKI)

Met zijn vriend George Zeegers en zijn medebroeders André Versteeg en mij maakte hij op 7 november 1947 deel uit van het stichtingsbestuur van het KASKI, gericht op de toepassing van de sociale wetenschappen op het kerkelyk leven en op de vernieuwing van zielzorg en apostolaat. Rudolf zag hiern een belangrijk hulpmiddel voor het apostolaat in Friesland. Samen met Zeegers nam hij het initiatief tot de stichting van het bureau van het KASKI in Leeuwarden. Walter Goddijn werd daar in 1951 directeur en werkte in deze functie tot 1959. Dat Rudolf in deze lijn is blijven doorwerken bewees onder andere zijn proefschrift over de buitenkerkelijkheid in Friesland.

Franciscaanse Studiegroep

Staverman was vanaf het begin in 1951 tot zijn vertrek voorzitter van de Franciscaanse Studiegroep, waarin een aantal medebroeders zich toelegden op de studie en eigentijdse vormgeving van ons franciscaanse leven. Dat was in de jaren dat Duitse medebroeders studie maakten van de bronnen van ons leven en deze in de Franziskanische Quellenschriften bekend maakten aan anderen. In de bijeenkomsten van deze studiegroep, gewoonlijk in Brummen, waren Lothar Hardick en Kajetan Esser graag geziene gasten en inleiders. Deze studiegroep heeft ongeveer tien jaren bestaan en is toen vrijwel geruisloos verdwenen.

2. NIEUW-GUINEA, 1955-1971

BESLUITVORMING EN VERTREK, 1953-1955

Op 1 december 1953 vond Rudolf bij zijn post deze brief van de provinciaal Castulus van den Eijnden "Beste P Manfred Je moet van deze brief niet schrikken Je zult er raar van opkijken, maar misschien is het de brief van je leven Verder moet ik als inleiding nog zeggen dat de zaak sub strictissimo secreto (strikt geheim) is

Het geval is dit onze missie op Nieuw-Guinea wordt tot vicariaat verheven en dus moet er een vicarius apostolicus komen, waarvoor we in Rome drie kandidaten moeten voordragen, wat als je de situatie kent, geen gemakkelijke opgave is Vanzelfsprekend hebben we deze situatie van alle kanten bekeken, gewikt en gewogen, en het resultaat is dat het definitorium (het bestuur) er serieus over denkt jou als kandidaat voor te dragen, en wel primo loco (op de eerste plaats) Dit alles mits je er zelf wat voor voelt We kunnen ons heel goed voorstellen dat je er niets voor voelen zou Dan gaat het niet door Het is zelfs niet voldoende, dat je zou zeggen uit bovennatuurlijk motief ik voel er bitter weinig voor, maar als het provinciebestuur het wil, dan aanvaard ik het Dat zou een heel mooi standpunt zijn, maar zoals gezegd, vinden we dat niet voldoende Het zou zo moeten zijn, dat je er ook natuurlijkerwijze wat in ziet, wat ook niet wil zeggen dat je graag of met enthousiasme die taak op je zou hoeven nemen Dat is ook weer niet nodig Maar het moet wel zo zijn, dat je er niet erg veel bezwaar tegen hebt Ik hoop dat ik me voldoende duidelijk heb uitgedrukt "

De brief vervolgt met een opsomming van de bezwaren tegen een aanvaarding van deze functie het nadeel voor de Friese zaak, de onbekendheid met land en volk, de omzwaai naar een primitieve levenssfeer De provinciaal besluit "Nu is het woord aan jou Denk er maar eens over na Ik bid dat de H Geest je mag verlichten, want het is geen kleinigheid die je zo maar wordt voorgelegd En wil je er over komen praten, best natuurlijk " En tenslotte "De zaak moet wel vrij spoedig beslist worden, maar heel lang er over denken heeft weinig zin "

Rudolf beschreef zijn reactie op deze brief "Misschien de brief van mijn leven? Er is toen veel door mij heen gegaan Dit alles prijsgeven, deze communiter, dit uitdagende werk, dit boeiende leven? Wat zou dit vertrek betekenen voor mijn moeder, die toen 74 jaar was Ik kon bedanken voor de eer – dat stond met even zoveel woorden in de brief – maar een beroep van je provinci-

aal leg je niet zo maar naast je neer. Een van ons moet eens gezegd hebben: "Ik heb één keer een benoeming aan de Heilige Gehoorzaamheid overgelaten, maar dat nooit meer." Dat gevoelen ken ik niet. Ik was nog altijd wel gevaren bij hetgeen voor mij was uitgestippeld of van hogerhand opgedragen. Waarom zou ik nu afhaken? Maar toen ik erachter kwam dat een benoeming tot apostolisch vicaris ook de wijding tot bisschop kon betekenen, besepte ik terdege dat anderen daarvoor eerder in aanmerking zouden komen dan ik. Van de andere kant zou toch een oud ideaal in vervulling gaan: missionaris worden. Het was de wijding tot bisschop die mij nog sterk deed aarzelen. Toen Th. Zwartkruis, de vorige bisschop van Haarlem zijn 40-jarig priesterfeest vierde, zei W. Berger in een voordracht voor de Haarlemse clerus: "Ik weet niet of de jonge Zwartkruis ooit nog eens gedroomd heeft dat hij als bisschop door de kathedraal zou schrijden. Laat hij niet te gauw "nee" zeggen, want velen van ons hebben dat gedroomd." Welnu, dit soort dromen waren jonge minderbroeders volstrekt vreemd, ook mij. Nu zou het dan moeten gebeuren?"

Op 6 december 1953 schreef hij aan de provinciaal: "Ik heb natuurlijk diep respect voor de wijsheid van het hoogwaardig definitorium, maar als een man als Zeno Moors definitior was geweest, dan zou het kunnen zijn, dat deze gezegd had: Iemand van 38 jaar die van missioneren niets afweet en vooral die er existentieel altijd buiten heeft gestaan, moet zich niet aan een dergelijke functie wagen." Na deze oproep tot het gebruiken van gezond verstand, met een verwijzing naar de door allen hoog gerespecteerde Zeno Moors, die in Maastricht zijn magister en vertrouwensman was geweest, schreef hij aan de provinciaal met zijn raadslieden: "Maar mogelijk hebt U vooraf overleg gepleegd met mensen, die Nieuw-Guinea kennen en in dat geval houdt mijn opmerking geen steek."

In deze gesteltenis, maar bereid, als het niet anders kon, om te gehoorzamen, ging hij op 8 december 1953 met de provinciaal praten. Hij schreef in zijn memoires: "De Provinciaal begon met een toelichting op zijn brief. Ons missiegebied in Nieuw-Guinea was nu nog apostolisch prefectuur, bestuurd door de apostolisch prefect Mgr. Oscar Cremers. Van Dr. Hermes Peters, een Vlaamse medebroeder, oud China-missionaris en nu missiesecretaris van het generaal bestuur in Rome, was nu bericht gekomen dat de prefectuur de status van vicariaat zou krijgen en dat van het provinciebestuur een 'terna', een voordracht van drie kandidaten voor het ambt van apostolisch vicaris werd verwacht. Daarnaast moesten de missionarissen, die tenminste twee jaar in Nieuw-Guinea werkzaam waren, ieder persoonlijk de namen van drie kandidaten rechtstreeks aan Rome doorgeven.

Met het oog op een alleszins verantwoorde besluitvorming had de Provinciaal nu alle oudere missionarissen schriftelijk geconsulteerd. Op grond van de binnengekomen antwoorden en van andere bevindingen in de afgelopen jaren, was het bestuur van oordeel dat Mgr. Cremers, niettegenstaande zijn grote verdiensten en bijzondere kwaliteiten, helaas niet als kandidaat kon worden voorgedragen. In Nieuw-Guinea zelf was nu geen geschikte kandidaat voor-

Op 12 januari 1955 vertrok pater Manfred Staverman vanaf Schiphol met het vliegtuig naar Biak voor zijn eerste kennismaking met zijn nieuwe arbeidsterrein in het toenmalige Nederlands Nieuw-Guinea.

handen Het provinciebestuur zag zich daarom genoodzaakt iemand in Nederland te zoeken En zo was het dus gekomen – zo besluit Staverman zijn verslag van het gesprek met de provinciaal – dat ik daar nu tegenover de Provinciaal zat Ik heb toen drie namen genoemd van medebroeders, die naar mijn mening beter geschikt waren en meer in aanmerking kwamen voor deze functie Maar de Provinciaal hield vast aan mijn candidatuur Toen heb ik mij gewonnen gegeven ”

Er werd zo'n sterk beroep op hem gedaan, dat hij nauwelijks kon weigeren Zijn motief was gehoorzaamheid Daar kwam bij dat hij nu toch missionaris zou worden Dat hij ook bisschop zou worden, heeft hij erbij genomen, als een dringende vraag die het bestuur hem stelde Jaren later, in 1967, toen hij in een vergadering van ressort-leiders in Nieuw-Guinea deze broederschap als kenmerk van hun leven als missionaire broederschap aan zijn broeders voorhield, zei hij “Mijn eigen ervaring daarvan (in Irian) dateert uiteraard pas vanaf 1955 Nu wil ik wel bekennen, dat ik stellig niet de moed zou hebben gehad om vanuit een ware fraterniteit, zoals die in Friesland aanwezig was, over te stappen naar Irian Barat, als ik niet geweten had en ervan overtuigd was geweest, dat ik hier terecht zou komen in een gemeenschap van broeders En die gemeenschap was hier inderdaad ”

Ik meen dat ook zijn avontuurlijke geest een rol gespeeld kan hebben bij zijn aanvaarding van de nieuwe functie Niet avonturen die hij zocht, maar die op zijn weg kwamen Mensen die hem goed gekend hebben, zoals Felix van Winden en Nel Gijsink-Hunink bevestigden dit Het blijkt uit zijn deelname aan het verzet in Drachten en, jaren later, uit zijn werk in de Missieraad en de wijze waarop hij in Nederland de kerkvernieuwing heeft gesteund Maar het enige echte motief, datgene wat hem bewogen heeft deze nieuwe functie aan te nemen, is toch zijn gehoorzaamheid aan wat de provinciaal met grote aandring van hem vroeg

Nadat de beslissing gevallen was, werd gesproken over zijn opvolger in Drachten, als gardiaan en als praeses van het apostolaat Genoemd werd Bauke van der Meer Rudolf bracht ook zijn promotie ter sprake “Ik was sinds lang van plan te promoveren op een proefschrift over de buitenkerkelijkheid in Friesland Als ik het nu niet deed, zou het er nooit meer van komen De Provinciaal was bereid zijn medewerking te verlenen Er werd besloten dat ik al mijn taken in Drachten aan anderen zou overdragen, om al mijn tijd aan de dissertatie te kunnen besteden ” Hij promoveerde op 10 december 1954 op het proefschrift ‘Volk in Friesland buiten de Kerk’, dat gepubliceerd werd als *Buitenkerkelijkheid in Friesland* Met veel plezier heeft hij hieraan gewerkt Hij zag het als de voltooiing van zijn werk in Friesland en als een vaarwel aan het onvergetelijke team van medewerkers en medewerksters “zonder wie deze studie en vooral het laatste gedeelte niet geschreven had kunnen worden ” Hij voegt hieraan toe “Het was gelukt en de voldoening was groot Ik heb mij die voldoening toen en later altijd graag gegund Maar ik heb mij wel eens afgevraagd of ik die tijd en energie misschien beter had kunnen besteden aan de

voorbereiding op de nieuwe taak dan op de afronding van een gepasseerd station Ik had een jaar rimboe-missionaris kunnen zijn vooraleer belast te worden met de functie van regulier overste "

Na zijn promotie ontving hij een brief van mgr Cremers, een gelukwens en tevens een antwoord op de brief die hij op 6 oktober 1954 aan Cremers gestuurd had om zich als nieuwe missionaris aan hem voor te stellen Hij schreef "Het was moeilijk voor mij God weet, dat ik blij ben dat U komt Dus dit was de moeilijkheid niet Maar juist Uw komst hangt ten andere weer ten nauwste samen met de verschrikkelijke beproeving, die God over mij heeft laten komen En dat is de moeilijkheid bij het schrijven " Die beproeving was dat niet hij zelf, maar Staverman apostolisch vicaris en eerste bisschop zou worden

Hij is spoedig na zijn promotie vertrokken De reden was dat de provinciaal was begonnen aan zijn visitatiereis, op 12 december in Nieuw-Guinea zou arriveren en erop rekende Staverman daar te ontmoeten

Hij had naar Nieuw-Guinea willen vertrekken als gewoon missionaris Op 6 september was hij als zodanig benoemd Hij schreef aan familieleden, vrienden en kennissen "Ik kan U verzekeren dat ik, hoezeer ook gehecht aan mijn arbeid in Friesland, met veel liefde en vol vertrouwen deze nieuwe werkring ga aanvaarden " Op 25 oktober werd hij, niet volgens zijn eigen wens maar volgens de wens van het provinciebestuur benoemd tot superior regularis, d i orde-overste van de Minderbroeders in Nieuw-Guinea Voor ieder die enige notie had van hetgeen er gaande was, werd nu helemaal duidelijk wat er ging gebeuren Rudolf Staverman werd eerste apostolisch vicaris en bisschop van onze missie op Nieuw-Guinea

Op 12 januari 1955 vertrok hij naar Nieuw-Guinea Hij schreef "Je laat alles achter je en gaat alleen verder In het vliegtuig kreeg ik een plaats dichtbij een jong echtpaar Zij waren met z'n tweetjes, ik voelde mezelf des te meer alleen maar vond steun in het besef, dat ik daarginds weer medebroeders zou treffen "

SUPERIOR REGULARIS, 1955 1956

Zaterdag 15 januari 1955 om 14 15 precies arriveerde Staverman op het vliegveld van het eiland Biak Van de Westelaken, pastoor te Biak en zijn voorganger als regulier overste verwelkomde hem Hij koos in het samenspel met mgr Cremers vaak de weg van de minste weerstand Hij woonde op grote afstand van mgr Cremers en wijdde zich aan zijn pastoraat en aan fotografie

Zo snel mogelijk, op 18 januari reisde hij door naar Hollandia Op het vliegveld van Sentani werd hij verwelkomd door mgr Cremers, Emile Andreoli, Tom Tetteroo, Lubert van de Berg, Frans van Maanen en Herman Munninghoff "Ergens aan de rand van Hollandia-stad, aan de Jotefa-baai, bereikten we het 'hoofdkwartier' van de franciscaanse missie Wel een model van eenvoud,

soberheid en armoede. Al wat ik verwacht had, dat niet. Een groot erf, in terrassen oplopend, met daarop enkele gore barakken. Vloeren van ruw beton, de buitenwanden en de daken van roestende golfplaten, de binnenwanden van hardboard en muskietengaas in plaats van vensters. Er stond daar van alles en nog wat bij elkaar: de kerk met sacristie voor de katholieken van Hollandia-Stad, de veelomstreden HBS met een internaat van rond de 15 jongens, een grote loods waarin allerlei voorraden voor missieposten in het binnenland lagen opgeslagen, het onderwijskantoor van het Algemeen Schoolbeheer, een wasserij en tenslotte woongelegenheden met povere douche- en toilethokken voor de missionarissen en het personeel. Iets achteraf stond nog een oude bouwval, dat de wijdsse naam paviljoen droeg en waar ik een 'kamer' toegewezen kreeg. Het meubilair was er naar: geen bed maar een stretcher met klamboe, een ijzeren kast, een stoel en een tafel die zo vuil was dat men er een paardedeken overheen had gelegd. Monseigneur was voorheen ook hier gehuisvest, maar nu had hij een eigen woning, een eenvoudig huis op palen, ongeveer een kwartier lopen van ons vandaan."

Rudolf maakte zijn eerste verkenningen. "Ik begon me zo langzamerhand thuis te voelen. Wat was het een prachtig land, een schitterende natuur. Wel vond ik het klimaat druwend, afmattend, vaak bloedheet en altijd vochtig kleding, schoeisel, boeken, alles sloeg snel uit. De behuizing op ons erf mocht dan miserabel zijn, de sfeer onder elkaar was geweldig."

Bijzondere indruk maakte op hem de komst, regelrecht uit de rimboe van Arie Blokdyk. Hij schreef: "Op 20 januari kwam tijdens de maaltijd Arie Blokdyk binnenstappen, die regelrecht uit Amgotro kwam, negen dagen lopen ten zuiden van Hollandia. Het was een zeldzame ervaring voor mij: jonge vent, stoere baard, broek en shirt, door en door bruin en smerig. Zo uit de rimboe gekomen. Had 22 dragers bij zich, die hier enkele dagen blijven en dan bekapt weer terug zullen gaan. Arie was gekomen om straks pater provinciaal te ontmoeten. Diezelfde avond hebben we samen gepraat. Hij vertelde me dat het een verschrikkelijk en leeg leven is als je niet een flink aantal guru's hebt. Heel de omgeving trekt je omlaag. Op deze manier is het niet lang vol te houden. Hoe komen we aan guru's? Hij vertelde me dat de augustijn Van Baersen, die ook in het achterland zit, nauwelijks is opgevangen. Er is een enorme haat tussen de leskamer in Maastricht en dit leven in de rimboe. Er moet een oudere pater zijn die de jonge missionarissen goed opvangt en inleidt. Wie kan dat?"

Hij zou ook graag zien dat de *Serafyense Tifa*, het contactblad voor de missionarissen van het apostolisch vicariaat Hollandia, ruimte zou geven voor een wederwoord op de stukken van monseigneur. Het werd blijkbaar gezien als een orgaan van monseigneur en weinig van de missionarissen. Arie bepleitte ook terwille van de eenzame missionarissen meer ontspanning en afleidingsmogelijkheden zoals goede missie-tijdschriften en andere lectuur en een radio. Emiel had daar ook op aangedrongen voor de missionarissen die soms dagenlang in een prauw moesten zitten. Verder had Arie de indruk dat er soms voor

de Indonesische Nederlanders meer gedaan werd dan voor de Papoea's en dat de krachten niet evenredig over het vicariaat verdeeld waren. In Tage aan de Wisselmeren zaten veel krachten op een hoopje.

Een radio voor Arie werd die dagen aangeschaft. "In die dagen dient David, de boy van Arie mij 's morgens de Mis. Dat doet mij wel wat. Het is de bedoeling dat een Papoea de Mis ooit zal doen. Op een avond gaf David catechismusles aan vier oudere Papoea's. Het was een kostelijk gezicht. Het vier-tal zat in de kerk op de eerste bank. David stond ervoor en vertelde met verve over de schepping van de wereld en de geboorte van Christus."

Rudolf heeft gretig naar Arie geluisterd en veel van hem geleerd. Dat gold zowel het leven van de missionarissen die in uiterst moeilijke omstandigheden en geïsoleerd leefden als het volk van de Papoea's en de opbouw van de kerk in dit land. Dat was zijn roeping als missionaris en dat zou zijn taak worden als eerste bisschop van dit volk.

Naast deze kennismaking met de missionarissen was voor hem van groot belang het contact met Oscar Cremers. Deze was toen 57 jaar. In 1934 was hij naar Java gegaan. Toen na de oorlog Saturninus van Egmond, de eerste overste in Nieuw-Guinea niet terugkeerde, benoemde de provinciaal Apollinaris van Leeuwen, Oscar Cremers tot overste. Op 3 juni 1949 was hij benoemd tot apostolisch prefect. Nu was hij apostolisch administrator, totdat een apostolisch vicaris, die de eerste bisschop zou zijn, benoemd zou worden. Dat was de situatie toen Staverman arriveerde.

Omdat aan het provinciebestuur gebleken was dat Cremers door de grote meerderheid van de missionarissen niet als prefect en bisschop gewenst werd, had het bestuur drie namen naar Rome gestuurd, met Staverman als eerste kandidaat. Maar omdat men bevreesd was dat Rome een missionaris van Nieuw-Guinea zou benoemen, als die op de lijst gestaan had, was het bestuur zo slim geweest alleen kandidaten uit Nederland te vermelden. Het gevolg daarvan was echter dat de 'terna' in Rome niet aanvaard werd, omdat er niemand op stond met ervaring in Nieuw-Guinea.

Op 1 december 1953 had de provinciaal aan Cremers laten weten, dat hij niet was voorgedragen voor de functie van vicaris en bisschop. De provinciaal schreef aan Cremers: "Ik zeg eerlijk helaas. We hadden het graag anders gezien en vinden het erg vervelend voor U, maar het lijkt ons niet verantwoord in te gaan tegen de vrijwel unanieme communis opinio." Na woorden van waardering vervolgt de provinciaal: "U hebt nu de gelegenheid de eer aan U zelf te houden en zelf in Rome Uw dismissie te vragen en ook op Nieuw-Guinea zelf Uw aftreden voor te bereiden." Op 12 december schreef Cremers aan de provinciaal: "Ik leg mij neer bij Uw beslissing en zal in Rome mijn ontslag vragen. Maar gij vergist U. Als gij zelf hier waart geweest, zoudt gij anders geoordeeld hebben." Hij vroeg een jaar uitstel, om zijn opvolger te kunnen inwerken. De provinciaal bleef bij zijn beslissing en wees uitstel af. De 'terna' was toen al naar Rome gezonden. Peters bevestigde de ontvangst, maar aarzelde de drie namen door te geven aan de Propaganda Fide, omdat geen van de

drie ooit in Nieuw-Guinea geweest was. Toen de provinciaal insisterde, stuurde Peters de drie namen door, maar ook bij de Propaganda Fide bleef dit bezwaar gelden.

Cremers hield woord en vroeg op 8 januari 1954 aan de missiesecretaris namens hem ontslag in te dienen bij de Propaganda. Diezelfde dag stelde hij de provinciaal op de hoogte en liet hem weten dat hij op 26 januari zijn post zou verlaten en naar de Australische medebroeders in Aitape, in Australisch Nieuw-Guinea zou gaan. Op 13 januari schreef hij een afscheidsbrief aan zijn medebroeders. Op 25 januari stelde Cremers de apostolisch nuntius te Djakarta op de hoogte van zijn ontslagaanvraag. In Aitape gaf hij aan de apostolisch prefect mgr. Ignatius Boggett OFM zijn ring en zijn borstkruis. Op 24 maart vloog hij door naar Sydney.

Voor Staverman was deze gang van zaken in zoverre geruststellend dat hij nu niemand hoefde te verdringen, maar een open plaats zou innemen. Maar het liep geheel anders. Want de missiesecretaris liet aan de provinciaal en aan Cremers weten dat van ontslag geen sprake zou zijn. Cremers zou zijn functie verliezen op het moment dat een ander benoemd zou zijn. Hij gaf aan Cremers de raad naar Hollandia terug te keren en in functie te blijven totdat Rome een apostolisch vicaris zou benoemen. Cremers antwoordde dat hij dat zou doen. Hij vroeg Peters de ontslagaanvraag ongedaan te maken en ook, voor er een beslissing zou worden genomen, ervoor te zorgen dat over zijn bewind een onderzoek zou worden ingesteld door een onpartijdig visitator, aan te wijzen door de orde of door de Propaganda Fide.

En zo keerde, tot verrassing van de medebroeders, Cremers op 17 mei 1954 naar Hollandia terug om het bestuur weer op zich te nemen. Toen op 18 juni Hollandia apostolisch vicariaat werd, werd Cremers benoemd tot apostolisch administrator, totdat Rome een apostolisch vicaris zou aanstellen.

Staverman heeft Cremers ervaren "als een man van kwaliteit, maar tevens als een uiterst moeilijk mens. Zeer vele uren heb ik bij hem doorgebracht op de pendopo van zijn huis, vele gezellige uren maar ook zeer vele moeilijke uren, moeilijk soms als hij gebukt ging onder het feit dat het vicarisschap niet voor hem scheen weggelegd, moeilijk andere keren omdat het met hem zo moeilijk kersen eten was. Toch was onze persoonlijke verhouding goed en niettegenstaande soms hevige spanningen en ernstige meningsverschillen is zij dat in de grond altijd gebleven, alhoewel het lot ons in een vreemde positie tegenover elkaar had geplaatst. Zijn houding was meer dan correct, zij was welwillend en het getuigt van zijn gevoel voor verhoudingen dat hij mij nooit behandeld heeft als degene die gekomen was om hem te verdringen. Hij nam mij voor wat ik was, namelijk regulier overste en dat was ook mijn taak, ongeacht de andere bedoelingen die het provinciebestuur met mij voorhad."

Cremers sprak onder andere over de verdeling van het missiegebied dat te groot was voor de Nederlandse minderbroeders. De vraag was waar de Augustijnen, waarvan er al enkelen in Nieuw-Guinea waren, zich zouden vestigen. Cremers meende dat Staverman naar een ander gebied zou kunnen gaan, bij

voorbeeld de Wisselmeren Zelf wilde hij graag in Hollandia blijven Maar het bestuur van de minderbroeders in Nederland wilde pas over gebiedsverdeling spreken, wanneer Staverman door Rome tot apostolisch vicaris zou zijn benoemd en Cremers vertrokken zou zijn Rudolf wist dat en kon daarom niet ingaan op de plannen van Cremers

“Ook de toekomst van de toen nog driejarige HBS kwam aan de orde Op initiatief van Monseigneur was deze middelbare school 9 augustus 1951 geopend De oprichting had iets van een stunt, maar de eerste klap was natuurlijk een daalder waard Had men gewacht totdat het Gouvernement met een HBS was begonnen, dan zou de Missie en trouwens ook de Zending er verder jarenlang niet aan te pas gekomen zijn Het stak de Zending echter dat de Missie gestart was in een gebied dat, zeker wat de Papoea-bevolking betreft vrijwel geheel protestant was Maar wanneer de Zending het voortouw had genomen, hoe lang zou het dan geduurd hebben voordat er een opening naar de Missie was gemaakt?”

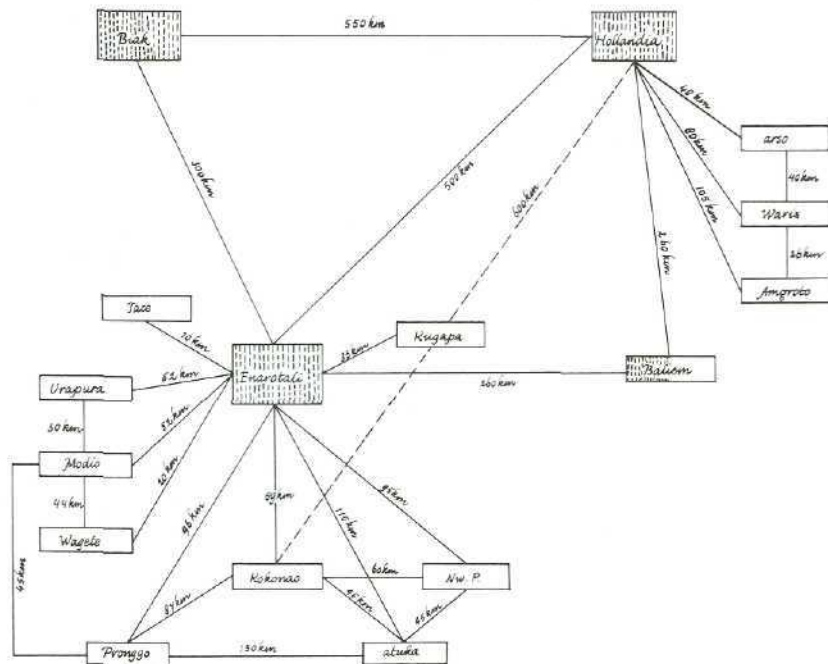
Maar wilde deze school uitgroeien tot een volwaardige vijfjarige HBS en als zodanig gesubsidieerd worden, dan zou een compromis tussen Missie en Zending nodig zijn In Nederland hadden kort tevoren drie christelijke partijen, KVP, ARP en CHU elkaar gevonden Zij gingen ervan uit dat het middelbaar onderwijs in Nieuw-Guinea allereerst een zaak zou zijn van Missie en Zending en dat de bestaande driejarige HBS een volledige HBS zou worden Toen Staverman arriveerde was het besluit om van de bestaande HBS een school te maken van Missie en Zending samen reeds genomen

Provinciaal Castulus van den Eijnden was op 12 december 1954 in Biak gearriveerd Maar in plaats van eerst door te reizen naar Hollandia was hij direct begonnen aan een rondreis “Het heette dat hij op deze wijze onbevooroordeeld met de missionarissen kon spreken Ook tijdsbesparing en financiële overwegingen hebben hiern een rol gespeeld, namelijk de uitsparing van een extra retourrtje Biak-Hollandia Maar in de gegeven omstandigheden, zeker gezien de pijnlijke situatie voor Monseigneur, hadden goede vormen zwaarder moeten tellen dan dooie centen Het stak Monseigneur heel erg dat het program zo was opgezet ”

Cremers verwachtte dat de provinciaal open kaart zou spelen en zijn uiterste best zou doen hem ervan te overtuigen dat hij moest wijken Hij zei “Als ik er niet voor deug om nog langer leiding te geven, dan is het zaak dat ik hiervan overtuigd wordt en zeker is het voor mijn geestelijk leven nodig dat ik van mijn waan word genezen Kan de Provinciaal mij niet overtuigen, dan zal ik in Rome een Apostolisch Visitator vragen Ik doe dat niet om mijzelf te redden – want als ik het doe is het duidelijk, dat ik niet langer blijven kan – maar terwille van de Missie en opdat Rome weet hoezeer de Provincie ten opzichte van Nieuw-Guinea tekort is geschoten ” Hij was namelijk niet tevreden over de kwaliteit van de missionarissen die naar Nieuw-Guinea waren gezonden en over het beleid van Stavermans voorganger als superior regularis Rudolf heeft

Kaart van het bisdom Jayapura op Nieuw-Guinea.

Schematisch overzicht van de afstanden die overbrugd moesten worden.

hem gevraagd nog maar eens goed na te denken alvorens een Apostolisch Visitator te vragen, omdat het belang van kerk en orde daar niet mee gediend leek.

Op 15 februari 1955 arriveerde de provinciaal in Hollandia. De gesprekken met Cremers, waar Staverman bij aanwezig was, verliepen stroef en leverden niets op. Op 1 maart vertrok de provinciaal, Cremers als een teleurgesteld man achterlatend. Het wachten was nu op een beslissing van Rome. Rudolf kon beginnen aan het bezoeken van alle medebroeders in de missie.

DE GROTE TOURNEE: 11 MAART TOT 31 DECEMBER 1955

Dertig jaar later schreef Staverman: "Al vrij snel na mijn aankomst in Nieuw-Guinea ben ik weer op reis gegaan. Ik zou al mijn medebroeders – het waren er meer dan vijftig her en der verspreid over een enorm land – op hun eigen standplaats gaan bezoeken. Tochten deels per vliegtuig, deels per boot, maar merendeels te voet. Mijn eerste toernee van veertien dagen ging door het binnenland van de Vogelkop. Daarna kwamen de tochten rond de Wisselmeren met als huzarenstukje de tournee langs de zuidkust, waarna we weer dagenlang sjouwden door het mulle zand langs de zee. Tenslotte werden in een tournee van zes weken de medebroeders in het gebied ten zuiden van Hollandia bezocht. Oudjaar 1955 was ik weer thuis. Met wat onderbrekingen had deze kennismaking mij bijna tien maanden gekost. Bepaald geen verloren tijd! Versterkt was mijn verbondenheid met en bewondering voor medebroeders, zusters en missiepersoneel. Geboren was mijn gehechtheid aan land en volk, mijn liefde voor de Papoea's."¹

Naar het Westen, de Vogelkop

Toen hij, nadat de Provinciaal vertrokken was, op tournee wilde gaan, was de vraag waar het eerst heen te gaan. Andreoli drong erop aan eerst naar het westen te gaan en dan ook het binnenland van de Vogelkop in te duiken, waar Hannes Jorna en Herman Mous werkten. De naam Vogelkop heeft een geografische oorsprong. Op de landkaart ziet dat stuk er uit als de kop van een vogel.

Noch Cremers noch Van de Westelaken waren ooit in het binnenland geweest, gezien hun leeftijd alleszins begrijpelijk. Het was toch wel zaak eerst aan hen te denken. Dit pleidooi sprak hem aan. Er kwam bij dat de Provinciaal de West wilde afstaan aan de augustijnen. "Ik wilde wel weten wat we dan zouden afstaan." Om die reden ging Van Diepen, de leider van de Augustijnen en de latere bisschop van dat gebied met hem mee.

Via Biak gingen zij naar Manokwari. Hij sprak met de daar wonende medebroeders en bezocht het graf van Auxilius Guikers, destijds pastoor in Ma-

¹ 25 jaar Missieluchtvaart in Irian Jaya, 1984 p. 34.

nokwari, die bij het begin van zijn internering door de Japanners was gedood op 16 april 1942. Van Manokwari ging het naar Sorong, vanwege de overheersende positie van de oliemaatschappij doorgaans Sorong-olie genoemd. De missie was daar een heel bedrijf op zich met 23 leerkrachten, allemaal in dienst van de missie. Rudolf constateerde dat er hard gewerkt werd, maar dat de onderlinge verhoudingen te wensen overlieten. Op 24 maart begon de voettocht naar het binnenland. Staverman noteerde in zijn dagboek: "Jorna had gezegd: de weg is vlak, dat wil zeggen stenen, wortels, blubber, moeras" 's Avonds voelde ik mij griepertig. Maar omdat ik geen koorts had, ben ik toch doorgelopen." Twee papoea's, Keo en Panuera werden hem als beschermelingen toegewezen. Zij waren zeer bezorgd. Nog jaren later herinnerde hij zich met dankbaarheid hun zorg voor hem. Op 8 april noteerde hij: "Vandaag 40 jaar geworden. Het is vandaag Goede Vrijdag. We merken er niets van." Op 22 april arriveerden zij in Steenkool. "De statie Steenkool betekent niet veel. Pastorie zeer slecht. Ook de kerk is slecht." Op 29 april voeren ze per KPM-boot naar Fakfak. Bij zijn aankomst op 30 april voelde hij zich ziek: "geen malaria, vermoedelijk vijf-daagse koorts. De steer was goed, dank zij vooral de weldadige invloed van Louter." Aan het einde van de tocht stelde hij vast: "De tocht was zwaar, maar niet te zwaar. Ik heb erg getranspireerd, maar kon het goed aan. Ik ben zelf wel erg blij dat ik nu weet dat het gaat en dat ik mezelf niet in een onmogelijke opdracht heb gestoken door naar Nieuw-Guinea te gaan." Aan de provinciaal schrijft hij: "Het is ontstellend zo vlak als alle dagen worden, wanneer men op tournee is. Van een zondagssfeer is beslist niets te merken. De dagen van de Goede Week gingen volkomen langs je heen. Je dacht er 's morgens aan en 's avonds op bed, soms een schietgebed onderweg. Het hele Paasfeest in Fuog was eigenlijk één brok geestelijke armoede. Ik had nooit gedacht dat het zo erg kon zijn." In Bronkendak bezocht hij het graf van Valeric Moors. Hij dacht: "Moors, als jij in leven was gebleven, had ik hier niet gestaan."

Op 20 mei keerde hij via Biak terug naar Hollandia. Hij schreef: "Einde mei, begin juni kreeg ik last van mijn ogen. Ik kon nauwelijks meer lezen. 14 Juni ben ik opgenomen in het ziekenhuis van Hollandia. Dr. de Vries constateerde iridocyclitis, vermoedelijk een gevolg van dengue, de ziekte waaraan ik in Fakfak geleden heb." Op 2 juli werd hij ontslagen uit het ziekenhuis, zo goed als genezen.

Naar de Wisselmeren

Op 22 juli begon Staverman aan het tweede deel van zijn tournee, via Biak naar de Wisselmeren. Ook hier ontmoette hij alle missionarissen, mannen en vrouwen. Bijzondere indruk maakten op hem de Zusters van het Derde Orde Apostolaat, Fried Gerards, Carla Holla en Annie Penners. Hij schreef in zijn dagboek en, jaren later, in zijn memoires: "Epouto was een aantrekkelijk oord. Dat kwam vooral door de Zusters van het Derde Orde Apostolaat, die er sinds 2 september 1952 werkzaam waren. Zij toonden een grote inzet en hartelijk-

heid in primitieve omstandigheden. Het was vooral aan hen te danken dat Epouto veel bezoekers trok. Het was de zoete inval niet alleen voor alle missionarissen rond de Meren, maar ook voor allerlei buitenlanders en binnenlanders die naar de Wisselmeren gingen."

Hij sprak en trok met Kammerer, de grote trekker, die vele tochten had gemaakt en ook al eens dood was gewaand.² Bij zijn afscheid van de Wisselmeren schreef hij "Aantrekkelijk gebied. Weinig eensgezindheid. Laten we niet vergeten dat de beginjaren geweldig moeilijk zijn geweest, waarmee niet gezegd is dat die moeilijkheden nu voorbij waren. Peul (Pelinus Steltenpool), Leo Boersma, Misael Kammerer zijn daar in het stenen tijdperk begonnen zonder zo heel veel meer dan de bevolking. Ze hebben eerst maandenlang in een tent gewoond. Intussen hout aanslepen, kappen voor een huis, een schoolgelegenheid die tevens kerkgebouw zou moeten zijn, en onderdak voor catechist of onderwijzer. Zelf bouwen, zelf ook vaak voor de school staan, weinig middelen. En alles wat van elders moest komen, moest via Biak ingevlogen worden per Catalinavliegtuig. Die opvoer was gerantsoeneerd, want ook de bestuursambtenaren moesten bevoorraad worden en de opvoerkosten waren hoog. Er kwam altijd wel iemand tekort en meestal iedereen. Dat wreekt zich op de verhoudingen tussen mensen."

Er was behoefte aan een goede leider. Hollandia was ver weg. Weet men daar wel wat hier omgaat, wat hier de mogelijkheden zijn en wat we nodig hebben? Het is jammer dat de eenheid onder de mannen zoek is. Enkele medebroeders vroegen om een oudere pater die in Enarotali zou moeten wonen en van wie leiding zou moeten uitgaan. Kammerer liet mij niet onduidelijk weten dat – als er een terreinleider zou moeten komen – hij eigenlijk de enige man was die daarvoor in aanmerking kwam. En daar heeft hij niet helemaal ongelijk in."

Naar het zuiden de Mimika

Op 22 augustus ging Staverman met Ruigrok op stap naar Modio, op 24 augustus kwamen ze daar aan. "Een redelijk goed huis. Er lopen twee paden heen die met bloemen en planten zijn afgezet. Het geheel maakt een uitstekende indruk en ziet er fleuriger uit dan welke andere nederzetting ook. Smits doet zijn werk goed, hij gaat gemakkelijk om met de mensen, die vaak in zijn huis binnenkomen. Hij heeft nog geen gesubsidieerde school en werkt met catechisten uit de Mimika. Een prettige medebroeder waarmee iedereen graag te doen heeft."

De volgende dag al was hij, tot zijn spijt, samen met Smits en een groep van tien jongetjes op stap gegaan naar het zuiden. De jongetjes waren op weg naar een school om daar opgeleid te worden voor catechist of onderwijzer. Ze vonden het prachtig.

Op 1 september, na ruim een week lopen en varen, kwamen ze in Kokonao,

² Jan van Eechoud *Wondloper Gods*. Amsterdam 1954.

hoofdplaats van de Mimika, aan: een zandplaat die regelmatig onder water liep met lange kampongs. Alles op palen gebouwd. De pastorie was erg gammel, maar er was nu een goede timmerman, broeder Manuel, die uitstekend kon bouwen, het ene gebouw na het andere. Het prachtige hout werd aangevoerd met de vloed en verwerkt in een eigen zagerij. Over zichzelf schreef Staverman: "Dank zij de vele bloedzuigers onderweg zaten er enkele gemene tropenzweren op mijn benen en daarom werd mij door de dokter eerst maar enkele dagen rust voorgeschreven. De eerste week heb ik het kalm aan gedaan." Daarna heeft hij vrijwel alle kampongs bezocht. De Minderbroeders hadden in 1953 het gebied van de Mimika overgenomen van de MSC en met hen waren ook de zusters vertrokken. De Zusters van St. Joseph van Heerlen hadden hun plaats ingenomen. Er waren ook enkele lekenkrachten. Staverman berichtte aan het bestuur in Nederland dat het Centraal Bergland, de Geelvink Baai en de Mimika, tenminste voorlopig behouden moest blijven. Via Kaimana waar hij Jan van de Pavert ontmoette en zijn ideeën hoorde over de noodzakelijke vliegerij, vloog Staverman op 13 oktober weer via Biak naar Hollandia. Op 14 oktober was hij weer thuis. "Mgr. was zo vriendelijk mij op Sentani te begroeten en vond dat er nu snel over de verdeling van het missiegebied gesproken moest worden."

Naar het Achterland

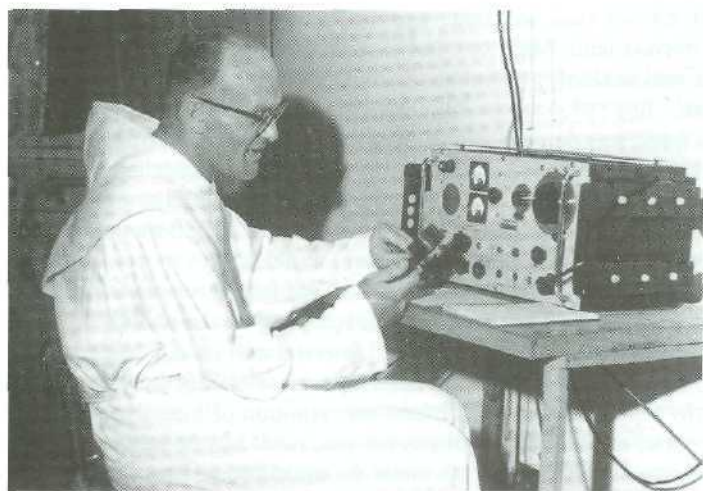
Op 19 november 1955 begon Staverman aan het laatste deel van zijn grote tournee. Dat was het gebied ten zuiden van Hollandia, het Achterland. Voor het grootste deel samen met Arie Blokdijk bezocht hij de meeste kampongs. In Waris ontmoette hij broeder Gabriël Roes, die verpleger was in dienst van het gouvernement. Opnieuw werd hij ziek, een flinke koorts. "En dan maak je je wel zorgen, als je acht dagen van Hollandia af bent." Gabriël bewerkte hem met penicilline en sulfa. De koorts zakte. Hier vierde hij zijn eerste Kerstfeest, ruig maar mooi. Daarna trok hij met Blokdijk verder. "Het was een gezellige tournee. Blokdijk had een gezellige omgang met de bevolking en schreef ook goed." Aan het einde van de tournee schreef Staverman: "Al met al was het Achterland niet onaantrekkelijk. Opvallend was de goede sfeer tussen de vier mannen, Blokdijk, Roes en twee augustijnen. Blokdijk was een bekwaam man en zou later wellicht een goede terreinleider zijn voor de Baliem of eventueel de Wisselmeren." Hij sloot dit deel van zijn dagboek en memoires af met de woorden: "Het was toen 31 december 1955, een boeiend jaar was ten einde."

Balans na een jaar

Staverman schreef: "Ik had nu al mijn medebroeders-missionarissen ontmoet op hun eigen standplaats, in hun omgeving en in hun dagelijkse arbeid. Daardoor had ik ook heel het gebied waar mijn medebroeders werkzaam waren leren kennen. Dit was een geweldig voorrecht. De meesten kwamen niet verder dan hun eigen standplaats, hun eigen streek. Alleen in uitzonderlijke gevallen kwam je ergens anders en meestal was dat geen goed teken: je moest naar de

In 1958 werd een missiepost geopend in de Baliemvallei. Dit gebied was pas 20 jaar voordien ontdekt. Pater Arie Blokdijk (in het midden geknield) was de pionier van deze missiepost, die in het begin bestond uit de Amerikaanse legertent op de achtergrond. Staverman (geheel links) bezocht zijn confrater in 1958 tijdens een van zijn eerste werkbezoeken als nieuwe bisschop.

Bisschop Staverman achter de radiozender waarmee vanuit het "bisschoppelijk paleis" (aldus de vermelding op de foto, circa 1959) 's morgens en 's middags de missionarissen in het binnenland werden opgeroepen.

dokter of het was een overplaatsing. Men kende elkaar slechts uit verhalen van derden, zodat verkiezingen van een superior en suggesties voor een apostolisch vicaris moeilijk waren. Ik, de laatstgekome, had nu meer gezien van Nieuw-Guinea dan alle anderen, want in het binnenland van de Vogelkop, het werkteiland van Mous en Jorna was mijn voorganger Van de Westelaken en ook Mgr Cremers nooit geweest.

Het was een voldoening dat ik het fysiek aankon. Ik had de lang niet lichte tournee overleefd, niet zonder schrammen en blutsen, maar toch overleefd, ondanks de oogontsteking en de 'cicatrices montium', de littekenen van de bergen die tot op de dag van vandaag op mijn benen te zien zijn. Ik werd aanvaard, kreeg vertrouwen. Waarom?

En wat ik had ontmoet was een corps voortreffelijke mannen, solied, gezond, bekwaam, toegewijd en hardwerkend. Het gehalte was bepaald niet minder dan wat ik in Nederland had ontmoet, het gehalte lag hoger. Dat was mijn indruk toen en ik ben daar nooit op teruggekomen. Hun leven was zwaar vanwege het isolement. Contact met gelijkgezinden was er niet, zeker niet op de eenmansposten en die waren er velen. De voorzieningen en behuizing waren pover, ook inzake eten en drinken. Comfort was onbekend, hoogstens hier en daar een koelkast op petroleum. Aflleiding was de radio die hen via de Wereldomroep op de hoogte hield van het reilen en zeilen in Nederland. En boeken. Er kwamen tijdschriften uit Nederland, maar de leeswoede leek mij niet zo groot. Wel bij iemand als Blokdyk, die in zijn plunjezak altijd wel een of andere gedegen studie meesleepte.

Hun werk was missie-arbeid. Ieder had een tien tot twintig kampongs te bedienen. Daarvoor moesten ze op stap en het touneren was zwaar, berg op, berg af, en wat vaak nog zwaarder was, was het sjouwen door de blubber, dodelijk vermoeiend. Maar ook het touneren per prauw aan de zuidkust en bij Fakfak was eentonig, vooral als de roeiers lui waren, te laat kwamen, niet opschoten.

Hun werk was de zorg voor de verkondiging en de liturgie, het contact met groot en klein, dat niet gezocht hoefde te worden, want iedere pastorie liep vol. De missionaris was toko-houder, menigmaal tot zijn ergernis. Hij hield toezicht op de scholen en onderhield contact met de onderwijzers, want iedere missionaris was tevens schoolbeheerder ter plekke.

In de steden was dat anders. Zoals in bijna iedere missie, is ook op Nieuw-Guinea het probleem groeiende van de spanning tussen stad en land, tussen het werk aan de kust en dat in de 'hutan' (binnenland) tussen de stadspaters en de rimbu-mensen. Ook op Nieuw-Guinea wordt wel eens geklaagd dat er meer aandacht besteed wordt aan de kust met zijn min of meer Nederlandse bevolkingscentra, dan aan de Papoea in het bos, meer aan de scholen voor de blanken dan aan het bekeringswerk onder de autochtonen. En concreter nog: dat er relatief meer geld besteed wordt aan het ene dan aan het andere.

Zorg voor je eigen gezondheid, zorg voor je eigen ontwikkeling, rijpen ook emotioneel, zorg voor je geestelijk leven. Er waren er die te weinig zorg had-

den voor hun gezondheid, die dachten dat ze wel als Papoea's konden leven. Toen was er nog iedere dag H. Mis en daar waren dan wel de schoolkinderen bij. Op tournee ging dat moeilijker. Wel waren er Miskoffers. Maar het leven was zwaar. Zelfs een vent als Peul (Steltenpool) was na 10 jaar op

Belangrijk in het geheel was het onderwijs. Het was zaak mensen te vormen en daarvoor waren vooral onderwijzers nodig. Vooral in het binnenland was dat een grote zorg: lastige guru's, armetierige schooltjes of te weinig leerlingen. De Papoea's kunnen niet zeggen, dat ze dom gehouden zijn. Er was een grote drang op ouders en kinderen om naar school te gaan, wat bij de meisjes moeilijk ging. Mijn gesprek met een tiental guru's: wij zijn naar school gesleept. Het huzarenstukje van Frans van Leeuwen: toen in 1951 de scholen aan de Wisselmeren nog maar nauwelijks liepen, trok hij in september van dat jaar met 31 Ekari-jongetjes naar de kust, naar Kokanao. Ze werden overal langs de weg opgepikt, als hun ouders het maar goed vonden. Medisch behoorlijk gewapend tegen malaria en dergelijke bracht hij ze zelf via Modio naar Kokanao en vandaar overzee kwamen ze in Fakfak aan. Daar was toen een guru-opleiding. Toen jaren later onze scholen goed liepen hadden we al heel gauw eigen guru's van de Wisselmeren. Toen dat wegsturen uitlekte, spraken de bestuurslui over een onverantwoordelijke daad, maar de kereltjes maakten het vanaf het begin heel best.

Een moeilijke missie. De natuur is groots, maar mensvijandig. Communicatie is moeilijk, bevoorrading ingewikkeld. Veel moest besteld worden in Nederland. Het land was niet zonder gevaren, maar niemand is door Papoea's omgekomen. Dat pleit misschien meer voor de tact en de wijsheid van de missionarissen dan voor de zachtmoedigheid van de Papoea's. De zendelingen in Kebar zijn waarschijnlijk stom geweest.

Arie Blokdyk schrijft over de Papoea's: "Het is een heet volk, ruig en rauw en ze denken voor niets terug. Ik heb in mijn dagboek ergens staan: dat ik hier na de eerste drie weken nog ben, is een driedubbel wonder. Kortom: dwingen is er helemaal niet bij, of je maakt ontzettende stukken."

Erg er leken de bedreigingen van de kant van het Gouvernement, dat merendeels op de hand van de Zending was. Maar het leek soms alsof de grootste bedreiging kwam van de kant van de Zending. De protestanten beschouwden het noorden als hun terrein en zagen ons als indringers. Veel erger waren de geloofszendingen, die vooral opereerden in het centrale bergland en later ook in de Mimika. Men hen scheen geen samenwerking en gesprek mogelijk te zijn. Ik kwam zelf uit een ander klimaat, waar na de oorlog de oecumenische gesprekken in volle gang waren. In Nieuw-Guinea trof ik een sfeer van wantrouwen en achterdocht, die overigens niet door iedereen gedeeld werd. Maar het beleid van bovenaf werd zeker te sterk bepaald door het optreden en de activiteit van de Zending. Dat wekte onrust, spanning en teleurstellingen.

Behalve de medebroeders waren er anderen. Ik heb genoemd de Zusters van Tienray en van Heerlen en het Derde Orde Apostolaat. Prachtig maar te weinig. In het gebied van de Wisselmeren, in Hollandia en de Vogelkop waren ze

hard nodig. Cremers had al verschillende congregaties aangeschreven. Maar als hij aan het eind van het antwoord las, dat de aanvraag bij het beeld van St. Joseph was gelegd, wist hij het al. In het afgelopen jaar waren door de Provinciaal nog benaderd de FMM en de Zusters van Heythuizen. De laatsten waren wel geïnteresseerd, maar gezien de spanning Nederland-Indonesië rond Nieuw-Guinea waren ze bang dat hun zusters in Indonesië er nadelige gevolgen van zouden ondervinden.

De Nederlandse leken. Allen waren in dienst van de Missie. Van enkelen, zoals Jo Hollak en Hans Wayers werd het salaris door ons betaald. Voor verreweg de meesten, de onderwijskrachten, werden de kosten volledig gesubsidieerd door het Gouvernement. Velen, met name zij die in de stedelijke centra werkzaam waren gaven vaak les aan Nederlandse of Indisch-Nederlandse kinderen. Anderen die les gaven aan Papoea-kinderen zoals in Sorong, Fakfak en Kokanao hadden ook nog de zorg voor de internaten. Erg verdienstelijke mensen. Zij werden wel overvraagd.”

De grote tournee van Staverman heeft indruk gemaakt. Zoals hij het zelf in zijn dagboek en memoires beschreef, zo hebben ook anderen het ervaren: kennismaking met allen in hun werkomstandigheden. Dat drong ook in Rome door. Het bezwaar dat Staverman geen ervaring had, was nu verdwenen. Toch liet de benoeming tot apostolisch vicaris nog op zich wachten. Oscar Cremers, die waarschijnlijk vernomen had dat de benoeming binnenkort zou komen, vertrok op 16 april 1956 voorgoed naar Nederland. Hij had geen ontslag aangeboden, noch uit Rome gekregen. Op 16 mei 1956 arriveerde in Hollandia-Binnen het telegram, dat Rudolf Staverman tot apostolisch vicaris benoemd was. Hij was op dat moment in Fakfak en ontving daar het bericht een dag later. Met de benoeming van Staverman hield automatisch de functie van Cremers op. Daags voor het vertrek van Cremers richtte Staverman zich in een rondschrijven tot Cremers en alle missionarissen om hem te danken en afscheid van hem te nemen.

GOUVERNEUR J. VAN BAAL OVER CREMERS EN STAVERMAN

In zijn memoires, getiteld *Ontglipt verleden*³ schreef Van Baal: “Het is tijd van dit onderwerp af te stappen en terug te keren tot de gebeurtenissen. Daar-toe behoorde op 16 april 1956 het vertrek van mgr. Cremers. Het was een onopvallend, stilzwijgend vertrek, want hij ging als een gebroken man. Hij had zich met al de felheid van zijn natuur ingezet voor de uitbreiding en fundering van zijn dioceses. Maar toen dat van een prefectuur een echt bisdom worden moest was hij, die als apostolisch administrator zich met zijn hele hart voor het werk had ingezet, niet verkozen tot bisschop. Dat werd M. (R.J.) Staverman, die ruim een jaar tevoren te Hollandia was geplaatst als overste van de

³ *Ontglipt verleden*, dl. II, p. 505-506.

Franciscanen die de missie daar dreven. Het was uiteraard lang van tevoren bekend dat Staverman de opvolger van Cremers zou worden, maar beiden hadden daarvan nooit iets laten merken. Staverman was daar een veel te voorzichtig diplomaat voor, bovendien een man die gedurende de oorlog ondergedoken had gezeten bij een doopsgezind predikant en sedert een priester die de oecumene op het lijf geschreven was. En Cremers sprak er niet over omdat hij een geslagen man was, bestraft voor zijn ijver. Ikzelf wist er uiteraard wel het een en ander van, maar had evenmin behoefte daarover te spreken. Natuurlijk wist ik, dat en waarom Cremers niet uitverkoren was. Hij was ook voor de eigen mensen te hard geweest. Maar ik had toch met hem te doen, want in alle moeilijkheden die ik door de jaren heen met hem gehad had, had hij zich steeds behalve een fijnzinnig intellectueel een betrouwbaar opponent betoond. Op een afspraak met Cremers kon men varen.

Ik mag het hierbij niet laten. Een aantal jaren later heb ik Cremers leren kennen als een groot Christen. Als een verbitterd man, die geen officieel afscheid wenste te nemen omdat hij dat niet op kon brengen, was hij teruggekeerd naar Nederland om daar, in plaats van organisator, biechtvader te worden in een Clarissen-klooster. Een afgang. Maar een aantal jaren later schreef hij mij: "Het is alles van mij afgevallen. Ik ben een gelukkig mens." Wij hebben elkaar sedert nog meermalen ontmoet en ik ben altijd zeer onder de indruk geweest van de mysticus Cremers. Ik heb dit jaar (1988) zijn begrafenis niet kunnen bijwonen, maar ik heb wel gehoord wat daar gezegd is. Gezegd is onder meer: "Cremers was een prachtig instrument, maar moeilijk te bespelen." En inderdaad, dat was Cremers.

Het was Staverman die het mij vertelde. Groter tegenstelling dan tussen die twee is nauwelijks denkbaar, althans wat karakter betreft. In Nieuw-Guinea waren wij blij met Staverman, die werkzame inhoud gaf aan de in zijn latere jaren ook door Cremers beleden oecumene. Door zijn medewerking zijn wij al spoedig afgekomen van die steen des aanstoots, de rooms-katholieke HBS. Er kwam een nieuw stichtingsbestuur, waarin ook protestanten zaten. Alles kon doordraaien, maar de vrede was getekend."

Staverman als bisschop, 1956-1970

Op de vraag hem gesteld in 1986, of hij het bisschopsambt niet ervaren heeft als een spanning tussen zijn leven als minderbroeder en zijn functie als bisschop, antwoordde Rudolf: "Om te beginnen heb ik van het begin af geen spanning ervaren." Die spanning is er wel geweest, toen hij door de provinciaal gevraagd werd voor de functie van apostolisch vicaris en bisschop in Nieuw-Guinea. Maar zijn ja-woord, na aarzeling juist vanwege dat bisschopsambt heeft blijkbaar zijn geest veranderd. Zijn grote tournee heeft twijfel en aarzeling weggenomen, of hij deze zware functie fysiek en geestelijk wel aan kon.

Hij vervolgde zijn antwoord: "Wel dit: ik ging apart wonen. Dat deed ik op advies van mgr. Tillemans MSC. Het is wel zó, dat de benoeming tot bisschop

heel sterk je leven bepaalt. De zorg voor het bisdom en voor de medebroeders vult je dagen. Maar ik moet tegelijk toegeven, dat de broederlijkheid mij heeft gedragen. Ik heb ik die tijd heel sterk de geest van bezorgdheid voor elkaar ervaren. Het hangt voor een groot gedeelte óók af van hoe je met de functie en je plaats omgaat. Mijn vader zei altijd al, dat je het niet te hoog in je bol moest hebben. Hij had een vreselijke hekel aan titels. Ik geloof dat ik samen met mgr. Geise van Bogor daarom ook een aparte plaats had in het bisschoppen-college van Indonesië.”

Jan van de Pavert, zijn eerste secretaris schreef over Staverman: “Hij is op latere leeftijd naar Irian gekomen en was de luxe van het leven in Nederland gewend. Voor een jong missionaris ligt dat heel anders. Zijn aanpassing aan de omstandigheden van Nieuw-Guinea heeft hij op bewonderenswaardige wijze behartigd, maar het viel hem wel zwaar. Primitief leven lag hem niet. Was hij in een beter klimaat voor hem in de bergen, dan miste hij het comfort van de stad en werd ongedurig en rusteloos. Niet alle missionarissen waren van het intelligente niveau waarop hij stond en hij miste daardoor het spirituele niveau waarop hij stond. Die geestelijke armoede kon hij voor zichzelf moeilijk verdragen, ofschoon hij dat naar buiten goed wist te verbergen door zijn warme hartelijkheid. Hij was een mens die veel behoefte had aan gezelligheid. En als bisschop alleen wonen, in een huis los van de gemeenschap viel hem zwaar. Hij kon niet buiten gezelschap, maar zijn nerveusiteit maakte het voor hem moeilijk een rustige meeloper te wezen. Hij wilde zich niet opdringen aan de gemeenschap, omdat hij de privacy van de gemeenschap ten aanzien van de bisschop wilde respecteren. Wat hem natuurlijk niet altijd lukte. Hij vroeg noodzakelijk om aandacht, dat was de aard van de man. Zijn bepaalde manier van humor en plagen was niet altijd aangenaam aan iedereen. Hij had bepaalde mensen die zich uitstekend ervoor leenden om als mikpunt te dienen. Niet ieder kon dat voldoende pareren. En met zijn flitsende geest en gevatheid van woordenspel won hij het natuurlijk altijd, of liet men hem winnen, omdat men tegen de bisschop niet kan uitvaren als tegen een gelijke. Hij wist ook goed dat hij niet volmaakt was. En als hij merkte dat hij wat te veel of te scherp gezegd had, maakte hij dat weer snel goed door zijn buitengewone hartelijkheid. Hij was voor iedereen een echte medebroeder.”

Gabriël Roes schreef over Staverman: “Meer dan onze westerse wereld geven de ontwikkelingslanden, de missiegebieden aan mensen de kans, om hun kwaliteiten en talenten tot hun recht te laten komen. Sinds 1936 zijn tientallen Nederlandse Minderbroeders naar het verre Nieuw-Guinea getrokken, om daar hun talenten en gaven in dienst te stellen van de bevolking van dit enorme land, dat nu Irian Jaya heet. Een van hen was mgr. dr. Rudolf Staverman.

Ieder mens heeft in zijn leven behoefte aan hartelijkheid, aan genegenheid. Een mens kan nu eenmaal niet leven zonder iemand, die je helpt als dit nodig is, die bezorgd voor je is, die je echt de moeite waard vindt. Altijd moet er iemand zijn die belangstelling voor je heeft. Je plezier en je blijdschap moet je

Op 12 september 1956 werd pater Manfred Staverman in de parochiekerk van de H. Bonifatius en Gezellen te Leeuwarden tot bisschop gewijd. De wijding werd verricht door de Groningse bisschop mgr. P.A. Nierman.

met anderen kunnen delen. Je verdriet en je tegenvallers moet je bij anderen kwijt kunnen. Iemand die de ander de moeite waard vindt en bij wie je altijd welkom bent.

Mgr. Staverman had mijns inziens deze bijzondere gaven. Zo begon hij in 1955 aan zijn missionaire taak als superior regularis, als missie-overste. Hij ging zijn medebroeders op de vele missieposten verkennen. Zo kwam hij ook in het achterland van Hollandia, op de posten Arso en Waris, waar ik werkzaam was. In december 1955 vergezelde ik hem naar de missiepost Amgotro in het Jafi-gebied, drie dagen lopen door vrij zwaar terrein, ten zuiden van Waris. Op die tocht kreeg hij een ernstige infectie aan zijn been. Dank zij de Memisa had ik de beschikking over in die tijd moeilijk verkrijgbare antibiotica en kon ik hem penicilline-injecties geven. Na een extra rustdag konden we de tournee voortzetten. Mgr. Staverman was erg dankbaar dat hij met deze behandeling weer zo snel was opgeknapt.

Eind augustus stierf mijn moeder. Enkele weken later pas kreeg ik, op tournee in het Jafi-gebied, een brief van mijn zus dat moeder overleden was. Toen mgr. Staverman dit hoorde, schreef hij diezelfde dag een brief om mij te condoleren. Deze brief was voor mij in die dagen een bijzondere steun.

Er zijn gedurende mijn missietijd nog wel andere contacten geweest met mgr. Staverman, die telkens weer een steun waren bij mijn werkzaamheden. Ook in Australië, toen ik vanwege ernstige rugklachten en enkele operaties niet meer terug mocht naar Irian Jaya en de bisdommen van Irian mij gevraagd hadden hun belangen in Australië te behartigen, ook in die tijd zijn er mooie contacten geweest. Toen begin 1971 mgr. Staverman naar Sydney kwam en enkele dagen op het provinciaalaat verbleef, heeft hij samen met mij een aantal emigrantenfamilies bezocht uit dank en waardering voor wat zij voor onze missie gedaan hadden.”

In zijn memoires *Over de grenzen heen*⁴ waarvoor Staverman het voorwoord schreef, vermeldde Gabriël zijn eerste ontmoeting met Staverman na zijn bisschopswijding, aan het einde van 1956: “Het was een jaar geweest van veel werk en ik voelde dat ik er aan toe was om een beetje rust te hebben. Ik had aan Hollandia laten weten, dat ik 29 december uit Arso zou vertrekken en hoopte op 30 december tegen 5 uur in Kota-Baru-Pantai te zijn, wat nog een uurtje lopen van Hollandia-Binnen was. Toen ik daar aankwam, stond daar aan het strand waarachtig de auto van de missie met pater Van de Pavert. Hij nodigde mij uit plaats te nemen in de auto en toen ik protesteerde, want ik zat onder de modder en vuiligheid van het moeras, zei hij: ‘Ik heb opdracht van mgr. Staverman je op te halen, dus ga je mee.’ Gelukkig lag er een groot stuk plastic in de auto, waar ik met mijn plunje op ging zitten. Bij aankomst in Hollandia-Binnen stond mgr. Staverman me op te wachten. Ik had onze bisschop nog niet als zodanig ontmoet. Het eerste wat hij zei, na de begroeting: ‘Gab, we gaan samen samen eerst een borrel drinken.’”

⁴ *Over de grenzen heen*, p. 117.

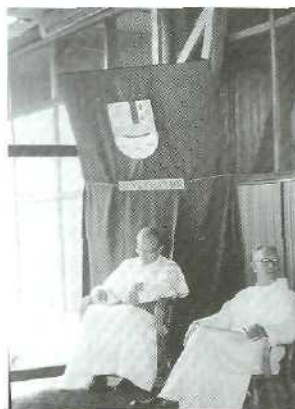
Op Uw woord zal ik het net uitwerpen (Lc 5,5)

Als devies nam Staverman dit woord van Petrus tot Jezus. Lubert van de Berg en Jan van de Pavert zijn erbij geweest en schreven: "Toen de bisschopswijding al in zicht kwam vroeg hij eens, toen hij met enkele broeders samen was, wat voor devies hij zou kiezen. Iemand zei toen: "Je kunt tevoren nooit zeggen, wat het worden zal. Het komt op de bereidheid aan, net als bij Petrus, die het eerst ook niet zag zitten, nadat hij de hele nacht had gewerkt en niets bereikt en toch in opdracht van de Meester weer begon, het aan Hem overlatend." Dat sprak Staverman aan. Jan van de Pavert maakte drie ontwerpen. Hij schreef: "Daarna heeft Staverman mijn ontwerpen aan een heraldicus gegeven en die heeft er een wapenschild van gemaakt."

Links het wapen van bisschop Staverman.

Rechts zit bisschop Staverman tijdens een ontvangst in Sorong (1957) op een geïnproviseerde bisschoppelijke zetel onder zijn wapenschild.

Het eerste kwartier boven links in een veld van zilver een krukkenkruis van goud met vier kruisjes van goud. Dit is het wapen van het christelijk koninkrijk Jeruzalem en symboliseert de missionaire activiteit van de Orde der Minderbroeders. Het tweede kwartier boven rechts is het familiewapen van bisschop Staverman. De benedenhelft symboliseert zowel zijn ambtsgebied als zijn missionaire werkzaamheid. Drie zwemmende visjes van zwart met over de snijlijn heen een prauw van goud. Over boord daarvan een net van zwart hangend in de zee. Op een zilveren lint de drie beginwoorden van zijn wapenspreuk *In Verbo Tuo*, op uw woord. Deze is ontleend aan het verhaal van de wonderbare visvangst, waar Jezus tot Simon zegt: "Vaar nu naar het diepe en gooi uw netten uit voor de vangst" en Simon antwoordt: "Meester, de hele nacht hebben we gezwoegd zonder iets te vangen, maar op Uw Woord zal ik de netten uitgooien." Dit woord van vertrouwen wordt bevestigd door Jezus' woord: "Wees niet bevreesd, voortaan zult ge mensen vangen." Mijter, voordraagkruis, kromstaf en de groene hoed met zes kwasten zijn tekenen van de waardigheid van de bisschop. Op de knop van de kromstaf staat het wapen van Amsterdam, zijn geboorteplaats.

BENOEMING EN WIJDING

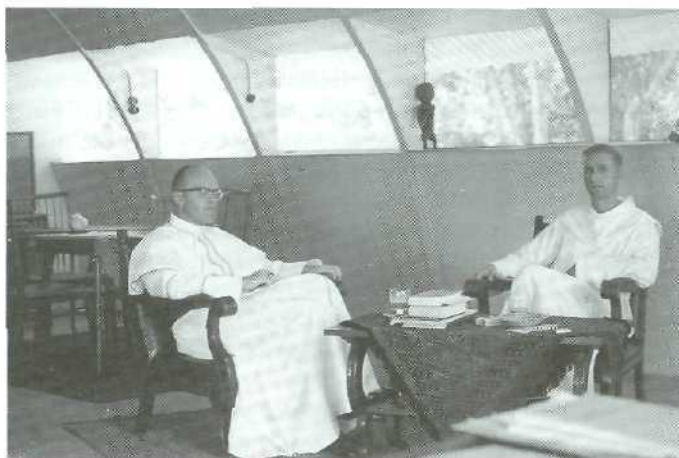
Op 7 mei 1956 werd Staverman benoemd tot apostolisch vicaris van Hollandia en titulair bisschop van Mosynopolis. Op 4 december 1967 volgde de benoeming tot bisschop van Sukarnapura, het vroegere Hollandia en het latere Djajapura. Hij was nu 'gewoon' bisschop, zoals bij voorbeeld de bisschoppen van Nederland met een gewoon bisdom.

Op 12 september 1956 werd hij in Leeuwarden door bisschop Nierman tot bisschop gewijd. Jan van de Pavert, zijn eerste secretaris herinnert zich dat daarover gesproken werd. Hij koos voor Friesland, om op waardige wijze afscheid te kunnen nemen. Na zijn promotie was hij zeer snel vertrokken, omdat de provinciaal hem in Nieuw-Guinea wilde ontmoeten. Van de Pavert voegt hieraan toe: "Wij konden dit begrijpen en waarderen." Anderen hadden liever de wijding in Hollandia gezien, bij zijn missionarissen en zijn volk.

Hij kreeg van zijn vele vrienden en bekenden een groot bedrag ten geschenke, dat hij bestemde voor vijf telecommunicatie-toestellen, op dat moment naast vliegtuigen de meest urgente nood.

Veranderde verhouding tussen de kerken

Herman Münninghoff, zijn naaste medewerker in Irian, schreef: "Het is de grote verdienste van bisschop Staverman geweest dat hij binnen enkele jaren een sfeer van naijver en rivaliteit wist om te vormen tot een hartelijke verstandhouding tussen de Kerken." Dit leidde onder andere tot gesprekken over wederzijdse dooperkenning. Missie en zending raakten ook met elkaar in gesprek over praktische kwesties. Er werden gezamenlijke brieven verstuurd. Een brief in 1968-1969 rond de kwesties van het regeringsbeleid werd helaas op het laatste moment niet opportuun gevonden. In een vergadering van de bisschoppen van 28 en 29 september 1967 vermeldde het verslag: "Mgr. Staverman leidde de bespreking in met te verklaren dat hij zich in geweten afvraagt of de Kerk(en) nog langer mogen zwijgen over het onrecht dat op vele plaatsen heerst. Schieten wij niet in onze profetische taak tekort als wij niet in foro publico onze stem laten horen (...). Het profetisch karakter van de Kerk is in het geding. Irian Barat is een christelijk gebiedsdeel. Is het Christendom dan zó ontoereikend dat alle onrecht ongestoord kan doorgaan?" Het was voor hem een teleurstelling dat in deze zo belangrijke zaak de kerken niet bij machte waren een duidelijk woord te spreken. Zo bleef de samenwerking tussen de kerken beperkt tot meer onschuldige zaken als gezamenlijke kerstvieringen en gebedsweken. Op 24 januari 1970, zes weken nadat hij in Rome zijn ontslag had ingediend, ondertekende hij namens de bisschoppen van Irian de wederzijdse dooperkenning. Van Nunen schreef dat niet lang na het vertrek van Staverman de wil tot oecumenische samenwerking niet zo duidelijk meer aan het licht trad. De verhoudingen tussen de kerken zijn echter goed gebleven.

Staverman (links) en zijn secretaris Herman (Januarius) Münninghoff, gezeten in de 'bisschoppelijke residentie' van Hollandia (circa 1957).

Een kiekje van bisschop Staverman vóór zijn 'bisschoppelijk paleis', een door de Amerikanen na de Tweede Wereldoorlog achtergelaten 'Quonset'.

Nieuwe scholen

Lubert van de Berg schreef: "In de jaren 1958-1959 heb ik intens en frequent contact gehad met Staverman naar aanleiding van nieuwe scholen, welke toen begonnen. In 1957 was de omzetting van de katholieke HBS, die in 1951 gestart was, in een bijzondere HBS, reeds onder Cremers opgezet, in een samenwerking tussen Missie en Zending gelukkig voltooid. Een jaar later ging het om twee scholen van de Missie voor de Papoea-bevolking: een middelbare school in Hollandia-Binnen en een lagere school te Sentani-vliegveld, behorend tot Ifar-Sentani. Tegen beide scholen ontstond een heftige reactie vooral van Nederlandse zendingskringen. Papoea-voorgangers lieten zich niet veel horen in deze tweestrijd. Zij waren in hun binnenste helemaal niet tegen uitbreiding van onderwijs voor hun mensen, als Gouvernement of Zending het niet entameerden.

De commotie rondom de nieuwe katholieke Primaire School was zo groot, dat gouverneur Platteel de katholieke directeur van culturele zaken met verlof naar Nederland stuurde. Maar diens besluit om de school in Hollandia te vestigen, met subsidie, is nooit door de Minister in Nederland ingetrokken. Ook de school in Sentani bleef bestaan, zij het dan dat deze na een jaar, onder bepaalde voorwaarden door de Missie aan zendingsinstanties werd overgedragen. Nog vóór die overdracht plaats vond, was een delegatie van Papoea-ouders eigener beweging naar Staverman gegaan, om bij hem aan te dringen op voortzetting van de school door de Missie. Zij waren – zo vertelden zij – jarenlang door het Protestantse Scholenbeheer aan het lijntje gehouden. De Missie had getoond hen wel te helpen en hen wel gehoor te geven. Zij vroegen de bisschop dringend hen te blijven steunen. Dat nu heeft Staverman iets gedaan. Hij heeft meerdere malen verteld wat ze vrijmoedig gezegd hadden en de manier waarop ze afscheid genomen hadden. Dat hij in zijn eigen huis zo nauw te maken kreeg met de uitgesproken mening van de Papoea's, die velen ofwel niet zagen staan ofwel aan het lijntje hielden, heeft diepe indruk op hem gemaakt. Toen moet hij zich echt bisschop van dit volk gevoeld hebben. Zo niet voor de eerste keer, dan toch wel zeer intens."

Hij had trouwens zijn nek al uitgestoken, toen hij in 1958 verlof had gegeven de school te starten en door er – op eigen kosten – een geschikte guru voor vrij te maken. Dat was gebeurd uit sociale bewogenheid en helemaal niet om het politieke spel of uit kwaliteitseisen. Hij had dat gedaan ondanks het 'succes' dat hij vrij algemeen geogost had door de HBS-kwestie in rustig vaarwater te brengen. Hij heeft laten zien waar hij, na veel overwegingen stond in principiële kwesties.

Vooraanstaande leden van het Nederlandse Gouvernement, dus tot oktober 1962, hadden hoogachting voor hem en met verschillenden van hen stond hij op vriendschappelijke voet. Voor kameraadschappelijke omgang paste hij wel op. Ofschoon zeer energiek, kwam hij nooit als agressief over. Omdat hij een waardig, maar niet stijf vertegenwoordiger van zijn ambt was, werd hij alge-

meen gerespecteerd in ambtelijke kring. Hetzelfde geldt voor hogere vertegenwoordigers uit zendingskringen. Men wist dat men niet met de geringste te doen had en dat hij, met name in Friesland, al een staat van dienst had wat betreft de oecumenische verhouding daar. Men leerde hem kennen als een man die tot de grond en wortel van een kwestie probeerde te komen. Hij oordeelde en handelde dan overeenkomstig het gewicht van een zaak, voorzichtig maar ook standvastig. Hij ging daarbij niet uit van modieuze neigingen, die hier en daar wel naar voren kwamen. Hij was daar eerder afkerig van, maar hield zo goed mogelijk de hand aan het onderhouden van persoonlijke banden.

Voor de vertegenwoordigers van de zending van de Nederlandse Hervormde Kerk had hij sympathie en zij wederkerig voor hem. Zij konden goed met elkaar overweg. Bepaalde kleinere groepen van de gereformeerde zending en Amerikaanse zendingsgenootschappen kon hij moeilijk waarderen. Met hen zag hij, evenals andere missionarissen, weinig mogelijkheden tot gesprek en samenwerking. Papoea-voorgangers, die soms weinig gelegenheid hadden zich uit te spreken, konden bij hem geen kwaad doen en omgekeerd hebben zij hem een goed hart toegedragen. Hij kwam naar voren als iemand die hun zaak kon verdedigen tegenover instanties die zij altijd als machtig hadden ervaren: Gouvernement en Zending.

Later, toen Nieuw-Guinea Indonesisch was geworden, bleek dat weer bij het bezoek van de minister van buitenlandse zaken Soubandrio. Het gevaar dreigde dat de SMA Gebungun, de vroegere HBS waarin katholieken en protestanten samenwerkten, in handen zou komen van het Indonesisch gouvernement. De eerste Papoea-gouverneur E. Bonay had de school al op de volgende begroting gezet als gouvernementsschool.

Staverman en Romainum, voorzitter van de protestantse kerk, hadden afgesproken dat een van beiden of beiden dit aan de orde zouden stellen als zij door Soubandrio in audiëntie ontvangen zouden worden. Romainum was het eerst aan de beurt. Voordat hij zelf naar binnen ging vroeg Staverman hem, of hij hierover gesproken had. Toen dat niet het geval bleek te zijn, heeft Staverman het gedaan. Soubandrio bleek verbaasd. Hij dacht dat het nog een Hollandse school was. In feite was de school al, met hulp van de Jezuïeten op Java een Indonesische school geworden, zowel wat lerarencorps als wat leerboeken betrof. Soubandrio zegde een nader onderzoek toe en zo won Staverman het pleit, tot vreugde van Romainum en anderen. 'Uskup Monsignor' had de school gered. Hij kon geen kwaad meer doen 'de 'Monsignor'.

De verhouding met de Indonesische autoriteiten verliep na maart 1963 stroever dan tevoren met de Nederlandse autoriteiten. Met de vertegenwoordigers van de Verenigde Naties in de tussentijd kon hij het goed vinden.

Expansie

Münninghoff schreef over Staverman na zijn wijding tot bisschop: "Hij keerde terug naar zijn nieuwe ambtsgebied en begon met grote energie aan zijn bisschoppelijke taak. Het was een tijd van missionaire expansie, een kolfje naar

de hand van de jonge bisschop. Nieuwe gebieden werden opengelegd, nieuwe staties opgericht: in het Sterrengebergte, in het woongebied van de Moni's, in de hooggelegen Ilaga-vallei, en heel in het bijzonder – in het jaar 1958 – in het gebied van het stenen tijdperk, de Baliem-vallei.”

De Baliem-vallei kreeg vanaf 1958 een concentratie van missionarissen en van de Zusters van Bennebroek. In het bergland werd een reeks van eenmansposten gevestigd, tussen de Wisselmeren en de grens van Australisch Nieuw-Guinea. Rond 1960 was deze expansie afgerond. De katholieke kerk was gevestigd in de steden en in het binnenland van Noord- en Centraal Nieuw-Guinea. Die kerk kon alleen maar standhouden en zich consolideren op basis van een goed georganiseerde infrastructuur: de vliegerij en de telecommunicatie. Voorbeelden hiervan waren te zien bij de Amerikaanse zendingsgemeenschappen en bij de katholieke missie in Australisch Nieuw-Guinea. Er werd onder de missionarissen volop over gesproken. De vraag was: hoe zou dat georganiseerd en gefinancierd worden.

Vliegtuigen

Op 27 maart 1953 schreef mgr. Cremers aan de MIVA (Missie Verkeersmidde-len Actie) in Nederland om een financiële bijdrage voor de hoge kosten van het luchttransport. Op 19 juni 1954, na een bezoek aan de vicariaten Wewak en Nadang in Australisch Nieuw-Guinea, waar met eigen kleine vliegtuigen gevlogen werd voor personen- en goederenvervoer, schreef hij opnieuw aan de MIVA, ditmaal met de vraag: “Kunnen ook wij niet op een of andere manier over een eigen vliegtuig beschikken?” Hij dacht aan samenwerking van de beide missies: Merauke en Hollandia. Merauke toonde echter weinig belangstelling, omdat men over vervoer over water beschikte. Cremers schreef ook over de zendingsgenootschappen die zich met behulp van vliegtuigen in de Baliem en andere gebieden konden vestigen. “We raken dus lelijk achterop.”

De MIVA vroeg W.H. van den Engel, als vliegtuig-boordwerktuigkundige werkzaam bij de KLM, of hij kans zag op een vlucht naar het Verre Oosten en Australië om een ontmoeting met mgr. Cremers op het eiland Biak te regelen. De eerste ontmoeting lukte niet. Cremers schreef aan de MIVA, dat hij voorlopig afzag van een eigen vliegtuig, onder andere wegens de hoge exploitatiekosten. Hij hoopte dat het luchttransport verbeterd kon worden met gebruik van vliegtuigen van de Kroonduif, het luchtvaartbedrijf van het gouvernementsbestuur en van de KLM voor lokale vluchten op Nieuw-Guinea.

Op 23 en 24 januari 1956 ontmoetten Cremers en Van den Engel elkaar op het eiland Biak. Cremers was van mening veranderd. De vluchten van de Kroonduif beantwoordden niet aan de belangrijkste wensen. Bovendien ging de Marine-Luchtvaartdienst haar vluchten op de Wisselmeren staken. Van den Engel drong erop aan Te Roller, stationmanager van de KLM op Biak, en Rijkhof, chefvlieger bij de Kroonduif bij de besprekingen te betrekken. Gesproken werd over eenvoudige éénmotorige vleugelvliegtuigen of helikopters. De drie deskundigen waren van mening dat helikopters in de speciale omstandigheden

*Een grote variëteit aan transportmiddelen behoorde tot de kenmerken van de naoorlogse missie. Hier vermaakt Staverman zich met zijn medebroeder E. Andreoli op een scooter (1955).
(Let op het nummerbord: NG 38!)*

"In onze hangaar" in Sentani staat achter op deze foto (eind jaren vijftig) vermeld. Van alle transportmiddelen spraken de missievliegtuigen het meest tot de verbeelding. De franciscanen lieten al in de jaren vijftig een corps piloten opleiden op de nationale luchtvaartschool in Hilversum. Bisschop Staverman staat hier te midden van een stel van deze missionaire luchtvaartpioniers. V.l.n.r. o.a.: J. van de Pavert, H. Mous, G. Keizer, Marie-Louise Crefcœur (hoofdstewardess KLM), E. Vergouwen, K. Houdijk, R. Staverman, E. Bruinsma, F. Verheyen, K. Hernans, J. Münnighoff, F. van Nunen, M. Stevens, helemaal rechts Pierre Gadet (lekenmissionaris).

van Nieuw-Guinea veel kwetsbaarder en vele malen duurder waren dan eenvoudige vliegtuigen.

Onder de missionarissen van het vicariaat Hollandia, Van de Pavert, Andreoli, Bruinsma en Kammerer leefde het idee van helikopters voor de missie. Kammerer was samen met de ex-voorzitter van de MIVA pastoor Schiphorst, bezig met een actie voor een helikopter, onder het motto 'een kopter voor Kammerer'. Van den Engel was door deze actie sterk verontrust.

Op 26 januari 1956 schreef Cremers aan de MIVA, met afschriften aan Van den Engel, provinciaal Hogenboom en Kammerer: "Ik stel mij dus voor dat het er werkelijk van zal komen, dat aan ons vicariaat een vliegtuig zal worden aangeboden." Maar hij liet nog open of het een vleugelvliegtuig of een helikopter zou zijn. Dat moesten deskundigen zeggen. Hij drong aan op een reële, nuchtere en zakelijke aanpak.

In die tijd werd Rudolf Staverman door mgr. Cremers ingeschakeld. De reden zal geweest zijn, dat hij ervan overtuigd raakte dat Staverman binnen korte tijd tot vicaris en bisschop benoemd zou worden. Cremers stelde vertrouwen in Staverman. Cremers vroeg Staverman over dit onderwerp een nota te schrijven. In zijn dagboek schreef Staverman bij de datum 12 maart, dat hij opdracht had van Cremers om naar Biak te gaan "om daar de heer Van den Engel te ontmoeten, die namens de MIVA kwam praten over de vraag of de Missie een helikopter danwel een vast-vleugel vliegtuig moet hebben." Voor Van den Engel was het een teleurstelling, dat niet Cremers, maar zijn vertegenwoordiger Staverman kwam. Want hij had zich voorgenomen "van deze bespreking een definitieve beslissing mee te kunnen brengen naar Nederland."

Staverman sprak uitvoerig met Van den Engel, daarna ook met Te Roller en Rijkhof. Hun adviezen waren zo eensluidend en duidelijk, dat hij op 13 maart aan Hogenboom en Kammerer schreef: "Was mgr. vandaag hier geweest en niet ik, dan was de beslissing gevallen: een gewoon vleugel-vliegtuig." Om de beslissing door Cremers zo goed mogelijk voor te bereiden reisde Staverman onmiddellijk door naar Sorong, om daar de mening te vragen van F. Hasselman, manager van de 'Bahama Helicopter Company', die daar een helikopterdienst verzorgde voor de Nederlandse Nieuw-Guinea Petroleum Maatschappij. Zijn mening was: "Afgezien van de enorm hoge kosten achtte Hasselman het, gezien de grote risico's beslist niet verantwoord een helikopter te gaan gebruiken." Staverman zond dit advies aan mgr. Van Hussen van de MIVA, aan Van den Engel, Hogenboom en Kammerer.

Nadat Staverman, terug in Hollandia, verslag had uitgebracht aan mgr. Cremers nam deze de beslissing. Staverman schreef op 21 maart 1956 aan Van den Engel: "Dus vraag ik bij deze aan U en via U aan de MIVA om de actie te willen richten op een vliegtuig; Cessna of Pioneer kan nog in het midden gelaten worden." Hij voegde hieraan toe: "Mgr. Cremers zal pastoor Schiphorst van deze beslissing in kennis stellen." Cremers nam de beslissing. Hij was toen nog in functie. Hij deed dit in nauwe samenwerking met Staverman. Toen

Cremers vertrokken was, schreef Jan van de Pavert aan Van de Engel: "Daarmee is van ons heengegaan de man die samen met U begonnen is plannen te ontwikkelen om het vicariaat Hollandia 'airborn' te maken. Het is alleszins passend dat wij zowel Monseigneur Cremers als U daarvoor onze dank en hulde brengen."

Cremers nam het besluit, Staverman voerde het na Cremers' vertrek uit. In mei 1956 werd Van de Pavert benoemd tot procurator en op 19 juli 1957 tot secretaris van de bisschop. Hij ging met Staverman naar Wewak in Australisch Nieuw-Guinea om met mgr. Arkfeld, de 'vliegende bisschop' te bespreken hoe de vliegerij het best kon worden opgezet. Daarna wees Staverman Van de Pavert aan om de voorbereidingen te treffen die nodig waren, voorzover dit met het gouvernement geregeld moest worden. Dit betrof besprekingen met het hoofd burgerluchtvaart dr. Schregadus en met de vertegenwoordiger van de KLM te Biak, Holzheimer, voorzover het de aanleg van vliegvelden betrof. Staverman richtte de missie-luchtvaartdienst op, die de naam MILUVA kreeg. Op 13 maart 1963 werd de naam veranderd in AMA (Associated Mission Aviation). Op 1 oktober 1968 werd tussen de bisdommen een participatie-overeenkomst gesloten, waardoor de AMA een gemeenschappelijke zaak werd met een eigen stichting. Dit was vooral het werk van Staverman. Tevoren was de AMA een zaak van het bisdom Jayapura, waarvan de andere bisdommen gebruik maakten.

Telecommunicatie

Om te kunnen vliegen is telecommunicatie onmisbaar. Zonder betrouwbare weerberichten van de plaats van bestemming is het niet verantwoord te landen. Voordat begonnen kon worden met de vliegerij moesten de apparaten aanwezig zijn en moesten ook mensen ter plaatse geïnstrueerd worden om deze te bedienen en de piloten te informeren over bewolking, windrichting enz. Gem. Keizer en invalfer Van der Stap hebben jarenlang zorg gedragen voor het installeren en onderhouden van de apparatuur. Later kwam Frans Ketelaars er bij. Zij vormden inheemse assistenten die het werk konden overnemen.

De telecommunicatie werd, onder bepaalde voorwaarden, ook gebruikt voor communicatie tussen bisdom en staties en tussen staties onderling. Tevoren geschiedde de communicatie onder andere door middel van lopers – couriers – die brieven ter bestemming brachten en het antwoord mee terug namen. Dat systeem werkte goed. Missionarissen van die tijd wisten er mee te leven. De missie werkte zo veel mogelijk zelfstandig, onafhankelijk van gouvernement en andere kerken. Alleen in noodgevallen werd op anderen een beroep gedaan.

Staverman heeft voor de vliegerij en de telecommunicatie de nodige besluiten genomen en personen aangewezen. Hij wist uitstekend te delegeren. Van de Pavert schreef: "Toen ik chief-mechanic was kon ik beschikken over miljoenen, volgens mijn eigen verantwoordelijkheid, waaraan nooit geknabbeld werd." Dat gold ook voor andere terreinen. Jan Koot schreef: "Wat ik zo groots vond van Staverman: als hij je een stuk verantwoordelijkheid gegeven

had, zou hij helemaal achter je blijven staan.” Aan de financiering van vliegerij en telecommunicatie gaf Staverman zijn bijdrage zoveel hij maar kon. Dat begon bij zijn bisschopswijding, toen vrienden en bekenden een groot bedrag gaven voor telecommunicatie. Bij zijn zilveren priesterfeest in 1965 vroeg hij zijn vrienden en bekenden als cadeau een royale bijdrage voor vliegerij en telecommunicatie. Bij zijn bezoek aan paus Joannes XXIII vroeg hij om een vliegtuig.⁵

Gezamenlijke verantwoordelijkheid

Herman Münninghoff schreef in de *Serafijnse Tifa* van 8 maart 1969: “Op 12 maart 1969 is het twaalf en een half jaar geleden dat Mgr. Staverman te Leeuwarden door Mgr. Nierman tot bisschop gewijd is. Twaalf en een half jaar geleden kreeg het Apostolisch Vicariaat Hollandia zijn eerste bisschop: een nieuwe episode in de missiegeschiedenis van de Noordkust van Nieuw-Guinea. Een episode van stormachtige ontwikkelingen, nieuwe gebieden werden opengelegd; een telecommunicatienet, de staties onderling verbindend. Wings of Mercy (missievliegtuigen) begonnen hun heilzaam werk. Het oecumenisch contact werd uitgebreid en verdiept. De samenwerking met de andere missiegebieden kreeg gestalte in het Kantor Pusat Katolik en in de conferentie van de bisschoppen van Irian Barat. De kadervorming kreeg hoge prioriteit: scholing van catechisten, Groot Seminarie, Akademia Teologia Katolik. Monseigneur, dit alles en nog veel meer hebt U met élan en bezieling gedaan.”

Staverman streefde ernaar het instituut van de ressortleider inhoud en vorm te geven door de broeders van de afzonderlijke ressorten en de ressortleider regelmatig op te roepen voor overleg en zo te komen tot gezamenlijke verantwoordelijkheid. De diocesane raad werd een instituut voor overleg.

Bij het vertrek van Cremers was de missie in het stadium van expansie. Het verstedelijkingsproces was volop aan de gang. Hollandia, Biak, Manokwari en Sorong, gebieden die tot dan toe het werkkerrein van de zending waren, hadden zich tot centra van bestuursvoering en industriële activiteiten ontwikkeld. Het aantal katholieken groeide en vroeg om voorzieningen, onder meer parochies en scholen. Er waren onder hen nogal wat personen met hogere opleiding, die een rol konden spelen in de evangelisatie-opdracht op maatschappelijk gebied. Cremers had een aantal van hen weten te inspireren tot het starten van een Stichting Katholieke Pers, die het initiatief nam tot het verschijnen van een weekblad voor Nieuw-Guinea, *Tifa* genoemd. Het eerste nummer verscheen twee weken na het vertrek van Cremers. Staverman zag de betekenis van dit weekblad in en gaf het gedurende zijn bewind altijd zijn volle steun, onder meer door het aantrekken van speciale redacteuren voor dit blad, toen het wegens het vertrek van vrijwilligers op geen andere wijze kon worden voortgezet. Het bleef verschijnen ook toen het blad na de politieke

⁵ *25 Jaar Missieluchtvaart in Irian Jaya. Geschiedenis van de MILUVA-AMA*. Jubileumuitgave, 1984. Van den Engel heeft zorgvuldig de documenten over het ontstaan van de vliegerij bewaard en ter beschikking gesteld. Door hem weten we hoe het precies gegaan is.

overdracht zijn maatschappijkritische betekenis minder kon laten blijken.

De plaats van de leek in de kerk als gesprekspartner kwam bij Staverman tot uitdrukking in de groep die het Katholiek Beraad genoemd werd, waarmee hij geregeld overleg voerde. Ook dit kon moeilijk worden voortgezet na de overdracht. De katholieke leken die van Java of elders kwamen waren te gedwee om echt als gesprekspartner te kunnen fungeren, zoals Staverman zich dat voorstelde. De opleiding van de Papoea's was nog niet op het niveau gekomen waarop gesprekken van maatschappelijke importantie konden worden gevoerd, die van diepgaande betekenis konden zijn voor de kerk.

De kerk breidde zich uit, soms in een wedloop met de fundamentalistische geloofszendingen in gebieden waar in die tijd nog geen bestuursposten waren. Staverman vond dat er ook in dat bergland, dat binnen niet al te lange tijd onder de invloed van buiten zou komen, een aantal bakens van verkondiging opgericht moesten worden, met een wezenlijk ander karakter dan de posten van de geloofszendingen. Intussen was het westelijk deel van het vicariaat, Vogelkop, waar de Minderbroeders in hun eerste periode het zwaarste accent hadden gelegd, aan de Augustijnen overgedragen en was daar in 1959 de prefectuur Manokwari opgericht.

De periode van expansie ging soms gepaard met spanningen en misverstanden, ook met de oudere missie van Nieuw-Guinea, die van Merauke, de MSC. Zij voelden zich soms achtergesteld door het gouvernement. Maar vooral de noodzaak van een duidelijker gemeenschappelijk beleid in de hele opbouw van een kerkgemeenschap in Nieuw-Guinea leidde tot regelmatig overleg tussen de bisdommen. Van Nunen meende dat Staverman hiertoe de voornaamste initiatiefnemer was. In 1960 vond de eerste officiële bisschoppenconferentie plaats in Merauke, de zetel van aartsbisschop Tillemans. Ook de religieuze oversten namen hieraan deel. Besloten werd tot beter overleg en samenwerking. Een MSC'er werd in Hollandia geplaatst als vertegenwoordiger van Merauke. Besloten werd tot een gezamenlijke benadering van het gouvernement en andere instanties in verband met onderwijsplanning en andere beleidszaken. Er werd een gezamenlijke commissie ingesteld voor catechese en liturgie. In de tweede conferentie werd besloten tot de oprichting van een Centraal Missiebureau. Later werd een pastorale afdeling aan dit bureau toegevoegd voor de doorvoering van de besluiten en richtlijnen van het Concilie. Ook hiervan was Staverman de promotor.

In de jaren 1955-1962 had Staverman altijd een goede relatie met de regeringsautoriteiten. De missie was een echte gesprekspartner voor het gouvernement in de opbouw van het land, geheel gericht op de ontwikkeling van de Papoea's. Na de bewindsoverdracht bleek spoedig dat er geheel andere verhoudingen zouden ontstaan waarin de kerken niet meer als gesprekspartner zouden gelden.

De kerk in dit laatste 'bevrijde' deel van Indonesië zou zich in haar houding moeten aanpassen aan de belangen van de katholieke kerk in andere delen van Indonesië, die sterk onder de druk van het nationalisme stonden. Met de eerste

groepen Indonesiërs was voor kortere tijd de Jezuïet Looymans meegekomen om de missie bij te staan in de overgang. Looymans was een belangrijk man op Java en kwam speciaal de katholieken in Irian vertellen hoe ze zich te gedragen hadden. Zijn advies was om toch vooral niet de indruk te wekken alsof de kerk van Irian Barat haar eigen weg wilde gaan of zich zou inlaten met separatistische tendenzen onder de Papoea's. Het gezicht van de kerk zou bepaald moeten worden door priesters en religieuzen, zoals elders in Indonesië. Staverman wilde daar niets van weten. Voorts zou de oecumenische samenwerking in het beheer van de SMA, de vroegere HBS, ongedaan moeten worden gemaakt. Ook dit weigerde Staverman. Het heeft veel moed en beleid gevraagd om het eigen karakter van de kerk in Nieuw-Guinea zoveel mogelijk te handhaven. Het belang van de Papoea's heeft bij hem en bij de missionarissen altijd voorop gestaan.

De grote vraag was: hoe moest de kerk zich gedragen, in de jaren vóór de definitieve beslissing en daarna, ten aanzien van de aspiraties van de Papoea's, die zich maar moeilijk konden verzoenen met een toekomst in een staatsverband, waarin zij weinig te zeggen hadden en waar zij als slachtoffers van het koloniaal verleden als domme, achtergebleven en soms als primitieve kannibalen werden behandeld.

Met de eerste groepen Indonesiërs waren enkele katholieke guru's meegekomen die op katholieke scholen aangesteld konden worden. Later kwamen er tientallen bij. Onder de nieuwe ambtenaren en docenten van de universiteit waren ook wel katholieken, maar in kwaliteit bleven zij ver achter bij de vertrokken Nederlanders. Bovendien was hun katholiciteit anders georiënteerd en in politiek opzicht hadden zij geen andere boodschap dan onderwerping aan het burgerlijk gezag, om de Papoea's tot goede Indonesische staatsburgers te maken, zonder rekening te houden met wat er in de mensen zelf leefde.

Iedere klacht over gewelddadig optreden of kritiek op onrechtvaardige behandeling kon als subversief worden aangemerkt. De bisschoppen van Indonesië hadden de Jezuïet Haripranato aangesteld als verbindingsman tussen de kerk van Indonesië en die van Irian. Hij werd op een gegeven moment naar Djakarta geroepen om verantwoording af te leggen over zijn kritische uitlatingen over het gevoerde beleid, dat naar zijn mening de integratie van Irian in Indonesisch staatsverband eerder schaadde dan bevorderde. Pas na interventie van kardinaal Darmajuwono en de provinciaal van de Jezuïeten mocht hij naar Irian terugkeren. Hij had een goede naam zowel bij de Papoea's als bij de missie en hij werd zelfs genoemd als eventueel opvolger van Staverman.

Een goed bedoelde suggestie die Staverman deed aan de opperbevelhebber van het leger, dat de rust van de bevolking van het Keerom-gebied zou terugkeren als het leger werd teruggetrokken, had een woede-uitval van de generaal tot gevolg.

Een voorgenomen gezamenlijk herderlijk schrijven van bisschoppen en leiders van andere kerken, in uiterst milde termen gesteld en bedoeld om te bereiken dat bij de 'act of free choice' iedere vorm van intimidatie achterwege

zou blijven, kon op het laatste moment niet doorgaan uit vrees bij enkelen, dat de verhoudingen met de autoriteiten nog meer zouden verslechteren. Voor Staverman die zijn vertrouwen gesteld had op de invloed van de Verenigde Naties om aan het volk van Irian het recht op vrije keuze te garanderen, was deze gang van zaken samen met de wijze waarop deze 'vrije keuze' werd gemanipuleerd, moeilijk verteerbaar.

Als bisschop voelde Rudolf Staverman zich in hoge mate verantwoordelijk voor het welzijn en de ontwikkeling van het volk van de Papoea's. Gezegd werd dat het wegvallen van Nederlandse contacten voor hem moeilijk te verwerken is geweest. Dit zal zeker een rol hebben gespeeld. Maar veel belangrijker was het onrecht dat de Papoea's werd aangedaan. Niet zozeer de inlijving bij Indonesië. De onvermijdelijkheid daarvan heeft hij gezien. Het gaat om de wijze waarop het geschied is, ten nadele van het Papoea-volk en met aantasting van hun rechten als de eigenlijke bewoners van het land. Daar heeft hij zwaar onder geleden.

Dat gold ook reeds ten dele in de Nederlandse tijd. Toen in 1961 het gouvernement een volwaardige kweekschool zou beginnen naar Nederlands model, deed hij zijn uiterste best hiertoe een aantal Papoea's toegelaten te krijgen, ook al voldeden ze strikt genomen niet aan de gestelde voorwaarden. De algemeen schoolbeheerder stelde voor deels Keiezen, die meer kansen maakten toegelaten te worden, deels Papoea's. Staverman antwoordde: "Nummer 1 een Papoea, nummer 2 een Papoea, ook nummer 3 tot 5 een Papoea." Toen de schoolbeheerder hiertegen bezwaar maakte, zei hij: "Dit is het land van de Papoea's. Het is van het grootste belang dat zij op de eerste plaats een kans krijgen betrokken te worden bij het bepalen van hun eigen toekomst. De anderen zijn voldoende geholpen om hun eigen weg te vinden."

Toen op het eind van de zestiger jaren het peil van het onderwijs zo gedaald was dat geen heil meer gezien werd in het openen van nieuwe katholieke scholen op middelbaar niveau, werd besloten, teneinde nog enige kwaliteit in stand te houden, om zich meer te richten op concentratie in Jayapura. Door het stichten van 'asrama's' (internaten), waar behalve aan studie en begeleiding ook aan persoonlijkheidsvorming gewerkt kon worden, hoopte men aan de toekomst van jonge mannen en vrouwen, die iets zouden gaan betekenen, een basis te geven, beter dan met het doorgaan van scholen in het binnenland mogelijk was. Staverman kende grote betekenis toe aan de oprichting van internaten en de daarbij behorende begeleiding, om zodoende kwaliteit te bereiken zowel van onderwijs als van algemeen maatschappelijk leiderschap.

HET TWEDE VATICANAANS CONCILIE, 1962-1965

Bisschop Staverman heeft paus Joannes XXIII reeds vóór het concilie leren kennen. Dat gebeurde bij zijn bezoek 'ad limina' (de graven van de apostelen) op 24 maart 1961 van 1.45 tot 2.15 uur. Hij werd vergezeld door Bart van de

Staverman (tweede van links) op bezoek bij paus Joannes XXIII, vergezeld van zijn confraters Bart van de Barselaar, secretaris ad hoc (aan de linkerhand van de paus) en André Schuwer, professor in Rome, alsmede de KLM-manager Hans Holzheimer (rechts van Staverman).

Staverman (links vooraan) met een groep bisschoppen en theologen die aan het Tweede Vaticaanse Concilie deelnamen. Zij staan hier op de trappen van het Generaalat van de Zusters van Heythuysen, waar zij verbleven. Naast Staverman: kardinaal Darmojuwono SJ, aartsbisschop van Jakarta, en voorts op de eerste rij: drie Braziliaanse bisschoppen. Op de tweede rij: o.a. de bisschoppen N. Geise en C. Kramer. Op de bovenste rij de peritii: Frans van Roessel CICM, Bertulf van Leeuwen OFM en P. Smulders SJ.

Barselaar, voor die gelegenheid zijn secretaris en door Hans Holzheimer, manager van De Kroonduif te Biak (KLM). Deze laatste mocht eigenlijk niet mee, maar – zo schreef Bart: “Mgr. heeft het toch klaar gekregen. Zo kon hij ‘meer deskundig’ aan de Paus vragen om centen voor een vliegtuig voor Nieuw-Guinea. Wat de Paus ook deed.”

Staverman zelf schreef: “Een heel bijzondere herinnering heb ik aan paus Joannes XXIII. Het was alsof je bij je oude vader op visite was. Helemaal niet je hoogste baas. Ik had met hem een gesprek van twintig minuten bij een grote globe, waar hij mijns inziens dagelijks mee speelde. Allemaal lichtjes op die bol, die opflikkerden als je een bepaald land zocht. Hij zei tegen me – ik herinner het me nog als de dag van gisteren: “Jullie zijn een klein land. Zorg er voor over de grenzen te blijven kijken.” Bij het afscheid kreeg ik van hem een hand en een klap, zeg maar een dreun, op mijn schouders. Heel anders liep het contact en het bezoek met paus Paulus VI. Stijfjes; die zei bij mijn afscheid: ‘Priez pour moi.’”⁶

Bart van de Barselaar die van dit bezoek genoten had, noteerde in zijn dagboek: “Samen staande in de werkkamer van de Paus hebben we veel plezier gehad en gelachen. We praatten Frans-Italiaans en Latijn door elkaar. Maar we begrepen elkaar goed. Over de Missie, over Nederland, over Wittem, waar hij geweest is en de afsluitdijk die hij gezien heeft. De laatste woorden van de Paus waren letterlijk: “E anche pro me orate. Je suis un magnus peccator e grasse” (Bid ook voor mij, ik ben een grote zondaar en een dikke). Vóór de audiëntie had Mgr. mij gezegd dat hij uitdrukkelijk aan de Paus zou vragen, wanneer het reeds aangekondigde concilie zou beginnen. De Paus antwoordde, terwijl hij waarschuwend zijn wijsvinger omhoog hield, tot drie maal toe: “Mais ne pas dit à les journalistes (niet aan de journalisten zeggen): in de tweede helft van het volgend jaar (1962).” Mgr. was laaiend enthousiast dat hij dit van de Paus had losgekregen.”

Geruime tijd voor het concilie vroeg hij mij of ik met hem mee wilde gaan. Samen zijn we, in een van Douwe Egberts geleende auto, naar Rome getrokken. We werden ondergebracht in het generaalat van de Zusters van Heythuizen. Daar troffen we een aantal bisschoppen van Indonesië, o.a. bisschop Geise, ook bisschop Kramer en mgr. Pessers en Braziliaanse bisschoppen, en andere adviseurs: Van Rijen MSC, Smulders SJ, Frans van Roessel van Scheut en een Javaanse theoloog, van wie ik de naam vergeten ben. De bisschoppen van Indonesië, meer dan dertig in getal waarvan verreweg de meesten Nederlanders, vroegen ons hun adviseurs te worden. Alle concilie-onderwerpen werden door hen (de periti) voorbereid en minstens eenmaal per week kwamen bisschoppen en periti samen. Staverman zei hiervan: “Tesamen met de vier periti heeft de Indonesische Bisschoppenconferentie grote inbreng gehad, geloof ik.”⁷ We werkten ook in de commissies van het concilie, samen-

⁶ *Variant*, 13 juli 1986, p. 144-145.

⁷ *Ibidem*, p. 144.

gesteld uit bisschoppen en theologen, waarin alle ontwerpen werden voorbereid, alle opmerkingen van de bisschoppen op hun waarde werden gewogen en een nieuwe, geheel of gedeeltelijk gewijzigde tekst werd geschreven en besproken. Zo doorliep ieder onderwerp, in een samenspel tussen concilie en commissies een proces van wijzigingen. Het gebeurde ook, met name in de eerste conciliezitting dat een ontwerp, gemaakt door een praeconciliaire commissie, werd afgewezen. Belangrijk was de door het concilie zelf verworven zelfstandigheid, zowel wat de teksten betreft als de samenstelling van de commissies. Dat kostte uiteraard veel tijd. Niemand heeft kunnen vermoeden dat het concilie vier jaar zou duren.

De bisschoppen van Indonesië vormden snel een goed en effectief werkend samenwerkingsverband. Richtlijn vanaf het begin was voor hen, zoals voor vele anderen, de woorden van paus Joannes bij de opening van het concilie op 12 oktober 1962: geen nieuwe dogma's, geen veroordelingen, maar een vernieuwde presentatie van de geloofsleer, aangepast aan onze tijd. Hierbij dienden de substantie van het geloof en de formulering ervan onderscheiden te worden, op een zodanige wijze dat dit gehele concilie een pastoraal karakter zou dragen. Het woord pastoraal betekende hier niet toepassing van de leer of bepaalde pastorale praktijken, maar eigentijds en daardoor vernieuwend. Dat is het 'aggiornamento' waarover paus Joannes sprak: bij de tijd brengen.

De dagen voor de opening van het concilie hebben Staverman en ik vooral besteed aan de bestudering van de beschikbare conciliedocumenten en contacten met andere groepen van bisschoppen en theologen. Ik herinner mij bijzonder een bezoek dat wij samen hebben gebracht aan Karl Rahner, vóór en aan het begin van het concilie in Rome een verdacht theoloog, van wie de boeken in Rome niet verkocht mochten worden, maar tijdens het concilie de belangrijkste en meest invloedrijke van alle theologen, naar wie ieder met respect luisterde. We bezochten hem in zijn kamertje in of bij de Gregoriana, met een bed, een tafel en enkele stoelen. Hij sprak met weldadige humor over de wijze waarop Rome theologen behandelt die niet in de pas lopen: ze beschuldigen en oordelen en zetten ze tegen de muur en schieten. We bezochten ook het Hollands College, waar Alfrink en de andere bisschoppen van Nederland woonden met hun theologen: Schillebeeckx en Groot. Iedere week vond daar een Nederlandse bijeenkomst plaats, druk bezocht en altijd de moeite waard, waar een concilie-onderwerp werd ingeleid en besproken. Het was gemakkelijk in die tijd, waar zoveel bisschoppen, theologen, journalisten en protestantse conciliegasten samen waren, je breed te oriënteren. Daarnaast waren er de concilievergaderingen, vooral de wandelgangen en vele ontmoetingsplaatsen.

Staverman had al voor het concilie het besluit genomen de broeders en zusters in Nieuw-Guinea zo goed mogelijk te informeren over al wat er in of rond het concilie gaande was en welke richting het heen ging. De eerste brief uit Rome, van 14 oktober 1962, begon met een verslag van onze reis naar Rome en van de opening van het concilie. "Ik zal proberen U langs deze weg geregeld op de hoogte te houden van het verloop van het Concilie. Uiteraard dra-

gen deze brieven een min of meer vertrouwelijk karakter. Voor de pers zijn ze in ieder geval niet bedoeld." Hij zond deze brieven naar zijn vicaris Munninghoff en deze stuurde ze naar alle broeders en zusters.

Hijzelf schreef twintig brieven, ik schreef er negen. Verder schreven de Scheutist Frans van Roessel, bisschop P. van Diepen, bisschop A. Sol, A. van Rijen, C.F. Pauwels, mgr. K. Pessers en G. Hoeberichts. Staverman was de redacteur die er voor zorgde dat regelmatig, zo mogelijk iedere week een verslag van wat er die week gebeurd was, geschreven en verzonden werd. Soms schreef hij, als hij de brief niet zelf verzorgde, er het laatste nieuws bij. Later hoorde ik van mensen in Nieuw-Guinea dat deze brieven voor hen en voor de kerk van Nieuw-Guinea veel betekend hadden. De brieven gingen ook elders heen, naar andere missionarissen en naar verwante groepen in Nederland. In het archief in Utrecht vond ik de complete serie van deze brieven.

Het pastoraal karakter van het concilie bepaalde wat het meest belangrijk was voor de vernieuwing en het aggiornamento, het weer bij de tijd brengen van heel het christelijk geloof. God openbaart zichzelf in Oud en Nieuw Verbond en nodigt uit tot geloof in Hem. Hiervan is de Heilige Schrift de bron bij uitstek, als het levende Woord van God, dat doorgegeven wordt in de hele geschiedenis en gehoord wordt in alle volken en culturen. De kerk wordt verstaan als mysterie van deze vereniging met God en als eenwording van alle mensen. Uit de verbinding van goddelijke openbaring en menselijke cultuur groeit het Rijk Gods. De kerk leeft in lokale gemeenten, door de Geest verenigd tot één kerk. Zij staat niet tegenover de wereld, maar is daarmee verbonden in vreugde en verdriet en in het levend houden van de hoop. Collegialiteit is het woord zowel voor deze lokale gemeenschappen en voor de universele kerk als voor de ambtsdragers binnen die kerk, vooral de bisschoppen en de paus, aan wie in het bijzonder de verkondiging van het Woord en de viering van de sacramenten is toevertrouwd. De oecumene in dubbele zin, herstel van eenheid van de christenen en dialoog met andere godsdiensten behoort wezenlijk tot de kerk van Vaticanum II.

De jonge, sterk groeiende kerk van Irian vond in het concilie de juiste richting voor haar ontwikkeling. Staverman speelde hierin een grote rol door de vruchten van dit concilie bekend te maken aan de missionarissen en door hen aan de plaatselijke kerken. Hijzelf leerde in de leer van de collegialiteit en in de dagelijkse omgang met vele bisschoppen, zijn ambt zien als lokaal en universeel, als een verantwoordelijkheid voor heel de kerk.

Hij heeft het gehele concilie, alles wat daar besproken en besloten of afgevoerd werd met vreugde ervaren. Van harte werkte hij mee met alle kerkvernieuwing, in Irian en daarna in Nederland. Voor hem was dat een kostbaar erfstuk van paus Joannes en een onverliesbare verworvenheid van het concilie.

Tijdens de tweede zitting van het concilie (1963) spraken de drie bisschoppen van Irian, Tillemans MSC, Staverman OFM en Van Diepen OSA in Rome over een gemeenschappelijk groot-seminarie. Omdat ik er geen verslag van heb gevonden, weet ik niet wat daar besproken is. Die bespreking werd voortgezet in Culemborg na het einde van die concilieperiode op 23 december 1963. Daar waren ook de drie provinciaals aanwezig.

In het door Van Diepen geschreven verslag staat: "Onderwerp van bespreking: de mogelijkheid onderzoeken van de oprichting van een philosophicum in Irian Barat. Door de ordinarii van Irian Barat worden de volgende overwegingen naar voren gebracht: 1. De opening van een eigen groot-seminarie behoort tot de ontwikkeling en uitbouw van de kerk in Irian Barat. 2. Grote waarde wordt gehecht aan de bevordering van de studiebelangstelling van de in Irian Barat aanwezige clerus, welke belangstelling kan worden gestimuleerd door een plaatselijke seminarie-gemeenschap. 3. De weerstand van de seminaristen om elders in Indonesië te moeten studeren geeft in overweging of deze jonge, zich ontwikkelende roepingen wel mogen worden belast met een politiek probleem. 4. Het verzoek aan de provinciale oversten om in een seminarie-staf te willen voorzien wordt aldus geformuleerd: "ten eerste, een onmiddellijke voorziening te treffen, zodat, om de gedachten te bepalen, voor de eerste drie jaar de docentenstaf is verzekerd, ten tweede, inmiddels maatregelen te treffen die de continuatie van het seminarie na drie jaar veilig stellen." De provinciale oversten rekenen het zich tot hun taak om met het oog op de continuïteit van het seminarie blijvende voorzieningen te treffen. Aan Van Meegeren wordt opgedragen te bekijken of op het seminarie een filosofiecurriculum dient te worden ingesteld, of dat theologie van meet af moet worden gedoceerd met filosofische begeleiding. De vraag of de seminarieopleiding geheel of gedeeltelijk in Irian Barat zal worden gegeven, wordt opengelaten. De ordinarii van Irian Barat zullen tijdig de provinciale oversten blijk geven van hetgeen zij hierover denken."

Dit laatste was ingevoegd omwille van de MSC, die een seminarie hadden in Peneleng in het bisdom Manado. Zij wilden deze weg openhouden.

Rector van het gemeenschappelijk groot seminarie werd dr. C. Damman MSC. Van Meegeren arriveerde pas na lange vertraging vanwege de benodigde papieren, in maart 1965. Herman Peters keerde in juni 1965 na zijn promotie terug. Hij nam de functie van Damman over. Deze was, met Alfons van Nunen en een paar anderen, begonnen met drie studenten.

Het groot seminarie was een teleurstelling. Er kwamen niet meer dan twee of drie studenten. Toen bleek dat daar de komende jaren geen verandering in verwacht kon worden, schreef Herman Peters op 18 maart 1967 aan de bisschoppen dat het geen zin had op deze wijze door te gaan. Toen leefde reeds bij de bisschoppen en enkele docenten het idee het seminarie open te stellen voor jongemannen die diaken of goed onderlegd godsdienstleraar wilden wor-

den. Van Diepen had reeds voorgesteld het Latijn te laten vallen en meer aandacht te besteden aan het Engels.

18 September 1967 bracht de gewenste doorbraak in een vergadering van docenten en deputatie van de bisdommen. Peters meldde het fiasco van het bestaande seminarie. Dit betrof niet enkel het geringe aantal, niet meer dan drie van wie er één zou vertrekken, maar evenzeer "het geïsoleerde bestaan van de huidige studenten-gemeenschap".

Daarna kwam Van Meegeren met een duidelijk, concreet voorstel, namelijk om een einde te maken aan het groot seminarie en, na één jaar voorbereiding te starten met een Katholieke Hogere Theologische School. De nog aanwezige twee of drie studenten zouden terugkeren naar Merauke, waar ze vandaan kwamen. In 1969 zou begonnen worden met iets nieuws: een Theologische School, waarvan de eerste drie jaren zouden gelden als propaedeuse en de volgende drie jaar als opleiding tot priester of gekwalificeerd godsdienstleraar.

Dit werd door de meerderheid aanvaard en doorgezonden naar de bisschoppen. Van Meegeren schreef mij in een brief van 28 april 1992, dat de tegenstand kwam van Merauke. Hij voegde daaraan toe: "De eerste echter die mij persoonlijk gezegd heeft "dit is het" was mgr. Tillemans."

Het voorstel werd door de bisschoppen, in aanwezigheid van docenten en deputati besproken op 30 september 1967. De Katholieke Hogere Theologische School was geboren als resultaat van een vruchtbare samenwerking van bisschoppen en docenten. Tillemans gaf tijdens de vergadering zijn toestemming onder voorwaarde dat zijn raadgevers in Merauke zouden instemmen. Maar onderweg naar het vliegveld zei hij tot Staverman dat ze konden beginnen met de voorbereiding. Aldus Alfons van Nunen. Toen er vanuit Merauke moeilijkheden kwamen, heeft Staverman alle moeite gedaan om de Theologische School te redden. Op 30 mei schreef hij aan Van Meegeren, die in het tussenjaar in Nederland was: "Mogelijk heeft Van Diepen U reeds laten weten dat het er met ons Theologisch Instituut somber uitziet. De plannen voor de bouw van dit Theologisch Instituut beginnen zo langzamerhand vaste vormen aan te nemen." Op Stavermans vraag een bouwbroeder te zenden werd door Merauke geantwoord: "Er is geen broeder beschikbaar."

"Wat de zaak zelf betreft", zo schrijft Staverman aan Van Meegeren, "wij weten nog niet welk standpunt mgr. Van Diepen in zal nemen. Wij hier in Sukarnapura hebben ons beraden en zijn geneigd (maar nog lang niet besloten) om toch maar door te zetten, uiteraard in de veronderstelling dat zulks past in de plannen van mgr. Van Diepen. Op dit moment kunnen wij U echter nog geen enkele zekerheid bieden. Tijdens de besprekingen met een aantal medebroeders hier hebben wij ons gerealiseerd dat uw toekomst door het schrijven van Merauke erg onzeker is geworden, hetgeen wij ten zeerste betreuen, mede omdat U de plannen altijd met kennis van zaken en grote inzet hebt gesteund. Ik kan niet geloven dat het Theologisch Instituut nu de nekslag heeft gekregen en nooit echt tot leven zal komen. Maar wel kunnen wij nu door de harde noodzaak gedwongen worden tot een uitstel van een jaar. Wat doet U in

Bisschop Staverman had een opvallend gemak van omgang met de plaatselijke bevolking. Aan deze en andere foto's te zien, voelde hij zich in hun gezelschap duidelijk thuis. Hier is hij te Werfra in gesprek met de vader en de broer van Augustinus, de guru die in de Baliemvallei werd vermoord.

Dat het Vaticaans Concilie van Staverman een andere bisschop heeft gemaakt, is ook te zien aan de foto's uit de tweede helft van de jaren zestig. De afstand tussen de bisschop en het kerkvolk is zichtbaar kleiner geworden, hetgeen o.m. tot uiting kwam in minder formele kleding, zoals te zien is op deze foto van de 'concliair vernieuwde' bisschop Staverman op werkbezoek in Pugima (Baliemvallei, 1968).

dat geval?" Van Meegeren antwoordde dat hij in ieder geval terug zou komen, wat er ook zou gebeuren.

Op 31 mei 1968 schreef Staverman een zeker voor zijn doen scherpe brief aan bisschop Tillemans: "Het zou niet oprecht zijn als geen uiting werd gegeven aan een gevoel van onbehagen, omdat nu wordt teruggekomen op een duidelijke beslissing van de bisschoppenconferentie, welke ook aan Rome is meegedeeld en in de *Tifa Irian* gepubliceerd werd. Hij wees op enkele misverstanden en vervolgde: "In ons midden wordt de vraag gesteld: mogen wij nog langer wachten? Ons corps missionarissen veroudert snel. Nieuw bloed komt slechts bij druppels binnen. De kans dat een andere Orde of Congregatie een deel van ons gebied over gaat nemen is bijzonder klein. Het is daarom de hoogste tijd dat we ambtsdragers – ik gebruik expres een algemene uitdrukking – gaan opleiden. Behalve deze praktische argumenten zijn er ook nogal wat theologische overwegingen, die in dezelfde richting wijzen. Wij hier zijn geneigd (nog niet besloten!) vast te houden aan de startdatum van 1 januari 1969. De beslissing zal mede bepaald worden door het standpunt dat mgr. Van Diepen gaat innemen." Hij besloot: "Natuurlijk zouden wij erg gelukkig zijn als deze brief voor U aanleiding zou kunnen worden om Uw beslissing opnieuw in beraad te nemen. Wij van onze kant blijven ook graag open staan voor voorstellen Uwerzijds."

De boodschap was duidelijk: als Merauke niet mee deed, zou de Theologische School toch doorgaan. De boodschap was meer gericht aan de adviseurs van Tillemans dan aan hemzelf. Dat blijkt uit een persoonlijk bijgevoegde brief aan Tillemans: "Bijgaand ontvangt U mijn antwoord betreffende de kwestie Theologisch Instituut. Ik heb deze brief zo opgesteld, dat U haar gerust kunt laten lezen aan de deelnemers van de bewuste vergadering (van Tillemans met zijn adviseurs, PvL). U begrijpt dat wij hier niet erg gelukkig zijn met deze ontwikkeling, maar er is hier niemand, die U er op aan zal kijken, omdat wij vermoeden dat U er zelf ook niet gelukkig mee bent. Wij begrijpen heel goed dat U ook gebonden bent door de collegialiteit met Uw eigen missionarissen. Bovendien heb ik de goede hoop dat de verschillende standpunten toch wel weer dichter bij elkaar komen te liggen."

Kees Hendriks MSC, die de situatie aan beide kanten goed kende omdat hij, als vertegenwoordiger van Merauke in de hoofdstad van Irian Jaya elf jaar gewerkt had, schreef mij in een brief van 29 april 1992: "Ik heb Monseigneur Tillemans altijd bewonderd dat hij zijn instemming voor de oprichting van de Theologische School heeft durven geven tegen het advies van zijn raadgevers in. Zijn raadgevers zaten in Merauke en waren echt van de behoudende kant, terwijl de jonge pastores die met veel belangstelling de conciliaire ontwikkelingen gevolgd waren, dat over het algemeen niet waren. Er kwam bij dat de MSC in Manado een goed lopend Groot-Seminarie runde en dat veel pastoors zeiden: stuur daar de studenten maar heen. In Irian wordt dat toch niets ... Vanuit Djakarta drong daar het MSC Provinciaal ook op aan en in Pineleng (bisdom Manado) heeft men wel eens denigrerend gedaan over het nieuwe ex-

periment van Jayapura. Dat veranderde pas, toen in de loop van de jaren bleek dat juist Papoea-candidaten die in Pineleng de opleiding gevolgd hadden, een fiasco werden, omdat de Papoea zich daar eigenlijk niet thuis voelde en weinig steun kon krijgen van begeleiders. De leefwereld van Papoea's is nu eenmaal zo verschillend van de leefwereld die elders in Indonesië aanwezig is, dat het fiasco wel te voorzien was. Hulde aan Monseigneur Tillemans die de tegenstanders trotseerde." Hij besloot: "Vlak nadat Tillemans deze beslissing genomen had, trok hij zich terug. In naam was hij nog de bisschop, maar hij droeg de bisschoppelijke werkzaamheden waar geen wijding voor nodig was over aan pater Duivenvoorde. Het kon wel niet helemaal volgens het kerkelijk recht, maar dat laatste was nooit het sterkste punt van Tillemans. Ik weet niet of de nieuwe bisschop op dat moment eenzelfde beslissing aangedurfd had. Later is hij toch wel gewonnen voor het nieuwe type van Theologische Hogeschool. Ik denk dat Tillemans in zijn hart heel erg blij was met de brief van bisschop Staverman."

Korte tijd nadat Staverman zijn brief geschreven had, antwoordde bisschop Tillemans dat Merauke meedeed met de stichting van de Theologische School. Staverman riep een bouwcommissie bijeen, waartoe behoorden Van Nunen, Peters, de rector van de school, Weytens namens Merauke, en bouwbroeder Didacus van de Bilt. Het verslag van die bijeenkomst op 24 juni 1968 begon als volgt: "Nu er definitief bericht is uit Merauke, dat men zich daar achter het doorgaan van het Katholiek Theologisch Instituut (KTI) heeft gesteld, heeft mgr. Staverman deze vergadering bijeen geroepen om tot een spoedige uitvoering van de bouw over te gaan." Hij stelde voor een Curatorium in te stellen als bestuurscollege, uiteraard met instemming van Tillemans en Van Diepen. Beiden stemden in. De drie bisdommen betaalden elk 25.000 gulden.

Er was nog één probleem. De overgang van Groot-Seminarie naar Theologische School was zo ingrijpend dat de subsidie door Rome een vraag werd. Maar de internuntius, de Vlaming Mees kwam juist in die tijd op bezoek in Irian. Hij werd overtuigd van het grote belang van de school voor de toekomst van de kerk in Irian en beloofde in Rome te pleiten voor subsidie. Dat lukte en het betekende tevens de goedkeuring van de Theologische School. Zo ontstond binnen korte tijd uit het initiatief van de drie bisschoppen in 1963, via het tussenstation van een gemeenschappelijk groot-seminarie, een Theologische School. Beslissend was het samenspel tussen bisschoppen en de meeste docenten. Dat waren de augustijn dr. Andres van Meegeren, een man met visie, samen met dr. Herman Peters. Bovendien Alfons van Nunen en Theo Jansen.

Het werd een Theologische School van en voor het volk van Irian. Bisschop Van Diepen schreef: "Wat betreft het nieuwe model kan nog worden gezegd dat er, mede onder inspiratie van het Vaticaanse Concilie, een algemeen gevoel ontstond dat er ernstige feilen kleefden aan de traditionele priesteropleiding. Een zwakheid was de ongezonde geslotenheid van de traditionele priesteropleiding voor jonge mensen die nog geen zicht hadden op de landeigen ce-

libataire priesterfiguur en dus ook niet tot een verantwoorde keuze in staat werden geacht om ofwel priester te worden ofwel gehuwde pastoraal werker. Deze keuze, zo meenden wij allemaal die ermee te maken hadden, zou juist tot grotere duidelijkheid moeten komen tijdens de opleiding. De algemene mening was dat dit gold voor heel de kerk, maar heel speciaal voor de Papoea's waar nakomelingschap zo'n belangrijke rol speelt in de strijd om te leven en te overleven. In deze gedachtengang was ook toelating van jonge vrouwen geen punt van discussie meer. De Theologische School is niet beïnvloed door enig voorbeeld elders in Indonesië, want die waren er niet. Van de STTK mag inderdaad worden gezegd dat het een uniek karakter had. Er heerste bij de bisschoppen en de priesters algemeen het gevoel dat de zeer jonge kerk van Irian eigen wegen diende te gaan, en zich niet moest laten verleiden al te zeer te kijken naar de vele andere bisdommen van Indonesië waar al tradities waren gegroeid in de tijd van vóór het concilie."

Staverman heeft in deze ontwikkeling een belangrijke en zelfs beslissende rol gespeeld. De school bevond zich in zijn bisdom en hij was voor de lopende zaken de gevolmachtigde van de twee andere bisschoppen. Hij heeft volgens Van Diepen "een invloedrijke en inspirerende rol gespeeld in de Conferentie." Dat gold met name ook voor de Theologische School, vooral toen deze dreigde vast te lopen of ernstig te vertragen. Van Meegeren schreef in een brief van 28 april 1992 over Staverman: "Hij die, naast zoveel andere belangrijke zaken, zeker de drijvende kracht is geweest in het tot stand komen van de ATK-STTK." Het op gang brengen van de Theologische School is geen gemakkelijke zaak geweest. Op papier en met citaten uit documenten ziet het er eenvoudig uit. Alfons van Nunen schreef in een brief aan Herman Peters: "Zelf zou ik graag nog een aspect belicht zien. Men zou kunnen zeggen dat de ATK begonnen werd zonder dat het allemaal even duidelijk was hoe het precies zou moeten gaan. De discussies over doelgroep (catechisten, diakens, pastorale werkers, priesters) etc. waren nog lang niet rond. Maar de vorming van een 'kader', mensen die ons werk zouden overnemen, werd meer en meer urgent. Er is toen gezegd: laten we beginnen en zien hoe ver we komen. Staverman had volledig vertrouwen in de mannen die er voor gezet werden, dat er uit het materiaal gehaald zou worden wat bereikbaar was. Heb jij dat indertijd ook zo beleefd?"

Herman Peters schreef in een brief van 27 juni 1991: "Staverman heeft nooit gedacht aan de oprichting van een eigen klein-seminarie, zoals in Merauke wel al begonnen was... Begin 1969 zijn we begonnen met wat we toen noemden de Akademi Teologi Katolik (ATK), die later Sekolah Tinggi Teologi Katolik (STTK), Katholieke Theologische Hogeschool genoemd werd. Gestart werd in een van de tamelijk grote ruimten van het klooster van de Zusters van Bennebroek. Docenten: Andres van Meegeren voor Heilige Schrift, Theo Jansen voor theologie, Peters als rector en docent culturele antropologie. Aanvankelijk gaven we er allemaal nog een ander vak bij. We begonnen toen, meen ik, met twaalf studenten, waaronder één jonge zuster van Merauke.

Binnen het geheel van groot-seminaries in Indonesië had onze ATK-STTK een bijzondere, unieke positie. De jonge kerk van Irian had geen traditie en kon met de frisse wind van Vaticanum II in de zeilen nieuwe wegen gaan. Ik heb bij bijeenkomsten van rectores van groot-seminaries, waarbij ik ook werd uitgenodigd toen het al Theologische Hogeschool nieuwe stijl was, soms enige 'afgunst' bespeurd met betrekking tot onze frisse aanpak, vooral wat betreft de opleiding en vorming van een lekenkader in het pastorale vlak, en de sterke nadruk op het belang van de menswetenschappen vooral de culturele antropologie, in de opleiding van onze pastores."

RUIM TWEE JAAR LATER, 1971

Op 29 mei 1971 schreef Herman Peters in het Engels, blijkbaar om meer bekendheid te geven aan wat er in Irian gaande was, hoe het ging met de Theologische School.

"Grondslag van de nieuwe Akedemi Teologi Katolik is de leer van het concilie over de kerk als het volk van God en als koninklijk priesterschap. Levensbron is de H. Schrift. Alle gelovigen delen hierin en zijn gezonden om het goede nieuws te verspreiden. Sommigen van hen zijn leraren, anderen bedienaren van het Evangelie, weer anderen zijn geroepen om leiders of profeten te zijn. Zo is iedere gelovige door deelname aan de éne Geest geroepen om bij te dragen tot de vervulling van Gods heilsplan.

Binnen deze gemeenschap moet er een kader zijn. Onze school wil hiertoe de basis geven, zodat mede door de dienst van mannen en vrouwen die hier gevormd worden, het volk het zout wordt van de wereld van Irian Barat.

Die kerk is een jonge kerk, die nog niet op eigen benen kan staan. Het volk leeft in kleine groepjes verspreid in een immense ruimte en op grote afstanden van elkaar. Dikwijls moeten de pastores reizen per kano of urenlang lopen van dorp tot dorp. Om de lokale kerk tot rijpheid te brengen is een plaatselijk kader van priesters zowel als van leken absolute noodzaak. Dit was voor de bisschoppen de beslissende reden om de ATK in het leven te roepen.

De vorming van priesters gaat door, maar overeenkomstig de aanpassing en vernieuwing van de kerk in de plaatselijke situatie. Deze vorming is gemotiveerd niet enkel door de behoefte aan meer menskracht, maar evenzeer door het groeiend bewustzijn van de leken wat betreft hun plaats en verantwoordelijkheid in de gemeenschap van Christus die leeft en werkt in de wereld.

Daarom staat de ATK niet enkel open voor priester-kandidaten, maar ook voor leken, mannen en vrouwen, die worden gevormd om te werken als godsdienstleraar of -lerares, als katechisten, als assistent-pastores, als diakens, kortom om de gemeenschap te dienen door hun pastorale toewijding aan de groei van de kerk in Irian Barat. Het is een voordeel dat wij niet geremd worden door gevestigde tradities die moeilijk te veranderen zijn.

Het onderwijs van de ATK is pastoraal-theologisch van aard. Een diep-

gaande studie van de H. Schrift is een absolute noodzaak voor heel de theologische vorming. Studie van de bijbel en theologische reflectie vormen samen de kern van het programma. Katechese en kerkgeschiedenis krijgen bijzondere aandacht. Wij trachten een grondslag te bieden voor het verstaan van de eigen tijd, de plaatselijke cultuur en maatschappij, door cursussen in mens-filosofie, culturele antropologie en sociologie. Omdat Irian Barat tot Indonesië behoort, wordt aandacht besteed aan de staatsideologie, de zogeheten Pantjasila. Om voor de studenten de weg te openen in de wereld en in de wetenschappelijke literatuur, is Engels een deel van het programma. Het Latijn is verdwenen.

Alle studenten ontvangen dezelfde basisvorming. Zij worden op hun pastorale taken gericht door werktrainingen en door een vol jaar praktisch werk. Dit alles wordt afgesloten door een evaluatie van hun theoretische en praktische kennis.

Na deze basisvorming die vier jaren duurt, volgt een speciale vorming voor kandidaten voor het priesterschap en diakonaat. Dit houdt in een verdieping van de kennis van de H. Schrift en van theologie en een verbreding van de kennis van culturele en sociale problemen, bovendien een geestelijke vorming, zodat zij dieper geïnspireerd worden door het Evangelie. De priester wordt gezien als een persoon die, meer dan de andere gelovigen, het geloof en de hoop kan voeden en die bijzonder gedreven wordt door liefde voor de eenvoudigen en de armen, naar het voorbeeld van Christus.

Drie maal per week wordt de eucharistie gevierd door de ATK-gemeenschap. Donderdagavond is er een dienst van het Woord, die verzorgd wordt door de studenten. Op andere dagen is er een gebedsdienst, eveneens verzorgd door een van de studenten.

Bij gelegenheid vraagt een pastoor een van de studenten een gebedsdienst te leiden bij parochianen aan huis, bij voorbeeld bij een verjaardag of bij het denken van overledenen.

De eerste drie jaren vormen een geheel. In de vakantie, december en januari, worden de studenten naar het binnenland gezonden voor pastorale vorming onder leiding van daartoe uitgekozen pastores. Beiden, pastor en student, brengen hierover verslag uit.

Na drie jaar basisvorming gaan de studenten acht maanden naar het binnenland. Daarna keren zij voor drie maanden terug voor evaluatie en aanvullende cursussen. Dan ontvangen zij, bij goed resultaat, een diploma ATK.

Degenen die priester of diaken willen worden, zetten hun studie nog een aantal jaren voort. Het programma hiervoor is nog niet gereed.

De ATK startte in januari 1969 met tien studenten, waarvan één vrouw. In 1970 kwamen er elf bij en ook in 1971 kwamen er elf nieuwe studenten. Nu zijn er dertig studenten, 27 mannen en drie vrouwen. Van het aartsbisdom Merauke zijn er negen, van het bisdom Manokwari negen, van het bisdom Djajapura elf, van het bisdom Agats één. Van deze dertig studenten zien acht zich als kandidaten voor het priesterschap. Om praktische redenen, wegens gebrek aan accommodatie, worden alleen ongehuwden aangenomen. Wij zijn

Bisschop Staverman speldt Léen Frederikx een Ridderorde op. Deze lekenmissionaris werd onderscheiden, omdat zij ruim 25 jaar als secretaresse had gewerkt op het kantoor van het Algemeen Schoolbeheer in het bisdom Jayapura. Achter Staverman staat Ph. Tetteroo OFM en links zien we een andere lekenmissionaris Mieke Dorresteijn en een pater augustijn.

Bisschop Staverman te midden van een groep missionarissen van de Wisselmeren tijdens een werkbezoek dat hij circa 1970, niet lang voor zijn afscheid, heeft afgelegd. De gedaanteverandering van de missionarissen is op deze foto goed te zien.

ervan overtuigd, dat deze kadervorming van groot belang zal zijn voor de ontwikkeling van de kerk en van heel de maatschappij van Irian Barat.”

MISSIONAIRE FRATERNITEIT

In november 1967 riep bisschop Staverman de leiders van de ressorten van zijn bisdom samen en hield een inleiding. Er waren vijf ressorten die samen het bisdom vormden: Djajapura-Biak, Keerom-Sterrengebergte, Baliemvallei, Wisselmeren en Mimika-Kaimana-Akimuga. De naam was ontleend aan de structuur van het onderwijs. Van meet af besteedde hij grote aandacht aan deze opbouw van het bisdom. Goede verhoudingen in de afzonderlijke ressorten onder leiding van bekwame ressortleiders waren de hoogste prioriteit in zijn beleid. Hij belegde deze vergadering als een afsluiting van een serie van bijeenkomsten in de afzonderlijke ressorten. Nadat hij samen met vicaris Münninghoff vele staties en de ressorten had bezocht, riep hij als in een soort van synode de leiders van de ressorten bijeen. Wat tevoren besproken was, werd nu in het breder verband van het bisdom geplaatst. Het ging vooral om de doorvoering van wat in het concilie besproken en besloten was over de kerk als volk van God, over de kerk in de wereld en over de zending, in dialoog met andere kerken en godsdiensten.

Het bleek moeilijk van deze inleiding alleen maar een samenvatting in deze tekst op te nemen en de tekst zelf als bijlage toe te voegen. Dat zou het leven en de geest eruit gehaald hebben. Daarom is, na overleg en overweging, gekozen voor de gehele tekst van de inleiding.

Inleiding van bisschop Staverman, november 1967

“Het is niet mijn gewoonte om op vergaderingen als deze met een uitvoerige inleiding te beginnen. Verschillende onderwerpen, die voor bespreking op deze bijeenkomst zijn ingediend, geven echter aanleiding om enige gedachten als inleiding op de komende besprekingen vast te leggen. Het is nu dertig jaar geleden, dat de minderbroeders naar Irian Barat zijn gekomen. Door de gemeenschappelijke arbeid, werkend in de genade van Christus is in dit gebied uit het volk van Irian Barat de Kerk van Sukarnapura geboren. Niettegenstaande de meer dan gebrekkige en vaak hopeloze verbindingen in het verleden, hebben wij ons altijd verbonden geweten. Wij wisten ons allen Minderbroedersmissionarissen van Irian Barat, samenwerkend aan eenzelfde doel.

Mijn eigen ervaring dateert uiteraard pas vanaf 1955. Nu wil ik wel bekenen, dat ik stellig niet de moed zou hebben gehad om vanuit een ware fraterniteit zoals die in Friesland aanwezig was, over te stappen naar Irian Barat als ik niet geweten had en ervan overtuigd was geweest, dat ik hier terecht zou komen in een gemeenschap van broeders. En die gemeenschap was hier inderdaad. Ik weet niet of het alleen maar een mystieke band was die ons bond, maar sterk was de band in ieder geval.

En juist omdat de onderlinge verhoudingen naar binnen sterk waren en hecht, konden wij veel aan en stonden wij dacht ik, naar buiten goed aangeschreven bij iedereen. Misschien mag ik wel enkele groepen noemen. Het staat vast dat de bevolking op ons gesteld was en op ons gesteld is. Misschien omdat wij toonden in die tijd progressief te zijn. Vooral de meer ontwikkelde Irianees, figuren als Jouwe, Inury, Kasiepo en anderen, wisten dat wij van de ene kant het binnenland niet schuwden, dat wij onder de mensen doken en dat wij bereid waren het leven met hen te delen in alle armzaligheid, zoals wij die hebben gekend, en dat de minderbroeders van de andere kant ook een bijzonder grote aandacht hadden voor de vooruitgang en de ontwikkeling van de jonge intelligentie. Verder, en dat is U ook wel bekend, was de vroegere gouverneur Jan van Baal erg op de minderbroeders gesteld. Het was meer dan een beleefdheidsgebaar, toen pater provinciaal deze ex-gouverneur uitnodigde om naar Weert te komen, waar zij toen samen de maaltijd hebben gebruikt. Van Baal en zijn vrouw, pater provinciaal en pater Tetteroo.

Wat tenslotte onze provincie zelf betreft. Natuurlijk, Irian Barat was – en is misschien nog altijd – een missie die tot de verbeelding spreekt, niet alleen van het eenvoudige volk maar ook tot de verbeelding van de eigen medebroeders. Het heeft er wel eens op geleken – en U begrijpt dat andere missies wel eens jaloers zijn geweest – alsof de missie van Irian Barat zoveel als het troetelkind was geworden van de provincie, al geloof ik dat we het daar nooit op hebben aangelegd. Maar in de provincie leefde nu eenmaal de overtuiging dat hier in Irian Barat in een broederlijke geest werd samengewerkt. Nu meen ik broeders, dat het nu meer dan ooit nodig is om deze geest van eensgezindheid, deze geest van fraternitas te bewaren.

En daarom wil ik daar nu bijzonder de nadruk op leggen. Allereerst is dat natuurlijk nodig, omdat wij een gemeenschap van broeders zijn. Dat is en blijft natuurlijk de eerste reden waarom deze gedachte van fraternitas in ons midden moet blijven. Zelf zou ik nu op enkele andere redenen daarvoor willen wijzen.

De situatie van dit volk

En dat is dan op de eerste plaats de concrete situatie van dit land en van dit volk. Vraagt dit van ons. Meer nog dan in het verleden verwacht de bevolking steun van ons en van onze reformatische broeders. We merken het bijna iedere dag zelf. Zelfs het bestuur, zelfs de politie en andere instanties vallen keer op keer op ons terug en zij rekenen op ons. Wij moeten meer dan ooit sterk zijn. Natuurlijk niet om hier te domineren, om hier te heersen, maar juist om beter te kunnen helpen en om beter te kunnen dienen. Als het voor ons in de werkelijke zin van het woord of in de meest voor de hand liggende zin van het woord volslagen onmogelijk is om in dit land een arme Kerk te zijn, dan is er des te meer reden voor ons om in dit land een dienende Kerk te zijn.

Aggiornamento van kerk en orde

Er is een andere reden. Wij zullen samen de 'aggiornamento' in ons bisdom moeten realiseren, de aggiornamento van de Kerk en de aggiornamento van de orde. Er zal bij U geen twijfel over bestaan, dat deze aggiornamento mij ter harte gaat en dat ik daar achter wil staan.

De vergaderingen die ik heb mogen bijwonen in verschillende ressorten mogen daarvan het bewijs zijn. Ik denk hierbij vooral aan de vergadering van het ressort Keerom-Sterrengebergte in maart 1967, in Kokanao in april 1967, die van mei met de broeders van Sukarnapura, terwijl ik niet wil vergeten de gesproken brief die ik gericht heb tot de waarnemend ressortleider van de Wisselmeren om toch vooral de mei-vergadering van dit jaar een uitgesproken pastorale strekking te geven. Tenslotte, de instelling van de afdeling Pastoralia bij de Pusat Katolik, die toch, vooral door het bisdom Sukarnapura gestimuleerd, is voortgekomen uit eenzelfde bezorgdheid.

Het is dus een uitdaging waaraan we blootstaan op het ogenblik en de innerlijke noodzaak van de vernieuwing, die ons dwingen tot overleg, tot samenwerking, tot een inpassing van onze eigen inzichten en van onze eigen verlangens in die van anderen. Enkele punten moge ik hierbij benadrukken.

Verantwoordelijkheid voor het geheel

Op de eerste plaats is nodig een groot besef van medeverantwoordelijkheid voor het geheel. Wij zullen telkens en telkens weer over de grenzen van onze eigen kleine parochie, van ons eigen kleine boerderijtje uit moeten zien, over de grenzen van ons eigen ressort, over de grenzen zelfs van ons eigen bisdom. De geest van broederschap, teamgeest, collegialiteit met de medemissionarissen, binnen en buiten het eigen ressort, zijn onmisbare factoren geworden in ons missionaris- en minderbroeder-zijn. Waarbij ik er wel aan toe moet voegen dat zij een fatale uitwerking zouden hebben, indien zij oort zouden kunnen leiden tot exclusiviteit.

Ook dient er broederlijkheid te heersen binnen de eigen kring. Dit veronderstelt op de allereerste plaats eerbied voor de mening van een ander. En dat wederzijds. Wij moeten bereid zijn de ruimte te geven aan hen die nieuwe wegen inslaan, maar zij op hun beurt zullen geduld moeten weten op te brengen voor anderen die misschien minder snel willen lopen.

Vernieuwing en deskundigheid

De gezamenlijke verantwoordelijkheid die op ons rust, vereist verder dat alle vernieuwing gebeurt met de nodige deskundigheid. Geen experiment om het experiment, geen afschaffen zonder meer van het oude zonder te hebben nagedacht over de vraag of het ook zal kunnen worden doorgezet en uitgebouwd. Zozeer als ik voorstander ben van vernieuwing en van experiment, zozeer ben ik tegenstander van vernieuwing lukraak en zonder voldoende doordachtigheid.

Dan tenslotte acht ik het ook een eis van verantwoordelijkheid dat de vernieuwingen geschieden – en laat ik het nu niet te strak formuleren – onder het

oog van de bisschop. De bisschop is, dacht ik, bij definitie nog altijd de opziener. Openheid van ons doen en laten lijkt daarom geboden. Deze openheid garandeert ook het contact met de wereldkerk, waarvoor wij toch bezorgd zullen moeten blijven. En wanneer de vernieuwingen gebeuren onder het oog van de bisschop, dan geloof ik ook dat wij verzekerd zullen zijn van de medewerking van alle medebroeders.

Broeders. De aggiornamento is op gang. In alle ressorten wordt erover gesproken, geen enkel ressort uitgezonderd. Mimika, Wisselmeren, Baliem, Keerom-Sterrengebergte. Dezelfde vragen leven ook onder de herders van Sukarnapura en ik twijfel er niet aan dat ook in Biak over deze vragen wordt nagedacht. Misschien mag ik in verband hiermee nog enkele opmerkingen naar voren brengen die U misschien kunnen inspireren en die ons allen kunnen helpen om een gezonde kijk te houden op de toekomst.

Verkondiging en ontwikkeling

Natuurlijk, en dat is punt één, zullen wij bij al ons pogen om te komen tot een ware geloofsbezinning, en dat dan niet alleen voor het 'geloven op zondag', maar ook voor het 'geloven op maandag', vooral de nadruk moeten leggen op onze primaire taak: de verkondiging van het Evangelie. Ik ga hier nu niet verder op in, niet omdat dit minder belangrijk zou zijn, ik acht dit het allerbelangrijkste. Ik ga er niet verder op in, omdat het zo evident is.

Hier zitten natuurlijk talrijke vragen aan vast: de wijze waarop wij dat moeten doen, het respect voor het eigene wat er leeft, de inspraak en de taak van de leek en dergelijke. Dit zijn onderwerpen die ook op deze vergadering nog ter sprake zullen komen. Primair blijft staan onze verkondiging van het Evangelie, de bediening van de Sacramenten. Maar wij dienen ons te hoeden voor alles wat zweemt naar spiritualisme. Van de kerken wordt op dit ogenblik een totale aanpak vereist en dan zeker in een land als hier. Dit eist van ons dat wij ons naar vermogen weten in te zetten voor wat men noemt het ontwikkelingswerk. Wij kunnen niet de opvatting koesteren van een 'status quo' in een 'geheiligde' en onaantastbare orde, wanneer de blijde boodschap ons een ontzaglijke beweging van God openbaart: een beweging van groeiende humanisering van de mens en het voortschrijdend samengaan van alle volken in eenheid, welke begint met de schepping en zich voortzet tot de eschatologische voltooiing.⁸ Natuurlijk ligt hierbij de vraag voor de hand of dit alles wel priesterlijk werk is. Niemand van ons twijfelt er aan, dat dit bij uitstek de taak is van de leek. Maar als de leek die zich dit bewust is of dit aan kan, er nog niet is, wat dan? U weet beter dan ik, dat die leek op zeer veel terreinen nog niet aanwezig is of zich van zijn taak of zijn verantwoordelijkheid nog niet bewust is.

Niet dat men het niet wil. En tijdens de conferentie van de bisschoppen én daarna nog met enkele van onze medebroeders uit Sukarnapura hebben Gebze,

⁸ *Concilium*, mei 1966, p. 36.

Twee foto's die getuigen van Stavermans speciale belangstelling voor het ontwikkelingswerk dat de missie moest verrichten, in het bijzonder op het gebied van het onderwijs. Hier zien we hem omstreeks 1970 samen met de leerlingen van een huishoudschool in het gebied van de Wisselmeren.

Deze foto is genomen in 1971 tijdens een werkbezoek dat bisschop Staverman samen met de nuntius uit Jakarta heeft gebracht aan een school in het gebied van de Wisselmeren.

Tanggahma, Poana en Zonggonao gesproken over meer deelname van hun kant. Zowel aan het bestuurswerk in de ruime zin van het woord als aan de arbeid van de Kerk. Maar toen er werd gevraagd of het niet mogelijk zou zijn, dat een van de Irianers nu al het werk van de adjunct op de Pusat Katolik afdeling B (onderwijs) over zou nemen, heeft Kammerer gezegd: "Accoord, je mag het overnemen. Maar het duurt bij wijze van spreken tien jaar. Want je begint onderaan met het typen van de eenvoudigste brief." Daar zat deze overweging achter: en de mensen én het land zijn er niet mee gediend, wanneer we mensen neerzetten op een plaats of aan een taak, die ze niet aankunnen. Het gevaar is dan niet denkbeeldig dat we frustratiegevoelens oproepen.

Overdragen wat mogelijk is

Inderdaad, we hebben nog veel zelf in handen. Ik dacht niet dat dit voortkwam – hoewel we ons daar altijd voor zullen moeten hoeden – uit een clericalistische kijk op de situatie en uit de bezorgdheid voor dat wat is opgebouwd.

Laten we datgene wat overgedragen kan worden, zo spoedig mogelijk overdragen. Iedere stap in die richting juichen wij van harte toe. Maar ik dacht dat wij, zolang het niet zover is, ons priester-zijn en ons missionaris-zijn niet los mogen maken en los mogen zien van de concrete situatie waarin we staan.

En daarom is het op zijn plaats hier deze woorden van Schillebeeckx te citeren: "De godsdienst, de vrije aanvaarding van Gods genade en van haar specifiek-kerkelijke gestalten, is als een menselijke vrije daad mede opgenomen in de geschiedenis met haar persoonlijke, sociale, culturele, psychische en zelfs somatische conditioneringen. Daaruit volgt dat de zogenaamde natuurlijke factoren het beluisteren van de Blijde Boodschap positief of negatief kunnen beïnvloeden. De aardse situaties kunnen dus ook bekeken worden vanuit een pastorale benadering van de mensen."

Zo is het mogelijk dat de Kerk werkelijk in de woestijn preekt, omdat de vrijheid van de mensen in allerlei sociale structuren geklemd zit, die het haar onmogelijk maken vrij te komen om de genade van de Blijde Boodschap van harte te beluisteren en te ontvangen. Vanuit pastoraal standpunt bekeken kan daarom in sommige landen bij voorbeeld een agrarische hervorming en een herstructurering van de sociale verhoudingen haast even urgent zijn als de prediking van de Blijde Boodschap. Ik zie niet in, waarom in een dergelijke pastorale situatie zelfs een bisschop zich niet achter zulk een hervorming zou mogen plaatsen, zonder zich nochtans rechtstreeks te begeven op het gebied van de eigenlijk sociale politiek. Een waarlijk menselijk beluisteren van de Blijde Boodschap mogelijk maken, blijft een onderdeel van de zending van het gelovige kerkvolk.⁹

Onderwijs

Broeders, een van de belangrijkste vormen van ontwikkelingswerk in som-

⁹ *Kerk en Wereld*, (1964) p. 23

mige streken van ons bisdom – voorlopig nog de enige bijdrage die wij aan het ontwikkelingswerk kunnen geven – is het onderwijs. Als het onderwijs vroeger als een middel tot bekering gezien werd, dan meen ik toch dat dit standpunt nu reeds lang verlaten is.

En als men mij vraagt of dit de missiemethode is geweest van de Kerk in Irian Barat tot nu toe, dan weet ik het eigenlijk niet. Persoonlijk heb ik het nooit zo gezien. Ik heb het gezien als een dienst aan het volk. In groter perspectief zullen we het mogen en moeten zien, ook dit onderwijs, als een bouwen aan het Rijk Gods in dat land.

Wij zullen er over moeten nadenken of wij behalve de landbouw-projecten, de tukang-opleidingen en de huishoudscholen misschien ook onze aandacht zullen moeten gaan richten op andere activiteiten. Ik denk hierbij bijvoorbeeld aan de malaria-bestrijding in het Arso-gebied, omdat dat daar naar het ons voorkomt, de meest primaire voorwaarde zou zijn om de ontwikkeling in dat gebied te activeren. Wij zullen over dit alles moeten nadenken. Maar het schoolwezen zal onze volle aandacht moeten blijven verdienen. Ik meen dat de goede naam en het vertrouwen dat wij gemeten bij de bevolking, vooral ook bij de leidende figuren, vooral te danken is geweest aan het feit dat wij op dit gebied op gedurfde wijze in de nodige behoeften van de bevolking hebben weten te voorzien. Het is waar dat wij daarbij soms ver gingen, soms verder dan de polsstok reikte en verder dan de kasmiddelen toelieten. Bijna overal zijn wij de scholen, zeker de scholen van voortgezet onderwijs, begonnen zonder subsidie en er is een moment geweest, dat alles gesubsidieerd was en dat we toen onder elkaar hebben gezegd: nu wordt het weer tijd iets nieuws te beginnen!

Het is een stuk werk dat er is en dat niet zonder grote schade op dit moment kan worden overgedragen. Het is daarom ook niet verantwoord om, ook al vergt het veel nare administratieve beslommeringen, deze bijdrage onzerzijds aan de ontwikkeling van het volk van Irian Barat te verwaarlozen. En iedere missionaris dient zich in deze van zijn verantwoordelijkheid bewust te zijn. Reden waarom het ook niet aangaat om dit alles maar af te schuiven op een adjunct PSU of een PSW. Niet dat wij alle schooltjes maar in stand moeten houden en dat wij alle leerlingen maar verder moeten laten studeren. Een selectie met objectieve normen, normen van intellect en karakter, is nodig. Wij hebben meer mensen nodig in het kader van allerlei diensten en instellingen van dit land. En ook dit is een punt waarop de vier Irianen, juist genoemd, tijdens een ontmoeting met de drie bisschoppen sterk hebben aangedrongen.

Naast de noodzaak om volle aandacht te geven aan de scholen in de kampongs, vragen wij u daarom om ook begrip te hebben voor de eisen, die de opleiding van een goed kader van katholieken stelt. Op grond hiervan zullen èn in Biak èn in Sukarnapura de nodige voorzieningen moeten worden getroffen. Ik denk hierbij ook bijvoorbeeld aan het plaatsen van zusters in Dok V, opdat de meisjes, die elders in Irian Barat met veel moeite zijn gevormd, hier niet aan hun lot zullen worden overgelaten.

Broeders, als ik dit zeg, dan is dit niet omdat bij mij de behoefte zou leven, zo is het wel geformuleerd, om van Sukarnapura een 'show-stad' te maken. Neen, het is mijn eerlijke overtuiging, dat wij tot nu toe te kort zijn geschoten met betrekking tot de voorziening voor meisjes, die òn uit ons eigen bisdom òn uit Merauke òn uit Manokwari hierheen komen voor verdere studie. We hebben al enkele pijnlijke ervaringen moeten incasseren. Naar mijn idee had dit niet behoeven te gebeuren en zou dit ook niet gebeurd zijn, als hier in Sukarnapura, al was het maar één zuster, belast was geweest met de zorg voor de meisjes.

Er bestaan verdere plannen voor hospitia voor jongens die middelbare opleiding volgen en voor studenten van de Untjen. Het nuttig effect van dergelijke voorzieningen in Sukarnapura, die òn veel geld kosten òn de inzet van veel personeel zullen vergen, zal uiteindelijk op het gehele bisdom en de gehele Kerk van Irian Barat gericht zijn. Het feit dat binnen ons bisdom ook de hoofdstad van dit land ligt, dwingt ons nu eenmaal tot een bijzondere verantwoordelijkheid ten opzichte van de Kerk van heel Irian Barat.

U moge het mij ten goede houden als ik in dit verband nog een vraag stel. We hebben overal in ons bisdom internaten. Ik vraag me wel eens af: zijn dat internaten waar de leerlingen werkelijk gevormd worden? Of zijn heel veel van onze internaten misschien toch niet zo heel veel meer dan onderkomens waar de jongens, resp. de meisjes, maar daarvoor geldt het minder, kunnen eten en slapen en wonen en studeren? Ontvangen zij daar werkelijk een vorming? Uitdrukkelijk wil ik zeggen dat ik niemand een verwijt maak in deze. Bijna alle medebroeders die belast zijn met internaten hebben nog zó veel ander werk te doen dat zij aan de pedagogische, educatieve taak eenvoudig niet toe kunnen komen. Straks wordt – om maar een voorbeeld te noemen – A. Peeters belast met de zorg voor de SPG in Biak. Hij staat er dan – afgezien van de aanwezige guru's – eigenlijk alleen voor. En dan denk ik aan onze eigen opleidingsjaren aan een gymnasium als dat te Venray, waar ten eerste een rector was en ten tweede een prefect en ten derde twee vaste surveillanten plus nog de assistentie van vele leraren. Maar daar werd dan ook vorming gegeven.

Vorming van kader

Het zal wel niet mogelijk zijn, het blijft een verwijderd ideaal en toch zou dit land en zou dit volk en zou deze maatschappij en zou de Kerk gediend zijn met een college voor jongens, een college voor meisjes, waar werkelijk aan een kader een zeer goede vorming wordt gegeven. De taak die in andere landen door de Jezuiten wordt uitgeoefend, rust in ons land op onze schouders.

Door de vraag te stellen of wij niet meer krachten in moeten zetten voor elite-vorming, met andere woorden voor de vorming van het hogere kader, zijn wij eigenlijk al terecht gekomen midden in het vraagstuk van intensieve missionering. We zouden het ook kunnen noemen het vraagstuk van expansie òf consolidatie. Een vraagstuk, broeders, dat misschien wel net zo oud is als de missionerende Kerk zelf. Mij dunkt dat de stand van de Kerk, nu op dit mo-

ment hier in Irian Barat, niet te begrijpen is en daarmee bedoel ik dus dat men er ook geen begrip voor kan krijgen, als men niet de geschiedenis van de Kerk induikt. Wij hebben dat onlangs weer heel sterk en duidelijk ervaren toen onze aartsbisschop mgr. Tillemans in enkele grove lijnen deze vragen in een historisch perspectief zette.

Zelf zou ik er dit van willen zeggen. Toen dit land vooral na de oorlog opengelegd ging worden is de Kerk nu eens niet achter gebleven. "In de pas blijven", dat was het wachtwoord van mgr. Cremers. Het was een marsorder. En we zijn op stap gegaan. Er is inderdaad aangepakt, ambitieus, gedurfd, gewaagd – goed, misschien ook wel eens wat roekeloos – om de snelle ontwikkeling die in het vooruitzicht was gesteld bij te kunnen houden, ja soms ook vóór te zijn.

Ik weet ook dat de jongere generatie deze periode weet te waarderen. Onlangs vloog ik van Sukarnapura naar de Wisselmeren. Ik zat voorin en achter mij zat een jongere medebroeder en het was zo in de buurt van Mulia, denk ik, of Bidogai, dat ik ineens op mijn schouders werd getikt en dat deze jongere medebroeder toch echt wel met een grote bewondering in zijn stem vroeg: "Heeft Kammerer dit gelopen?"

Broeders, de ontwikkeling stopt op dit moment. Een Irianer heeft het aldus geformuleerd: "We gaan één pas vooruit en daarna weer twee passen achteruit en dat is onze kemadjuan." Deze ontwikkeling stopt en daarmee stopt ook de verdere openlegging van het binnenland. Wij raken daardoor verwickeld in het probleem van de geïsoleerde posten. Topic of the day!

Ook dit probleem zal in deze dagen stellig aan de orde komen en het spreekt vanzelf, dat met uw zienswijze terdege rekening gehouden zal worden, want het is een probleem, waarin ik zelf alleen beslist geen beslissing durf te nemen. Het is natuurlijk ook een probleem, dat wacht op de stellingname van, of laat ik liever zeggen op de mening van Pater Superior en van zijn raadsleden en eigenlijk alle medebroeders. Ik wil er op dit moment niet verder op ingaan en volstaan met deze woorden: Ik weet dat in het verleden en tot op de dag van vandaag veel gevraagd wordt van de mannen in de eenzaamheid. Er zullen er zijn die het een genade en een eer gevonden hebben te hebben mogen staan aan het begin van de kerkgeschiedenis in de Mapia, in de Kamu, in de Baliem, in het Moni-gebied en op andere plaatsen.

Het is misschien wel op zijn plaats om een citaat te halen uit Kipling's 'The Explorer', een citaat, dat U terug kunt vinden in het voorwoord bij 'Met kapmes en Kompas' van Jan Eecloud:

"And "no sense in going further"

Till I crossed the range to see

Anybody might have found it

But its whisper came to me."

Inderdaad, het was een voorrecht de 'fluïstering' te hebben mogen horen van het nieuwe en onbekende, de pionier te hebben mogen zijn in het pas ontdekte terrein. Eenieder had het kunnen vinden, eenieder had de eerste

kunnen zijn, maar het gefluister kwam tot mij, de genade werd aan mij geschonken

Eenzaamheid

Dit alles heeft veel van de eenzaamheid, die maar al te vaak met dit avontuur was verbonden, verzoet. En juist deze compensatie is niet meer gegeven aan hen die de eerstelingen zijn opgevolgd. Mogelijk is hun taak in de eenzaamheid nu dan ook zoveel zwaarder. Maar anderzijds mogen we toch ook niet vergeten dat het werk van de pioniers, in eenzaamheid en isolement begonnen, ertoe heeft geleid dat er iets is ontstaan van een gemeenschap, dat er kerken zijn gegroeid verbonden met de Kerk, niet meer geïsoleerd, niet meer losstaand, maar opgenomen in het grote geheel.

Neem het mij niet kwalijk, dat ik hier even optrad als 'laudator temporis acti'. Ik wil dit stellig zijn en ik zou de boeiende geschiedenis van de Kerk in dit land, en de pioniers uit ons eigen midden tekort doen als ik geen 'laudator temporis acti' was, als ik niet met diepe eerbied en grote dankbaarheid terug zou denken aan het verleden. Maar samen met U wil ik toch vooral proberen te zijn een 'inspirator temporis futuri'. We moeten trachten bij de tijd te zijn. De problemen goed in het oog zien. En als het niet meer mogelijk is de expansie op grote schaal voort te zetten, dan zullen we toch voor de consolidatie dezelfde moed en dezelfde energie, dezelfde fantasie, dezelfde durf moeten weten op te brengen als die welke in het verleden aan de dag werd gelegd.

We moeten zoeken naar een positieve oplossing voor de geïsoleerde staties. Zo iets vind ik in het plan van Keerom-Sterrengebergte in alle details uitgewerkt en geheel doordacht. Maar het belangrijke is dat men het probleem op positieve wijze heeft willen benaderen. Dit zou ik U willen vragen als het probleem dezer dagen ter sprake wordt gebracht.

Communicatie

Het spreekt vanzelf dat er voor het welslagen van alles wat wij samen nu en in de toekomst gaan ondernemen nodig is overleg, informatie, communicatie. Broeders, het is ook U stellig niet ontgaan, dat de behoefte aan contact en communicatie onder de missionarissen gedurende de laatste jaren heel veel groter en sterker is geworden. Maar jammer genoeg, de communicatie-mogelijkheden zijn niet groter en sterker geworden. Vooral het gemis aan een telefoonverbinding doet zich vaak pijnlijk voelen – ik bedoel een telefoonverbinding met alle posten en daardoor de mogelijkheid om snel even vertrouwelijk overleg te plegen.

In deze situatie zijn communicatiestoornissen welhaast onvermijdelijk, wie dit voorbijziet, miskent de moderne implicaties van het aloude missionaris-ideaal. Natuurlijk zijn bepaalde communicatiestoornissen ook het gevolg van menselijke tekorten. Zo juist bij de Eucharistieviering heb ik mijzelf genoemd. Uw onwaardige dienaar. Wanneer dit geen lege formule is, broeders, dan heeft ik nu niet na te laten te zeggen, dat de oorzaak van zekere communica-

tiestoornissen stellig ook bij mij gezocht moet worden Ik trek hiervan niets terug en ik wil ook in dit opzicht graag beterschap beloven

Mag ik er ook iets naast zetten Januarius – met mijn maar onze Vicaris Generaal – en ik zelf hebben sinds mijn terugkeer na de sluiting van het concilie toch wel ons best gedaan om door vaak op reis te gaan het contact met de missionarissen te onderhouden Hier volgen enkele gegevens Biak werd door mij meerdere keren aangedaan Ik was in Abmisibil, Mabilabol en Waris, Arso en Ubrub bezocht ik twee maal, waarbij in Ubrub, zoals ook in Waris een heerlijke vakantie werd genoten De Bahemvallei werd twee maal bezocht en ook de Ilaga werd niet vergeten Rond de Wisselmeren werd het vormsel toegediend in alle staties, behalve daar waar zulks het jaar daarvoor gebeurd was, namelijk Modio en Timeepa, en daar waar het beter werd geacht nog wat te wachten Bidai en Bidogai Maar ook deze laatste vier staties werden bezocht, Bidai zelfs twee maal Ook Kokonao en Atuka kregen een bezoek Pronggo was wegens ruwe zee helaas niet te bereiken In Aramsolki en Amungnu werd het vormsel toegediend Ik bezocht niet Kaimana, en de parochies in Surkarnapura en omstreken heb ik zelfs verwaarloosd en dat spijt me In dit opzicht was ik als een Amsterdammer, die zelden of nooit in het Rijksmuseum komt

Mag ik als een kleine St Paulus nog even verder gaan met deze 'zweetsbrief' onze Vicaris Generaal bezocht Arso, de Bahem, Ubrub, hij was twee maal in Kokonao, hij bezocht ook enkele staties rond de Wisselmeren en tenslotte heeft hij pas nog bezocht Abmisibil en Mabilabol

Zo mag ik ook nog deze vraag stellen Wie van de medebroeders ontving geen antwoord op een brief die mij werd geschreven? Het zullen er weinig zijn Daartegenover – het moet mij eens van het hart – is niet gering het aantal medebroeders dat zeer weinig van zich laat horen en maar zelden een periodiek verslag instuurt Ik zou bij deze gelegenheid de ressortleiders willen verzoeken er op toe te zien dat de medebroeders van hun kant ook proberen de communicatiestoornissen te vermijden

Broeders, de agenda is uitgebreid genoeg en ik zou U onrecht aandoen met zelf nòg langer het woord te voeren Alleen nog dit Allerwege wordt gewerkt aan het opbouwen van 'broederschappen', van 'teams' in de verschillende ressorten De collegialiteitsgedachte gaat expliciete aandacht krijgen

Wanneer wij nu bijeen zijn om de gemeenschappelijke belangen te bespreken, dan wordt uitdrukking gegeven aan onze collegialiteit met anderen, die buiten ons eigen ressort staan Wij hopen en vertrouwen dat U allen vervuld zult zijn van het verlangen om in een geest van collegialiteit uw bijdrage te leveren voor het geheel van ons Bisdom

Sukarnapura, 6 november 1967,
Mgr R J Staverman"

PROEVE VAN EEN PASTORAAL PLAN

Aan het einde van zijn episcopaat publiceerde bisschop Staverman een 'Proeve van een pastoraal plan voor het bisdom Djajapura'. Hij dateerde het 17 december 1969, twee weken nadat hij zijn ontslag had ingediend.

Aanleiding was een vraag van de provincieraad van de minderbroeders in Nederland: "Is er een diocesaan plan voor pastoraal-ontwikkeling?" Deze vraag werd gesteld aan alle missies van de Nederlandse minderbroeders in het kader van een vijftien-jaren-plan, dat erop gericht was om de missies zoveel mogelijk onafhankelijk te maken, pastoraal en financieel.

Staverman riep voor de beantwoording van deze vraag de hulp in van A. van Nunen, H. Peters, Th. Janssen en L. Dehing. Hij schreef: "De bijdragen van deze vier medebroeders hebben het mij mogelijk gemaakt als antwoord op de betreffende vraag van de Provincieraad een eerste proeve, een ruwe schets van een diocesaan plan te ontwerpen. Al staat er dan mijn naam onder, een officieel stuk is dit niet."

In de vergadering van de Diocesane Raad van 1 tot 8 november 1969 stond dit onderwerp op de agenda als 'De planning voor onze missionaire aanpak in het bisdom'. In het verslag werd vermeld: "Mgr. Staverman heeft al op zich genomen om voor de Provincieraad een stuk samen te stellen over de planning." In de Diocesane Raad kwam met name de theologische grondslag van zo'n plan aan de orde. Theo Janssen hield hierover een inleiding. Staverman betwijfelde of deze Raad voor de bestudering en vaststelling van zo'n theologische grondslag wel het juiste college was. Hij stelde voor dit naar een commissie te verwijzen. Het verslag vermeldde: "Er wordt een commissie benoemd, die zal nagaan wat als theologische basis voor de planning kan dienen. De volgende personen worden genoemd: Th. Janssen (convocator), A. van Meegeren, Fr. Verheyen, A. van Nunen. Zij worden verzocht zich te laten adviseren door missionarissen uit het binnenland. Th. Janssen meent dat de theologische basis een belangrijke rol zal blijken te spelen. Hij noemt een aantal concrete en praktische punten voor de planning."

Korte tijd daarna maakte Staverman zijn 'Proeve van een pastoraal plan voor het bisdom Djajapura' bekend. Dit bleek, zowel wat de theologische basis als wat de praktische planning betreft afhankelijk te zijn van hetgeen Theo Janssen in de vergadering van de Diocesane Raad naar voren had gebracht. Daarom leek het verantwoord als kern van het stuk van Staverman de in het verslag van de vergadering van de Diocesane Raad opgenomen samenvatting van de inleiding van Theo Janssen te geven. De volledige tekst van het stuk van Staverman is als bijlage toegevoegd.

Een door de tropenjaren getekende bisschop Staverman. In de ene hand de onafscheidelijke sigaretteteuk met de andere hand zich lavend aan een moderne frisdrank, peinst hij in zichzelf gekeerd voor zich uit.

Bisschop Staverman samen met de nuntius uit Jakarta aan het hoofd van een omvangrijk gevolg tijdens een werkbezoek aan de Wisselmeren, kort voor zijn vertrek (1971).

SAMENVATTING

“Er bestaat in dit bisdom”, zo begon Staverman zijn stuk, “geen eenvormig, in bijzonderheden uitgewerkt plan voor de vijf ressorten in dit bisdom. Daarvoor zijn ze te verschillend in oorsprong en karakter. Wel bestaat er, door herbezinning, een duidelijke grondslag van zo’n plan waarop gebouwd kan worden naargelang de situatie en het stadium van groei waarin zich de lokale kerken bevinden.”

Hierna volgde de theologische grondslag van een pastoraal plan. Hier volgt letterlijk de samenvatting van deze theologische grondslag volgens Theo Janssen: “Het Tweede Vaticaans Concilie noemt de Kerk het Sacrament, dat is het werkdadig teken van onze vereniging met God en van de eenheid van de mensen onderling.¹⁰ Deze eenheid is in de Kerk-onderweg reeds aanwezig, zij het onvolmaakt. De Kerk dient ook te werken aan de eenheid in de wereld. Zij moet ‘sjaloom’ brengen onder de mensen.

De taak van de Kerk omvat op de eerste plaats het kerygma, inclusief de liturgie. Vervolgens de diakonia, die zich in Irian Barat uit in ontwikkelingssamenwerking, de activering tot zelf-doen. Ten derde de koinonia, het samenbrengen van de mensen om te komen tot een leefbare en welvarende samenleving. Deze drie vormen de ene taak van de Kerk.

Daarnaast hebben wij ons af te vragen hoe de zienswijze is bij de anders gerichte godsdienstigheid in Irian Barat met name het animisme. Ook andere volken zijn op weg naar Christus. De missionering mag geen overgang eisen van mensen die nog niet met de kern van het christelijk geloof in contact zijn gekomen.

Wij beperken ons niet tot het woord-evangelie, doch beoefenen ook de diakonia. Door contact met missie, zending en bestuur wordt de mens in Irian Barat ‘opengebrouwen’. Hij gaat bouwen aan een nieuwe historie. Deze opgang zal gepaard gaan met crisissen. Het gaat er niet om dat we van alles en nog wat doen, maar dat we hen aan het werk zetten om zelf de nieuwe toekomst op te bouwen. Verder zullen we hen door de crisissen heen moeten leiden.” Tot zover de inleiding van Janssen. Ook de praktische planning in het stuk van Staverman was sterk gebaseerd op de inleiding van Theo Janssen. Deze noemde de volgende concrete en praktische punten voor de planning:

“Op plaatselijk niveau van ressort, en dorp de voorbereiding op de ontmoeting in de studie van taal en cultuur, het activeren tot waarachtig christendom, waarbij strenge eisen moeten gelden voor de toediening van de Sacramenten en grote aandacht besteed moet worden aan de catechese van volwassenen. Christus’ Kerk moet opbloeien uit de eigen cultuur. De catechese dient te geschieden in fasen en in geleidelijke mentaliteitsomvorming. Het onderwijs

¹⁰ *Constitutie over de Kerk* nr. 1

moet aangepast zijn aan de behoeften Team-work en goede verdeling Overdracht van verantwoordelijkheid, ook financieel ”

“Op diocesaan niveau kadervorming, namelijk katechisten, diakens, priesters, religieuzen, onderwijzers, midden- en hogere kaders, technisch en administratief Maatschappelijke voorgangers (sociale academie) Een benoemingenbeleid, waarbij personen langere tijd in een gebied blijven Opleiding van aspirant-missionarissen Coördinatie van pastoraal en ontwikkelingswerk in commissies Aantrekken van specialisten in verband met kadervorming Het theologisch uitgangspunt zal bepalend zijn voor de uitwerking ”

Korte tijd daarna, in de *Serafijnse Tifa* van januari 1970, deed Theo Janssen, volgens de opdracht van de Diocesane Raad een oproep aan de missionarissen om te reageren op het stuk van Staverman, met name het eerste deel hiervan over de theologische grondslag Reacties werden verwacht vóór 1 april 1970 (zie bijlage3)

Op grond van de reacties en het werk van de commissie schreef Theo Janssen op 28 maart 1971 een ‘Working paper voor een pastoraal plan’ In februari 1972 schreef hij een artikel ‘Bouwstenen of stenen des aanstoots’ De tekst daarvan heb ik niet gezien Einde 1972 vertrok hij voorgoed naar Nederland Zijn vertrek was een ernstig verlies voor het bisdom Djajapura, zowel voor de Theologische School, waar hij theologie doceerde, als voor de gehele pastorale planning Hij was, in eerste instantie, door velen genoemd als opvolger van Staverman

Bisschop Staverman heeft met zijn proeve van een pastoraal plan de discussie die in die jaren in Irian aan de gang was, samengevat en beoordeeld en daardoor geholpen om de meningsvorming in goede banen te leiden Hij heeft ook de kans aangegrepen om de mogelijkheden, die in het vijftien-jaren-plan speciaal aan zijn bisdom werden geboden te benutten Dat gold de financiële steun en vooral de komst naar Irian van een aantal mensen, die konden helpen het pastorale plan te verwerkelijken

BISSCHOP STAVERMAN VRAAGT ONTSLAG, 5 DECEMBER 1969

Op 4 december 1969 schreef Linus Grond, als provinciaal op bezoek in Irian “Beste medebroeders Sinds enkele dagen in Irian Barat groet ik U allen van ganser harte ” Hij schreef dat hij reeds een aantal broeders had ontmoet en dat hij alle anderen nog zou ontmoeten Onder de te bespreken onderwerpen stond er één punt boven aan de agenda “betreffende de toekomstige bisschop van het diocees Djajapura Ik moet U namelijk mededelen dat Uw huidige bisschop, mgr R Staverman, na ernstige bezinning en na overleg met de Pronuntius, besloten heeft om ontslag te vragen als bisschop van Djajapura Hij heeft mij dat dezer dagen meegedeeld en ook Pater Superior en Pater Vicaris Generaal van zijn besluit op de hoogte gesteld ”

In een brief van 30 juni 1991 schreef Grond mij dat hij van enkele broeders

bezwaren had gehoord tegen een voortzetting van Stavermans functie als bisschop. Deze betroffen, behalve zijn gezondheid en wat daarmee samenhang, onder andere de moeilijkheden die hij had ondervonden nadat Irian Indonesisch was geworden. Hij vervolgde: "Ik zag wel op tegen een eerste contact met hem, vanwege de overtuiging dat ik niet mocht zwijgen. Maar hij maakte het me gemakkelijk, doordat hij vrijwel meteen zei dat hij voelde niet veel langer bisschop te kunnen blijven. Ik kan dus eerlijk zeggen dat ik geen 'uitgesproken' rol heb gespeeld in zijn ontslagaanvraag, maar dat mijn komst wel iets in gang heeft gezet. Dat zal Alfons bedoelen als hij de vraag stelt of mijn bezoek het begin is geweest van de ontslagprocedure."

In dit verband schreef Alfons van Nunen mij over de gezondheid van Staverman vooral in de jaren 1968-1969, de moeilijkheden met zijn ogen, zijn lage bloeddruk en slapeloze nachten, zijn onvermogen om nog zware tournees te maken en zijn verblijf op koelere plaatsen om uit te rusten en te slapen. Hij vervolgde: "Ik heb mij nooit geroepen gevoeld om over de consequenties, die uit die moeilijkheden voortkwamen, persoonlijk met Staverman te praten. Maar bij het bezoek van Provinciaal Linus Grond, in december 1969 heb ik hem gezegd dat er met Staverman openhartig gesproken moest worden en dat ook een eventueel aftreden met hem overwogen moest worden, niet omdat wij vonden dat mgr. Staverman om ons weg moest, maar omdat de uitdaging te zwaar voor hem werd. Wellicht hebben ook anderen toen die mening geuit."

Munninghoff die hem het meest van nabij, dag in dag uit, gekend heeft, schreef in een brief van 15 mei 1992: "Van bezwaren in de zin van 'klachten' of 'ontevredenheid' van de kant van de medebroeders heb ik nooit iets gemerkt. Wel dat er zich in de loop van de tijd omstandigheden gingen voordoen die Staverman belemmerden om zich met vreugde en algehele inzet, zoals in de jaren daarvoor aan zijn taak te kunnen wijden. In het bijzonder denk ik aan zijn verslechterende gezondheid (lage bloeddruk) die hem verlamde vooral als hij in Jayapura, in de warmte was. Het gemis aan 'interessante mensen met wie hij kon omgaan' heeft, vooral na het concilie, steeds meer een stempel op hem gedrukt."

Munninghoff schreef ook: "De tijd voorafgaande aan zijn ontslagaanvraag is ongetwijfeld uiterst moeilijk voor hem geweest. Wat moest hij doen? Hij heeft daar met mij nooit over gesproken."

"Hij was er zich van bewust dat zijn labiele gezondheidstoestand steeds meer een belemmering voor hem vormde om zijn taak goed en efficiënt voort te zetten. Vooral de lage bloeddruk verlamde hem in zijn werkzaamheden. Op een morgen zat hij – zoals gebruikelijk – om half acht achter zijn bureau. Het was een stralende dag. Ik kwam binnen: "Monseigneur, wat een prachtige dag, he?" Maar hij deelde mijn enthousiasme niet: "Poeh, poeh, wat een warmte!" Hij zuchtte, had geen werklust, was bij het begin van de dag al doodmoe. Het is mijn overtuiging dat het zich voortdurend ziek en ellendig voelen voor hem zwaar te verwerken is geweest en hem uiteindelijk tot ontslagaanvraag gebracht heeft. Soms moest hij wegens hoofdpijn en het zich niet goed voelen

het bed houden Hij voelde zich ellendig, ook al omdat hij niets kon doen Verschillende malen heeft hij toen de dokter geroepen Hij is ook een keer voor een paar weken naar Wars geweest om er eens uit te zijn Zo ook een of misschien twee keer naar de Baliem Daar voelde hij zich beter dan in Jayapura De tijd na zijn ontslagaanvraag was eveneens een moeilijke tijd voor hem Zijn besluit was gevallen, maar hij kon nog niet vertrekken omdat de terna-procedure zo veel tijd vergde En zijn gezondheidstoestand bleef dezelfde ”

Toch was zijn gezondheid niet de enige reden van zijn ontslagaanvraag Alfons van Nunen meent, dat ook de politieke ontwikkeling een rol speelde “De gedwongen wijze waarop de ‘act of free choice’, spottenderwijs wel eens de ‘act free of choice’ genoemd, ofschoon onder toezicht van de Verenigde Naties, Irian Barat definitief tot de 27e provincie van Indonesie maakte, kon hij maar moeilijk verwerken Misschien niet zozeer het feit zelf van de inlijving bij Indonesie, maar eerder vanwege het onoprecht gespeelde machtsspel erom heen, in verbinding met het lot van de bevolking van Irian die er naar zijn mening het slachtoffer van werd ”

Er waren nog andere, meer persoonlijke motieven Wiel Creemers kende Staverman vanaf 1961, toen zij samen in de Verenigde Staten waren om de belangen van de missie te behartigen Daarna is hij hem, soms vanuit de verte soms van wat dichterbij met belangstelling blijven volgen Toen Staverman, terug in Nederland pastoor was geworden in Varik, maar zich aanvankelijk nog onzeker voelde, woonde Wiel Creemers een tijd bij hem Op zijn terugreis naar Nederland in 1971 ging Staverman naar Creemers in Tokyo In een brief van 19 juli 1991 schreef Creemers mij over hem Het was duidelijk dat hij niet langer in Irian zou kunnen functioneren, maar van een gevoel van mislukking was geen sprake “Herhaaldelijk liet hij blijken dat hij er zich van bewust was in Irian het een en ander gepresteerd te hebben Ik kreeg veel meer de indruk dat hij zich in zijn mogelijkheden geremd voelde en daardoor psychisch onder zware druk stond Er waren vooral drie dingen die telkens weer terug kwamen als hij over zichzelf sprak, en dat deed hij niet al te gemakkelijk met het vertrek van de Nederlanders uit Irian waren zijn contacten zeer beperkt geworden, hij had het gevoel in een klein dorp te leven, ook het grote avontuur van het Vaticaans Concilie was voorbij en vooruitzichten op nieuwe opwindende ontwikkelingen waren er niet Vervolgens de mogelijkheden van nieuwe initiatieven in Irian schatte hij niet hoog Tenslotte hij had allerlei lichamelijke klachten, die hij weet aan het klimaat in Irian ” Zijn grote zorg op dat moment was zijn toekomst in Nederland “Hij was vastbesloten iets in Nederland te gaan doen en daartoe begeleiding te zoeken ” Hij wist geen weg met een vacuüm in zijn leven Hij was toen pas 56 jaar Zo gaf Wiel Creemers een beeld van de situatie waarin Staverman verkeerde, nadat hij zijn ontslag als bisschop had ingediend, positief over het verleden, maar onzeker met het oog op de toekomst Zo beschreef Staverman zelf later, kort en kernachtig, de situatie waarin hij verkeerde, toen hij in Nederland terug was

Het heeft lange tijd geduurd voordat de 'terna', de drie kandidaten als mogelijke opvolgers van Staverman naar Rome gezonden kon worden. Pas op 15 februari 1971 kon hij zijn afscheidsbrief schrijven. Deze werd opgenomen in de *Serafijnse Tifa* van 28 februari 1971 en zondag 14 maart in de kerken voorgelezen.

Ten afscheid

"Bemide missionarissen, bemide gelovigen,
U allen weet dat ik onze Heilige Vader, Paus Paulus VI, verzocht heb mij om gezondheidsredenen ontslag te willen verlenen als bisschop van Djajapura. Op 5 december 1969, dus al ruim een jaar geleden, heb ik deze ontslagaanvraag ingediend. Daags daarna heeft onze Vicaris-Generaal J. Munninghoff U van deze beslissing in kennis gesteld en U tevens laten weten dat ik tot U allen nog een afscheidsbrief zou richten. Ik heb met het schrijven van deze brief lang moeten wachten omdat de benoeming van een nieuwe bisschop door enkele omstandigheden ernstig vertraagd werd. Nu echter de voordracht voor de benoeming van een opvolger naar Rome is gestuurd, is mijns inziens de tijd gekomen om deze afscheidsbrief te laten uitgaan.

Broeders en zusters. Het is nu ruim 16 jaar geleden dat ik in Irian Barat aankwam. Ik kan U zeggen dat ik niet alleen zonder tegenzin maar werkelijk met liefde gekomen ben, zo schreef ik kort na mijn aankomst aan mijn medemissionarissen. Ruim een jaar later werd ik geroepen tot het bisschopsambt, een taak die ik in groot vertrouwen tot God op mij heb genomen. In die dagen dacht ik aan de apostel Petrus. De hele nacht was hij op het meer aan het vissen geweest zonder iets te vangen. Wat had het voor zin weer opnieuw van wal te steken? Maar het was de Heer die het hem gelastte en daarom deed hij het. "Op Uw woord zal ik de netten uitwerpen" (Lc 5,5) *In Verbo Tuo*. Op uw woord. Onder dit devies heb ik mijn werk begonnen.

Nu, zoveel jaren later, kan ik alleen maar bescheiden en dankbaar zijn. Ik weet heel goed dat ook ik "aan zwakheden onderhevig" (Hebr. 5,2) was en dat ik tekort gekomen ben in trouw en in medeleven. God geve dat ik genade moge vinden bij Christus en vergeving bij U allen. Ik ben dankbaar dat ik de Kerk zolang als bisschop heb mogen dienen en dat gij allen mij de jaren door als bisschop hebt aanvaard.

Nu het tijd gaat worden om heen te gaan, denk ik aan de woorden van de vrome Simeon, die hij uitsprak toen hij in de tempel te Jeruzalem het kind Jezus in zijn armen droeg. "Uw dienaar laat gij, Heer, nu naar Uw woord in vrede gaan. mijn ogen hebben thans Uw Heil aanschouwd" (Lc 2,29-30).

Broeders en zusters. Ook mijn ogen hebben hier in dit land het Heil aanschouwd. Ik heb hier Christus gezien en ontmoet in Zijn Woord dat leven schenkt, in de viering van de Eucharistie, die eenheid brengt, in de vrede onder de mensen, in alles wat door wie dan ook gedaan wordt voor de stichting van het Rijk Gods. Wie gelooft komt Christus overal tegen en nooit blijft hij verstoeken van de tekenen van de Heer en van de sporen van zijn genade.

Overal is Heil aanwezig Want overal is Christus werkzaam Maar het is de taak van ons allen dat tot voltooiing te brengen Met grote eerbied denk ik aan de Franciscaanse pioniers, die hier in 1937 begonnen zijn, aan de indrukwekkende arbeid van mijn voorganger mgr Oscar Cremers en vooral van de missionarissen uit die jaren en nu denk ik vooral ook aan de toewijding en de trouw van zovelen, wier werk zich in de afgelopen jaren onder mijn ogen heeft voltrokken Met blijdschap ervaren wij iedere dag dat de Kerk in dit land volop leeft Nog altijd is de Kerk het teken van het Heil en het is daarom dat zovelen voor en na zich in trouw gebonden hebben aan de Heer en binnen zijn gegaan in de gemeenschap van gelovigen, die de Kerk is En de Kerk is niet alleen een teken van het Heil Zij brengt het Heil door de verkondiging van het Woord Gods, door de beleving van de gemeenschap met God in Christus in de liturgische vieringen, door vrede te stichten, door liefde te brengen, door goed te doen, door onderwijs te geven, door zieken te verzorgen, door oude mensen te helpen, door te werken aan de opbouw van dit land, in één woord door alle arbeid voor de opbouw van het Rijk Gods Want dit Rijk Gods zal niet komen als wij het zelf niet maken

En dit is de taak van ons allemaal Laten wij katholieken daarom blijven streven naar grotere eenheid en inniger samenwerking, met alle andere bewoners van dit land Dat de Evangelisch Christelijke Kerk, de Moluks-Protestantse Kerk en de Katholieke Kerk naar elkaar toegroeien is een verblijvend verschijnsel, dat beantwoordt aan het verlangen van Christus Wij zullen ook de wegen weten te vinden om met alle anderen in dit land tot samenwerking te komen als wij bedenken dat wij allen kinderen zijn van één Vader en dat wij elkaar nodig hebben Allemaal samen moeten wij, gesteund en geleid door de burgerlijke en militaire gezagsdragers van Irian Barat een goed thuis maken voor onszelf en voor onze kinderen en kleinkinderen

Ik ben ervan overtuigd dat dit mogelijk is Niet omdat Irian Barat een lief en gemakkelijk gebied is Dat is het niet Irian Barat is een uitgesproken hard en moeilijk gebied Maar ik ben er van overtuigd omdat ik geloof in U, omdat ik vertrouwen heb in de bewoners van dit gebied Ik heb U leren kennen, ik heb U leren waarderen en ik ben van U gaan houden Datzelfde zeg ik tot al mijn naaste en verwijderde medewerkers, tot de catechisten en onderwijzers, tot de zusters, de paters en de broeders Ik dank U voor Uw toegewijde arbeid zoveel jaren lang en ik zal u niet vergeten Met name wil ik noemen mijn allernaaste medewerker Pater J Munninghoff, die ik vandaag hartelijk dank zeg voor het ondankebare werk dat hij jarenlang heeft verricht

En nu laat Gij Heer Uw dienaar gaan in vrede Inderdaad er is grote vrede in mijn hart De netten zijn niet tevergeefs uitgegooid zij lopen vol met vis Mijn ogen hebben het Heil aanschouwd Ik ga in vrede omdat ik weet dat God U allen in handen houdt en dat Hij door Zijn Zoon en door U ook Irian Barat heeft gemaakt tot een deel van zijn Rijk

Broeders en Zusters Het wachten is nu op een nieuwe bisschop Laat ons de komende maanden wachten zoals Maria en de Apostelen gewacht hebben op

de Heilige Geest in eensgezindheid en in gebed Laat ons vandaag en alle dagen bidden dat God aan de Kerk van Djajapura moge geven een bisschop naar de geest van zijn Zoon en naar de wens van Zijn volk

Djajapura, 15 februari 1971
Rudolf Staverman OFM[†]

Afscheidsbrief en vertrek

Op 20 maart 1971 vertrok Staverman voor een verblijf van zes weken naar Australië. Op 7 mei schreef hij vanuit Waverley (Sydney) dat hij vandaar via Djakarta en Japan naar Nederland dacht terug te keren. In een latere brief schreef hij dat de benoeming van de nieuwe bisschop verwacht kon worden tegen oktober-november. In feite werd het 17 juni 1972, voordat bekend werd dat Herman Munninghoff per 31 mei 1972 tot bisschop van Djajapura werd benoemd.

Op 7 mei 1971 schreef Staverman vanuit Waverley

“Aan alle missionarissen van het bisdom Djajapura

Zusters en broeders In de weken voor mijn vertrek naar Australië heb ik mijzelf keer op keer afgevraagd of ik te zijner tijd wel naar Irian terug zou keren. Dezelfde vraag heeft mij ook hier doorlopend bezig gehouden.

Het is nu anderhalf jaar geleden dat ik mijn ontslagaanvraag heb ingediend. Vanwege mijn gezondheid ben ik vorig jaar langere tijd in Waris en in Wamena geweest. Om dezelfde reden ben ik naar Aitape getrokken en weer teruggekomen. Later ben ik naar Nederland gegaan en weer teruggekeerd. Dit laat zich niet eindeloos herhalen.

Na mijn terugkeer uit Nederland heb ik nog veel sterker dan voorheen ervaren, dat ik tegen het tropisch klimaat eenvoudig niet meer opgewassen ben. Het dagelijkse werk en de afronding van een aantal zaken hebben abnormaal veel inspanning gekost, het gevoel van onmacht en het besef van te falen drukten zwaar. Het moet irriterend geweest zijn voor mijn naaste omgeving en ik bewonder dan ook het geduld en de verdraagzaamheid van hen wier namen ik niet behoef te noemen.

Ik ben nu tot een beslissing gekomen. Eind volgende week vertrek ik van hier rechtstreeks naar Djakarta om de Pronuntius in te lichten omtrent de stand van zaken. Als ik van hem verneem, dat de benoeming van mijn opvolger nog niet in zicht is, dan keer ik via Japan naar Nederland terug. Is de benoeming echter op zeer korte tijd te verwachten, dan zal ik ‘in de buurt blijven’ (U gelieve dit wat ruim te verstaan) en naar Djajapura terugkeren tegen de tijd dat mijn opvolger gewijd gaat worden.

Ik hoop dat U allen wat begrip kunt opbrengen voor dit voortijdig heengaan. Aan de afscheidsbrief, die gericht werd tot U en alle andere gelovigen, valt voorlopig niets toe te voegen.

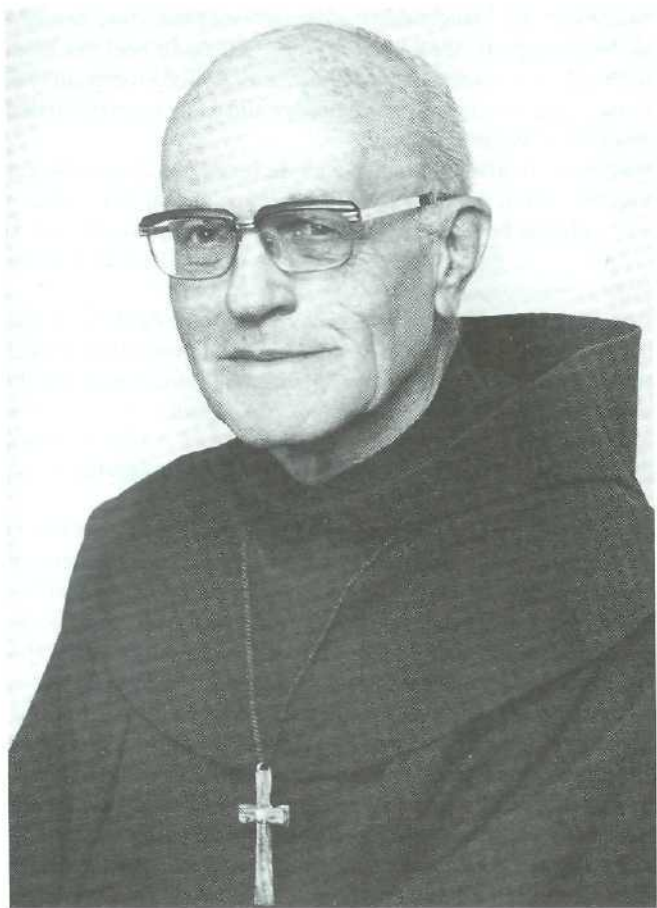
Het bestuur van het bisdom blijft uiteraard toevertrouwd aan onze vicaris-generaal J. Munninghoff. Gezien de onderbezetting in heel het bisdom zal hij zelf wellicht niet tot versterking van zijn staf willen overgaan. Maar als er, waar dan ook, missionarissen zijn die enige tijd hulp kunnen bieden, laten zij zich dan eigener beweging melden.

Voorlopig neem ik afscheid van U met de bede, dat de genade van Christus levend moge blijven in de Kerk van Djajapura en vooral in U allen.

Met de beste wensen voor Uw persoonlijk welzijn en Uw arbeid,
Uw Rudolf Staverman OFM”

Toen hij van de Pronuntius in Djakarta vernam dat de benoeming van zijn opvolger nog wel enige tijd op zich kon laten wachten, vertrok Staverman naar Tokyo, waar hij de gast was van Wiel Creemers. Vandaar keerde hij terug naar Nederland. op 25 juni 1971 arriveerde hij op Schiphol.

*Een gelouterde Rudolf Staverman,
op een foto uit 1986 tijdens zijn verblijf in Houten.*

3. TERUG IN NEDERLAND, 1971-1990

In een gesprek voor de *Variant* van 13 juli 1986 sprak Staverman over zijn terugkeer naar Nederland en over de moeilijke eerste jaren: "In 1971 kwam ik terug naar Nederland. Ik was òp. Het zware klimaat had me gesloopt. Het was een moeilijke beslissing om terug te gaan. Het werd dan ook moeilijk om terug te gaan. Het werd een moeilijke overgang, waardoor ik in een diep dal terecht kwam. Vooral door de steun van een aantal medebroeders en niet te vergeten van de zusters Clarissen in Megen ben ik er weer bovenop gekomen."

EERSTE JAREN, 1971-1973

Bij zijn terugkeer was hij 56 jaar. Zijn grote zorg was een passende plaats en functie te vinden. Reeds in 1970, toen hij nog in Irian was, maar besloten had terug te keren, was hij gekozen tot lid van het provinciekapittel. In die tijd was dat het zogeheten permanent kapittel, dat regelmatig samenkwam en gold als hoogste instantie, naast en ten dienste van het provinciebestuur. Hij is lid van het kapittel gebleven tot 18 juni 1973, toen een nieuw kapittel gekozen werd.¹

Hij schreef vanuit Djajapura een brief aan Hans van Munster, toen vicaris-generaal van kardinaal Alfrink, over zijn toekomst in Nederland. Hij dacht aan verschillende mogelijkheden. Vooreerst de afdeling ontwikkelingssamenwerking van het Centraal Missie Commissariaat (CMC). De directeur daarvan, mr. J. van Gennip, had hem daarover gepolst. Hij dacht vooral aan de functie van voorzitter van de Nederlandse Missieraad, waarvan toen drs. C. Hoogendoorn vice-voorzitter was. Hij schreef: "In ieder geval mag je weten dat ik bereid ben deze taak op me te nemen." Hij dacht ook aan een functie binnen de nieuwe opzet van het Nationaal Pastoraal Beraad, "misschien een taak van iemand met een verleden als ondergetekende". Hij liet het aan Van Munster over betreffende die twee functies contact op te nemen met kardinaal Alfrink.

In plaats van een flinke rustpauze in te voegen om zich daarna te gaan voorbereiden op een nieuwe taak, maakte hij de indruk haast te hebben en spoedig aan het werk te willen gaan. Op 13 augustus 1971 schreef Van Munster aan de provinciaal: "Mgr. Staverman heeft mij verteld dat hij gaarne bereid is overste

¹ *Variant*, (1970), p. 117; (1973), p. 145.

te worden van de gemeente van de Wittevrouwensingel in Utrecht, maar wel met de mogelijkheid om na één of anderhalf jaar elders een goede baan te krijgen." Hij zag het als een voorlopige functie. Van Munster schreef mij hierover in een brief van 19 juli 1991: "Rudolf is inderdaad bijna onmiddellijk na zijn terugkeer tot overste van de Wittevrouwensingel benoemd. Het was zijn verlangen om niet aan de kant te komen staan. Hij wilde iets te doen hebben. Een andere reden was de door mgr. Pessers uitgeoefende druk om hem daar als gardiaan benoemd te krijgen. De gemeente had al jaren moeilijkheden gehad met oversten. Pessers zal in die 'jonge vent' een goede mogelijkheid gezien hebben om de moeilijkheden met het gezag op te lossen. Er was al heel wat druk op Pessers uitgeoefend om zelf het oversteschap op zich te nemen. Voor Rudolf is het op een mislukking uitgelopen die hij zich zeer aantrok. Hij is toen bij mij gekomen om onderdak op de Jan van Scorelstraat. Daar was einde 1971 of begin 1972 een kamer vrijgekomen door het vertrek van Kees Donders naar Amsterdam. Hij was erg onrustig, lag veel te bed, er kwam drie keer in de week een therapeut die probeerde hem weer te activeren. Er werd een fiets aangeschaft en dagelijks grote tochten gemaakt. Verder werd er eindelijk gesproken. Daarvoor was Theo Moorman beschikbaar, omdat ik het in die tijd erg druk had en veel weg was. Toch wilde hij weer wat gaan doen. Hij wilde niet een mislukking worden. Ik was in die tijd als vicaris-generaal verantwoordelijk voor het pastoraal dienstencentrum van het bisdom Utrecht. Daar was een nieuwe functie gecreeerd van een bisschoppelijk gedelegeerde voor volwassenenvorming. Bovendien was er behoefte aan een gezagvol persoon in de commissie priesteropleiding van de bisdommen Groningen en Utrecht. Vanaf januari 1972 zijn daar gesprekken over geweest met mij en met vicaris Vermeulen. Op 15 mei 1972 is er tenslotte een gesprek geweest met Vermeulen, Grasveld, Staverman en mij om de taakomschrijving vast te stellen. Het zou zijn taak worden om in kaart te brengen wat de mogelijkheden en behoeften aan volwassenenvorming waren en om per dekenaat dan het op gang komen van deze nieuwe vorm van pastorale ondersteuning te stimuleren. In feite heeft hij van deze opdracht helemaal niets terecht gebracht. Hij was lid van de staf van Dijnselburg, maar kwam daar zeer onregelmatig. Hij spande zich wel in maar was te ziek om iets uit te voeren. Zijn benoeming is langzaam maar zeker verdamppt."

Tussen zijn vertrek van de Wittevrouwensingel en zijn aankomst in de gemeente van de Jan van Scorelstraat ligt een verblijf in het Pastoraal Centrum in Loil, waar enkele medebroeders woonden en werkten. In een brief van 29 april 1972 schreef Staverman aan de provinciaal Linus Grond, dat hij moeite had met de lichamelijke en geestelijke aanpassing en dat hij van plan was enkele maanden te gaan meedraaien met de medebroeders in het pastoraal centrum te Loil. Hij schreef: "Gisteravond heb ik de gemeente ingelicht over mijn ontslaaanvraag (als overste van die gemeente) en over mijn vertrek naar Loil, begin volgende week." Op 9 juni 1972 berichtte hij aan Grond dat hij besloten had de functie op het gebied van de kadervorming die de bisdom-

men Utrecht en Groningen hem hadden aangeboden te aanvaarden. Hij bleef in Loil, zo schreef hij, tot 26 juni 1972 "op voorwaarde dat mijn gezondheid dit toelaat". Van Loil vertrok hij op 3 juli 1972 naar de Frans Halsstraat. Maar eerst ging hij op vakantie naar Rome. Ik heb hem op die vakantie vergezeld. Hij maakte op mij de indruk ernstig ziek te zijn. Na zijn thuiskomst op 10 augustus ging hij naar Utrecht op zijn nieuwe adres. Op 15 september 1972 begon hij aan zijn nieuwe functie.

Leo Soede kan zich, blijkens een brief van 22 augustus 1991 van het verblijf in Loil slechts herinneren, dat de bedoeling van zijn verblijf was een oriëntatie in de pastorale situatie in Nederland in die tijd. "Door haar werkzaamheden in Oost-Gelderland en het bisdom Utrecht was de Pastorale Werkgroep een goede gesprekspartner om snel thuis te raken in kerkelijk Nederland. Staverman ging ook vaak mee naar priester-studie-bijeenkomsten, dekenale pastorale raden e.d."

Van Munster schreef "Op de Wittevrouwensingel en in de Jan van Scorelstraat was hij niet tot geconcentreerde arbeid in staat. Hij heeft in die tijd krampachtig geworsteld om niet te verdrinken". Een keerpunt kwam tijdens een kapittelvergadering in Alverna, waar Staverman als lid van dat kapittel aanwezig was samen met Van Munster. Ook zuster Felix van Winden, de abdis van de zusters in Megen was daar als gast van het kapittel. Het gebeurde op 17 april 1973. Van Munster zei tegen Felix, dat Staverman ziek op bed lag. "Juist omdat ik het hier in huis al zo ernstig had meegemaakt was ik in Alverna hoogst gealarmeerd. Ik waarschuwde Felix omdat hij van Utrecht uit veel naar Megen ging en daar veel bemoediging van haar ontving. Als ik mij goed herinner hebben Felix en ik in de jaren 1971 en 1972 ook telefonisch contact over zijn toestand gehad."

Felix sprak met Staverman en bewoog hem ertoe met haar mee te gaan naar het Clarissenklooster in Megen. Dat is zijn redding geweest. Hij is daar geweest van 17 april tot 2 juli. Zijn langdurig verblijf in het Clarissenklooster en de tijd en aandacht die zuster Felix bij haar taak als abdis aan hem besteedde, was wel een aparte situatie voor die gemeenschap. De provinciaal Linus Grond vroeg de zusters Felix vrij te laten in haar zorg voor Staverman.

In Megen kwam de depressie waaraan hij leed tot een dieptepunt, maar tevens begon daar het herstel en de opening naar een nieuw leven. Professor Willem Berger, die in die tijd regelmatig naar Megen kwam, verwees Staverman naar het neurologisch instituut van het Radboudziekenhuis in Nijmegen Hommes, aan dat instituut verbonden, en Felix samen hebben zijn leven gered. Het werd zo erg dat Staverman Hommes smeekte om hem op te nemen in het neurologisch instituut te Nijmegen. Hommes zei hem "Je moet het zelf doen en met je handen gaan werken."

Niet enkel Felix, maar ook anderen in Megen hebben Staverman geholpen door hem gezelschap te houden en hem bezig te houden met kaartspelletjes en andere gezellige dingen. Maar zonder twijfel heeft Felix voor hem het meeste gedaan door naar hem te luisteren en hem te bemoedigen. Zij schreef op 16

april 1973 "Ik voel me dan zo'n soort van Veronica op de kruisweg van de Heer Je kan alleen vragen kan ik iets voor U doen en je kunt eigenlijk zo goed als niets doen, net zo min als Veronica Toch wel een mooi verhaal, waarbij niet gevraagd moet worden of het echt gebeurd is Gebeurt dagelijks "

PASTOOR IN VARIK, 1973 1977

Toen hij voldoende hersteld was en dr Hommes het sein op veilig stelde, vroeg hij in Utrecht om een kleine parochie Het werd de parochie Varik Op 27 november 1973 werd hij door kardinaal Alfrink benoemd tot pastoor in Varik Hij was toen nog bisschoppelijk gedelegeerde voor de vorming van kerkelijk kader in het aartsbisdom Utrecht en het bisdom Groningen, maar op 6 december 1973 schreef hij dat hij geen mogelijkheid zag actief te zijn als bisschoppelijk gedelegeerde Hij bleef pastoor in Varik tot 1 september 1977

Omdat hij zich nog onzeker voelde, vroeg hij Wiel Creemers, die hij goed kende en in wie hij veel vertrouwen stelde, voor een tijd, zolang dat nodig was bij hem te komen wonen Wiel Creemers schreef " Eind 1973 vroeg hij mij mee te gaan naar Varik Hij zei uitdrukkelijk dat hij zichzelf nog niet voor honderd procent vertrouwde en dat het hem een gevoel van veiligheid zou geven als ik een tijdje bij hem kwam wonen Dat bleek ook nodig te zijn In de eerst twee maanden moest ik ieder weekend een preekje klaar hebben, want hij kon zo maar plotseling bij me binnen stappen en zeggen "Doe jij de eucharistieviering, ik kan het niet en laat me ook niet in de kerk zien " Dat werd geleidelijk beter en ook zorgde hij ervoor dat hij zowel in het dorp als daarbuiten steeds meer contacten kreeg Je zag hem als het ware opbloeien in zijn omgang met de pastores in de omgeving en later met de mensen van de Nederlandse Missieraad Toen ik april 1974 naar Den Haag verhuisde, had ik er alle vertrouwen in dat hij het verder wel alleen aan kon en dat ook wilde "

In zijn gesprek met de *Variant* van 13 juli 1986 zei hij over die tijd in Varik "Na twee jaar troubles ben ik pastor geworden in Varik Ik was toen zestig jaar oud Ik zat wel met een probleem aangaande het godsdienstonderwijs op de lagere school Ik dacht, wat moet dat worden? Maar zie, ik heb toen ervaren hoe bitterheid in zoetheid kan omslaan Een voortgezette pastorale training heeft me daarbij goed geholpen " Hij bedoelde de voortgezette pastorale training die geleid werd door H A Winkeler SCJ Hij volgde die training van oktober 1974 tot juni 1976 gedurende één dag per week in Haarlem Aan het einde ontving hij een Testimonium, dat zich in het archief in Utrecht bevindt

In Varik heeft hij, samen met anderen, een boekje gepubliceerd over de parochie van Varik bij gelegenheid van het 100-jarig bestaan daarvan Toen hij daarmee gereed was, begon hij aan het schrijven van zijn memoires Gedurende zijn verblijf in Varik herstelde hij van zijn ziekte Nu was hij gereed om een meer omvattende functie te gaan vervullen Dat gebeurde toen hij uitgenodigd werd om vice-voorzitter te worden van de Missieraad Op 1 september

1977 diende hij zijn ontslag in als pastoor van Vank bij kardinaal Alfrink Hij verhuisde naar Houten

VOORZITTER VAN DE NEDERLANDSE MISSIERAAD, 1975 1986

Toen de Nederlandse Missieraad (NMR) in 1975 door het attreden van drs C Hoogendoorn CICM op zoek ging naar een nieuwe vice-voorzitter, werd aanvankelijk niet gedacht aan Rudolf Staverman De eerstgegadigde voor de raad was zijn ordebroeder en oud-provinciaal pater Linus Grond Toen die het, na enige gesprekken, om nooit opgehelderde redenen liet afweten, kwam de naam Staverman naar voren Zijn naam stond op een lijst van mogelijke kandidaten die was opgesteld door de Bisschoppelijke Beleidskommissie (BBK), waarvan de voorzitter dr H van Munster was, eveneens een ordebroeder De BBK had belang bij de invulling van het vice-voorzitterschap van de NMR vanwege de moeilijkheden die in 1974 rond de Missieraad gerezen waren De raad werkte toen aan nieuwe statuten waarin hij zichzelf onder andere als beleidsorgaan voor de missionaire zaken van de R K Kerk profileerde Dat riep met name verzet op bij enkele organisaties, die geen lid waren van de raad, zoals de Bisschoppelijke Vastenactie, de stichting Mensen in Nood en bij de Commissie Justitia et Pax

De BBK trachtte te bemiddelen via de commissie Van Waesberge, maar die pogingen liepen op niets uit zodat uiteindelijk de Missieraad het voorstel tot statutenwijziging niet door de Bisschoppenconferentie gehonoreerd zag De zaak verkeerde in een impasse en de verhoudingen waren zowel intern als extern behoorlijk verstoord De BBK, en in het verlengde daarvan de Bisschoppenconferentie had er alle belang bij dat de nieuwe vice-voorzitter van de NMR iemand zou zijn die verzoenend en herstellend zou optreden Blijkbaar zag men die figuur in Rudolf Staverman

De vice-voorzitter was zo belangrijk omdat hij in feite het voorzitterschap van de raad uitoefende Formeel was en is dat, statutair, de aartsbisschop van Utrecht, die dit echter altijd meer als een symboolfunctie heeft gezien en uitgeoefend

Onbekend maar spoedig bemind

Toen de naam van Staverman als mogelijke kandidaat in missieraadkring viel, bleek hij zo goed als onbekend te zijn Alleen bij de Miva was hij bekend vanwege zijn betrokkenheid met de missieluchtvaart in Irian Jaya Enkelen hadden vernomen dat hij langere tijd ziek was geweest met verschijnselen van depressieve aard Mogelijk zou dat een bezwaar kunnen zijn voor de redelijk zware job van vice-voorzitter Met enige aarzeling en reserve besloot het bestuur met bisschop Staverman in gesprek te gaan Een delegatie zocht hem op in Vank, waar hij toen pastoor was Ze trof hem aan, zoals de Missieraad hem later zou leren kennen vriendelijk, spits, met gevoel voor humor, ter zake en

energiek Geen spoor van vermoeidheid of zwaarmoedigheid De delegatie kwam niet alleen gerustgesteld, maar zelfs enigmatische enthousiast terug

De bisschop had zich tevoren goed over de perikelen rond de missieraad geïnformeerd Hij wist waar het over ging Dat bleek later ook een van zijn sterke kanten te zijn te beschikken over goede informatie over de zaken die naar voren kwamen Via een wonderlijk en uitgebreid netwerk van contacten wist hij de juiste bronnen aan te boren

Hij had zelf twee bedenkingen tegen het aanvaarden van de functie en hij stelde twee voorwaarden De bedenkingen hadden betrekking op zijn leeftijd (hij was toen zestig jaar) en zijn bisschop-zijn Hij wist dat ook binnen de Missieraad het enthousiasme over het optreden van de bisschoppen einde jaren zestig aanmerkelijk was afgenomen De leeftijd vond de Missieraad geen enkel bezwaar, aangezien er meerderen van die leeftijd en nog ouder in het missionaire circuit in zware functies meeliepen

Wat het bisschop-zijn aanging, meende de raad te moeten uitspreken dat het niet ging om zijn status maar om zijn persoon en bovendien zou de Missieraad zijn eigen karakter wel erg ontkennen als de voorzitter geen bisschop kon zijn

De voorwaarden die hij stelde hadden betrekking op zijn aanvaarding als voorzitter Hij wilde weten of alle lid-organisaties van de raad hem als voorzitter van harte zouden aanvaarden en hij wilde afgecheckt zien of hij ook acceptabel zou zijn voor de instanties die min of meer afwijzend tegenover de raad stonden Wat het eerste betreft kon het bestuur hem verzekeren dat alle organisaties in principe positief stonden tegenover zijn kandidatuur Op de tweede voorwaarde meende de raad niet te kunnen ingaan omdat het wat al te uitzonderlijk zou zijn niet-lid-organisaties mee te laten bepalen welke voorzitter er zou komen Wel werd de verzekering gegeven dat de indruk bestond dat ook in die kringen zijn kandidatuur goed zou vallen en dat de raad het hem in ieder geval niet moeilijk zou maken om ook daar een brede aanvaarding te vinden Dit was voor mgr Staverman voldoende om zich beschikbaar te stellen

Op 11 november 1975 werd hij door de Bisschoppenconferentie benoemd tot vice-voorzitter van de NMR In de benoemingsbrief werd erop gewezen dat de conferentie graag zou zien dat hij vooreerst zijn aandacht zou richten op het bevorderen van samenwerking tussen de vele instanties die zich met missie en/of ontwikkelingswerk bezighouden

Bij zijn installatie als vice-voorzitter door kardinaal Alfrink op 22 januari 1976 ging mgr Staverman hierop in Hij gaf uiting aan zijn verrassing bij terugkeer uit Iran Jaya ontdekt te hebben hoeveel mensen in Nederland hun tijd, hun werk en zichzelf inzetten voor de kerk in alle continenten Hij zei daar diepe eerbied voor te hebben en noemde eerbied een voorwaarde voor samenwerking naar alle kanten

'Eerbied' en 'samenwerking' zijn het devies geworden voor de bestuursperiode van mgr Staverman Eerbied voor mensen was een grondhouding bij hem, eerbied voor wat mensen denken, ondernemen, voor wat mensen be-

weegt Die eerbied kwam tot uiting in de ruimte die hij gaf aan mensen binnen en buiten de kring van de Missieraad ook als hij zelf hartgrondig anders dacht

Binnen die ruimte, stoelend op eerbied schiep hij het klimaat dat vanzelfsprekend als vrucht samenwerking meebracht Door zijn respectvol, open en hartelijk optreden heeft mgr Staverman van meet af aan alle bedenkingen die er tegen hem nog zouden kunnen zijn, weggeleefd De aanvaarding in principe werd een werkelijk hartelijke aanvaarding en de betrekkelijk onbekende werd al spoedig een beminde, zeker bij degenen in de Missieraad die veelvuldig met hem contact hadden

DRIE PERIODEN

Het bestuurstijdperk van mgr Staverman kan in drie perioden verdeeld worden die een zekere ontwikkeling in zijn optreden als voorzitter laten zien De eerste periode omvat de jaren 1976-1980, de tweede de jaren 1981 en 1982 en de derde de jaren 1983-1986

1 Bruggenslaan, 1976-1980

In het voorwoord op het jaarverslag 1976-1978 van de NMR merkte voorzitter Staverman op dat de Nederlandse missionaire wereld een gevarieerd assortiment van organisaties, instanties en verenigingen bood Hij noemde het beeld wat onoverzichtelijk, maar zeker niet somber "Mede dank zij de Nederlandse Missieraad zijn er veel vormen van onderling beraad en nauwe samenwerking gegroeid Eenieder, die zich de moeite wil getroosten om dit verslagboek door te nemen, zal dit met genoeg vaststellen " Dat genoeg heeft hij er zelf aan beleefd, kennelijk Van meet af aan was hij gepreoccupeerd met het idee van samenwerking Waar maar mogelijk drong hij erop aan, bescheiden maar vasthoudend Hij was daarbij een groot stimulator, niet zozeer openlijk en officieel, maar meer op de achtergrond Hij had als het ware voortdurend de agenda van de Missieraad in zijn hoofd bij zijn vele contacten in den lande en vooral in het informele circuit van ontmoetingen en recepties haalde hij die te voorschijn om links en rechts alvast punten aan te kaarten, zaken zoals hij zei "in de week te zetten" en mogelijke obstakels op het spoor te komen

Er groeide in de missionaire wereld, mede door zijn optreden namens de raad naar buiten, een klimaat van welwillendheid tussen de organisaties over en weer In die sfeer kregen overleg en samenwerking goede kansen Niet precies meetbaar en zichtbaar is het aandeel dat hij eind jaren zeventig had op het samenwerkingsvlak, maar voor degenen die hem in het werk van nabij mee-maakten, is het onmiskenbaar geweest Aantoonbaar en bekend is dat, nadat hij door de bisschoppen als hun vertegenwoordiger was benoemd in het bestuur van de Bisschoppelijke Vastenactie, deze door zijn toedoen in 1978 lid werd van de Nederlandse Missieraad Met de stichting Mensen in Nood kwam er op het werkvlak een structurele relatie en door zijn lidmaatschap namens de

Bisschop Staverman bij de toepasselijke surprise-tafel die was ingericht ter gelegenheid van zijn afscheid als voorzitter van de Nederlandse Missieraad.

Missieraad van de Commissie *Justitia et Pax* verdwenen de irritaties en competentievragen tussen de Commissie en de Missieraad. Het besef dat samenwerking omwille van de missionaire zaak belangrijker was dan kwesties van bevoegdheid voedde hij aan beide kanten en met resultaat.

In deze jaren kreeg de ingesluiemde relatie tussen de Nederlandse Missieraad en de Nederlandse Zendingsraad een nieuwe impuls. Namens de Missieraad nam Staverman het waarnemerschap bij de protestantse zusterorganisatie persoonlijk op zich. Hij voelde zich als oecumenicus van het eerste uur in de zendingsraad uitstekend thuis en legde er persoonlijk goede contacten. Onder zijn voorzitterschap groeide ook de samenwerking tussen Missieraad en Zendingsraad, hetgeen tot uitdrukking kwam in regelmatig overleg op het werkvlak, in deelname door de NMR aan het project *Zending in Nederland*, dat door de NZR was geëntameerd en in 1977 zijn hoogtepunt beleefde in een gezamenlijke vergadering van de algemene besturen van beide raden, waar gesproken werd over fundamentele eigentijdse missionaire vragen die beide kanten raakten. Het meest geroerd in deze jaren werd hij naar eigen zeggen door een bezoek dat hij namens de Missieraad bracht als een solidariteitsgebaar aan 182 Marokkanen in de Duif in Amsterdam in september 1978. Zij waren daar in hongerstaking gegaan om een verblijfsvergunning af te dwingen, daar ze slachtoffer dreigden te worden van de in november 1975 door de overheid genomen regularisatiemaatregelen.

Hij zei toen ervaren te hebben hoezeer het nodig was je standpunten en visies te confronteren met de situatie van de mensen omtrent wier lot je geacht wordt een standpunt in te nemen. Het heeft hem – van nature toch al geen dogmaticus en fundamentalist – er nog meer dan al het geval was, voor behoed bij beslissingen en beoordelingen, die mensen direct raken, aan hun situatie voorbij te zien. Het feit dat hij bij zijn afscheid van de Missieraad dit bezoek uitdrukkelijk noemde als een van de grote momenten uit zijn bestuursperiode is tekenend voor zijn mensbetrokken en mensnabije bestuurlijke instelling.

Bij zijn aantreden als vice-voorzitter kreeg Staverman onmiddellijk te maken met de breuk in de missionaire samenwerking door de beslissing van het bisdom Roermond, dat in missionaire zaken een eigen weg meende te moeten gaan. Dit geschiedde op 8 januari 1975. Uit een verschil in visie tussen de bisschop en de toenmalige missiesecretaris van het diocees volgde het ontslag van de Diocesane Missieraad, die verder als Bureau voor Internationale Samenwerking op eigen initiatief zijn diensten aan de landelijke organisatie bleef aanbieden en die van deze diensten gebruik bleven maken. Het gevolg was dat het bisdom Roermond de samenwerking verbrak met het bureau van de Pauselijke Missiewerken in Den Haag, met de Bisschoppelijke Vastenactie, de Week voor de Nederlandse Missionaris en met de Nederlandse Missieraad. Deze had als reactie op het ontslag laten weten het Bureau voor Internationale Solidariteit te erkennen als een authentieke missionaire organisatie die een plaats in de Missieraad verdiende. Mgr. Staverman had aan die beslissing part noch deel gehad en stond buiten het hele conflict. Hij meende daarom dat hij

in staat zou zijn ook in deze een brug te slaan en een bemiddelende rol te kunnen vervullen. Hij was verre van naïef en schatte de toestand in alle ernst zeer wel in, maar hij was zo overtuigd van goede wil en goede bedoelingen, dat hij meende dat een broederlijk gesprek tussen bisschoppen de mogelijkheid van een oplossing zou bieden. Hij ging naar Roermond, werd vriendelijk en gastvrij ontvangen, kreeg een toelichting op het genomen besluit, maar van een broederlijke dialoog was geen sprake. Teleurgesteld kwam hij terug, een teleurstelling die omsloeg in een gevoel van triestheid toen een tweede poging tot een gesprek niet verder kwam dan een niet beantwoord verzoek zijnerzijds.

Hij vertelde toen een verhaal van Elie Wiesel. Een vrome joodse leraar vond dat enkele steden zich moesten bekeren. Hijzelf trok naar Sodoma. Ging daar rond van straat naar straat, van plein naar plein en zei tegen de mensen: "Jullie mogen geen onrecht plegen, je mag geen valse getuigenis geven, je mag niet stelen, je mag dit niet en je mag dat niet." Hij zei dit met klem. De mensen luisterden doch gingen gewoon verder. Langzamerhand luisterden ze ook niet meer en lieten hem links liggen. Hij bleef het echter zeggen, steeds harder, iedere dag. Na een jaar kwam er een kind naar hem toe en zei: "Leraar, wat is dat toch. U blijft dit maar verkondigen, U blijft maar oproepen tot bekering. U ziet toch dat de mensen niet meer naar U luisteren en dat ze ook niet veranderen! Waarom blijft u toch, en roept U steeds harder?" Hij zei: "Ik weet wel dat ik hen niet verander, toch blijf ik dit roepen en schreeuwen. Ik doe dit om te voorkomen dat zij mij veranderen!"

Hij bleef, na die ervaring, zichzelf gelovend in samenwerking, in mensen, hopend op betere tijden, maar met iets meer grimmigheid. Hoe moeilijk dit voor hem lag, bleek toen de Missieraad eind 1978 een open brief richtte aan de bisschop van Roermond, aan de pastores en de missionaire werkgroepen. In deze brief werd gewezen op de onlosmakelijke samenhang tussen verkondiging, bevrijding en ontwikkeling en hoe in de loop van de jaren organisaties zijn ontstaan die ieder een deeltaak van de missionaire opdracht vervullen en dit doen met grote deskundigheid en in dialoog met de kerken in de derde wereld. Hij kon zich maar zeer schoorvoetend met deze brief verenigen, omdat hij daarin een belemmering zag voor een mogelijke verzoening met bisschop Gijzen. Toen de brief eenmaal verschenen was, is hij wel verschillende groepen die contact met hem zochten, tot steun geweest.

2 Oogst en teleurstelling 1980-1982

De beginjaren tachtig gaven de vruchten te zien van vijf jaren stimuleren van samenwerking. De Missieraad had inmiddels zoveel goodwill verworven dat de platformfunctie resultaat begon af te werpen.

In het kader van onderling samenwerking besloten de fondswervende organisaties – inclusief de Stichting Mensen in Nood – tot het instellen van een code voor fondswerving. In die code werden enkele afspraken vastgelegd omtrent de wijze van fondswerving, respecteren van elkanders doelstellingen en actieperioden, inrichting van bestuur, verslaggeving naar buiten en publiciteit.

Het tot stand komen ervan kan natuurlijk niet geheel op het conto van voorzitter Staverman geschreven worden, maar het feit dat hij een goed contact had met de initiatiefnemers mag doen vermoeden dat zijn stimulerende invloed ook in deze van groot belang is geweest

In deze jaren werd ook gewerkt aan de totstandkoming van de Missionaire Agenda. De eerste verscheen in 1983. De agenda was het resultaat van gedegen overleg in de jaren 1981 en 1982 tussen de diocesane missiesecretariaten en de fondswervende organisaties. In de agenda werden de jaarlijkse acties onder één noemer gepresenteerd en educatief begeleid. De organisaties verschenen zo meer als delen van een groter geheel, delen die elkaar oproepen en aanvullen. Staverman verheugde zich zeer over deze ontwikkeling en hij had veel waardering voor deze vrucht van samenwerking. In het voorwoord op het jaarverslag over deze periode schreef hij: "Het samenspel van de organisaties in de raad is een misschien wat ingewikkeld netwerk, maar het leidt blijkens de ervaring tot vruchtbaar overleg, meer samenwerking en een betere afstelling van ieders beleid op gemeenschappelijke visies." Dat was zijn manier om zijn voldoening over het bereikte resultaat uit te spreken.

In deze jaren ondervond voorzitter Staverman ook een grote teleurstelling die een verandering in zijn opstelling teweegbracht. In 1980 vond in Rome de bijzondere bisschoppensynode plaats van de paus met de Nederlandse bisschoppen. In het aanhangsel van het synodedocument was de afspraak opgenomen dat de bisschoppen de bisschop van Roermond zouden helpen de samenwerking te herstellen tussen het bisdom Roermond en de missionaire organisaties. Er werd onder voorzitterschap van mgr. J. Bluysen een bisschoppelijke commissie ingesteld die gesprekken zou gaan voeren met alle betrokkenen. Aan een aantal van deze gesprekken nam mgr. Staverman deel, wel niet in de functie van voorzitter van de Missieraad, maar ook niet geheel los daarvan. Hij begon er met enige scepsis aan, maar toch groeide zijn vertrouwen weer dat een herstel van de breuk mogelijk zou zijn. De motivatie om samenwerking te dienen kwam weer geheel bovendrijven. Hoe conscientieus hij daarbij te werk ging en hoezeer hij wilde voorkomen dat er nieuwe blokkades zouden komen, bleek, toen in april 1981 de Missieraad – het binnenkerkelijk gekrakeel moe – meende met een standpuntbepaling over deze kwestie te moeten komen. In deze bepaling werden de feiten nog eens op een rij gezet en werd een verantwoording gegeven van de eigen keuze van de raad: "De Missieraad wil de binnenkerkelijke strijd overstijgen door zich te laten inspireren door kerken in de Derde Wereld ( ) De Missieraad kiest bescheiden maar beslist voor de armen en de onderdrukten ( ) Ten aanzien van deze keuze past ons slechts bescheidenheid, de grootst mogelijke eensgezindheid van handelen en een ambitie-loze inzet."

Voorzitter Staverman was het niet zo zeer oneens met de inhoud, maar hij vond het niet opportuun er op dat moment mee naar buiten te komen. Het zou het overleg blokkeren en dat wilde hij tot elke prijs voorkomen. Hij sprak dan ook niet zijn veto uit, maar bedong wel dat de standpuntbepaling naar buiten

werd gebracht met de aantekening dat ze was aangenomen met de grootst mogelijke meerderheid (dus minus één) Voor insiders was zo wel duidelijk hoe de kaarten lagen Het was de enige keer in alle jaren dat de voorzitter en raad tegenover elkaar stonden

Groot was dan ook zijn teleurstelling toen gaandeweg 1982 duidelijk werd dat ook deze poging tot herstel gedoemd was te mislukken De standpunten bleken niet te verzoenen en de gesprekken verzandden Alles bleef zoals het was De teleurstelling daarover bracht bij hem een zekere radicalisering te weeg Binnenskamers uitte hij steeds meer kritiek op het beleid en de verhoudingen in katholiek Nederland, een kritiek die hij in de latere jaren ook in brieven her en der naar buiten bracht

3 Bezinning en keuze, 1983-1986

Het was misschien ook door deze ervaringen dat Staverman in zijn beleid een ander element in de taak van de Missieraad begon te benadrukken Naast samenwerking had de Missieraad ook als opdracht de missionaire inspiratie van de geloofsgemeenschap Het mislukken van het herstel van de betrekkingen met Roermond – en de vele onergelijke zaken die daarbij speelden – deden Staverman meer accent leggen op het wezenlijke Dat wezenlijke lag voor hem in de missionaire geest Verdieping van die geest zag hij meer en meer als een eerste taak van de Missieraad In de laatste jaren van zijn voorzitterschap kwam het spirituele in hem meer naar voren De Missieraad zou zich moeten bezinnen op zijn grondslagen en op de te volgen koers in aansluiting bij de gemaakte ‘keuze voor de armen’ als het eigentijdse missionaire paradigma

Bij zijn afscheid als voorzitter zei Staverman op 15 december 1986 “Ik hoop dat de NMR aandacht blijft schenken aan, tijd blijft vrij maken voor bezinning Dat hij van tijd tot tijd verantwoording aflegt tegenover zichzelf en anderen, rekenschap geeft van zijn werk Ik weet wel, symbolische acties, bezielde protesten, lijken soms meer geest in zich te dragen dan nota’s en verklaringen Doch zonder bezinning kunnen wij niet verder Kijk, missie lijkt zich soms af te spelen aan de rand van het kerkelijk bedrijf, terwijl het toch zo wezenlijk is En het wezenlijke vraagt van ons voortdurende contemplatie”

Het aandringen van de voorzitter op bezinning viel in de raad in een klimaat van een algemeen aanvoelen, dat de missionaire zaak het beste gediend zou zijn, als de Missieraad helder zou verwoorden waar hij stond, wat hij wilde doen en waarom en waar de huidige missionaire prioriteit lag De Missieraad moest zich richten op zijn eigenlijke taken en zich niet laten verleiden met randverschijnselen bezig te zijn

Natuurlijk was er vanaf het begin van de Missieraad in 1967 een bezinning geweest over wat missie betekende en wat dat voor de Missieraad inhield Er zijn talloze documenten en nota’s over te vinden in de archieven van de raad Maar dat proces van bezinning werd steeds weer overschaduwed door concrete vraagstukken, door problemen en incidenten, zodat het proces nooit voerde tot een afrondend gronddocument voor de raad.

Het klimaat van de beginjaren tachtig en de voortdurende roep van de voorzitter om bezinning maakten de bodem rijp om aan zo'n document te gaan werken. Er kwam een commissie met de opdracht een beginselverklaring voor de Missieraad te ontwerpen. In de jaren tussen 1982 en 1986 werd dit ontwerp diverse keren besproken in staf en bestuur, in overleg met de Nederlandse Zendingsraad en nog net binnen de bestuurstermijn van Staverman kon de definitieve versie worden vastgesteld.

Bij zijn afscheid noemde hij de beginselverklaring een heel belangrijk iets en daarmee gaf hij zijn voldoening over het bereikte resultaat te kennen. Hij had het hele proces van de totstandkoming intensief gevolgd en telkens zijn inbreng geleverd. Hij ontpopte zich als iemand van een grote spirituele kwaliteit, gebaseerd op de Schrift en op zijn franciscaanse traditie. De beginselverklaring gaf de uitgangspunten van het missionaire beleid van de NMR, stoelend op de Schriften en op de zendingsopdracht van Jezus en gedragen door de kerkgemeenschap. Ze gaf aan wat dit in concreto betekende en waar de missionaire prioriteit lag: in de keuze voor de armen als de rode draad door het beleid. De verklaring gaf de onlosmakelijke samenhang weer tussen bezinning en praktijk. In dit document vond voorzitter Staverman neergelegd waar hij steeds op had aangedrongen. Het deed hem zichtbaar goed met deze afronding bij de Missieraad te kunnen vertrekken.

Reeds eerder werd vermeld dat er in deze periode een zekere radicalisering in standpunten en uitspraken bij Staverman te zien was. We moeten dat woord bij hem ook verstaan in zijn oorspronkelijke betekenis: terug naar de bronnen. Herbronning was voor hem zich laten voeden door de Schrift. De Schrift stond centraal in zijn denken en leven en niet de kerkelijke leer, zo zei hij zelf.

Hij liet met steeds grotere vrijmoedigheid ook blijken waar hij stond en welke keuzes hij op grond van zijn geloven maakte. Een belangrijk moment waarop dit gebeurde was tijdens het pausbezoek aan Nederland. Hij was namens de Missieraad lid van de werkgroep die de ontmoeting met de paus tijdens het 'missionaire uur' voorbereidde. Zoals bij alles ging hij ook hierin zeer zorgvuldig te werk, rekening houdend met alle gevoeligheden. Hij noemde dat werk "niet de gemakkelijkste klus uit mijn missieraad-tijd". Hij had er ook niet onverdeeld vrede mee hoe de voorbereidingen verhepen, maar hij kende zijn positie. Dat bleek toen het Platform Initiatieven Pausbezoek (PIP) ontstond en een alternatieve ontmoeting op touw zette. Het initiatief had zijn hartelijke belangstelling en sympathie, wat hij op dat moment niet zo liet blijken, maar wat later wel duidelijk werd door zijn bezoeken aan de Acht-Mei-manifestaties. Wat hij officieel niet kon uiten, liet hij wel binnenskamers blijken.

Duidelijk was hij toen tijdens het missionaire uur Hedwig Wasser in de door de Missieraad – met duidelijke inbreng van Staverman – voorbereide toespraak een persoonlijke kritische passage inlaste. Zijn vreugde daarover stak hij niet onder stoelen of banken. Tegen anderen in verdedigde hij haar publiekelijk voor radio en televisie en hij liet daarmee welsprekend zien hoe hij zelf

dacht en waar hij stond Zijn keuze was duidelijk en moedig Hij werd er door velen om bewonderd, zoals vele anderen, waaronder een groot deel van het episcopaat, het hem niet in dank hebben afgenomen

ALS EEN BISSCHOP

Mgr Staverman kwam binnen met het idee dat zijn bisschop-zijn een belemmering zou kunnen zijn voor zijn functioneren Want bisschop was hij en voelde hij zich Dat liet hij vaak blijken Maar hij heeft altijd een zeer zorgvuldig onderscheid gemaakt tussen zijn voorzitterschap en zijn bisschop-zijn Hij wist dat hij geen bisschop van de Missieraad was Hij heeft er zich dan ook nooit vertoond met de tekenen van zijn waardigheid Bij geen enkele bijeenkomst of gebeurtenis in Missieraad-verband viel er een streepje paars te bekennen Hij stelde ook geen prijs op de aanspreektitel ‘monseigneur’ Voor de meesten van de Missieraad, van secretaresse tot bestuurslid was hij al heel spoedig gewoon Rudolf Hij hield niet van gewichtigdoenerij en formaliteiten, wel van gezelligheid en broederlijke en zusterlijke omgang Hij zei vaker dat hij maar een gewone franciscaan was en dat dat helemaal geen straf was “Er is nog nooit een franciscaan gestorven van verdriet of chagrijn”, citeerde hij een refrein uit een franciscaans lied Hij gedroeg zich niet als een bisschop en toch was hij het op de wijze waarop hij leiding gaf aan de Missieraad Bij zijn afscheid, dat hij ook zag als het slot van een zeer lange missionaire loopbaan, zei hij wat een bisschop is “Wat het woord zegt, een opziener, een toezieners En dat is doorgaans genoeg”

Als een toezieners heeft hij zijn functie van voorzitter uitgeoefend, op de achtergrond en overeenkomstig zijn aard bescheiden Maar hij was wel een zeer actieve toezieners Er ontging hem niets, hij wist alles wat er gebeurde en toonde er zich betrokken bij, maar ingegrepen heeft hij nooit Een actieve toezieners hij toonde belangstelling, dacht mee, dacht vaak vooruit en wees op zaken die ook aandacht verdienden, hij reageerde met korte en puntige briefjes op alle ontwerpen, nota's en notities die op zijn bureau kwamen Hij greep vaak naar de telefoon om te informeren hoe zaken ervoor stonden Hij was op alle vergaderingen van de staf aanwezig als toehoorders Daar bleek pas goed hoe hij bestuurde luisterend, aanmoedigend, af en toe corrigerend als hij het er absoluut niet mee eens was en vooral iedereen in zijn eigenheid waardierend en aan ieder ruimte gevend Als hij zich aan iets of ook aan iemand hartgrondig ergerde, verborg hij dat niet, maar hij liet over die ergernis de zon niet ondergaan Het werd altijd uitgepraat en leidde nooit tot verstoorde verhoudingen Hij toonde het vermogen te bezitten tegenstellingen te kunnen overbruggen door het niet-wezenlijke in standpunten te relativieren en door tussen het wezenlijke verbanden te leggen Met scherpzinnigheid en humor heeft hij menig conflict voorkomen en kloven gedempt Op de werkvloer kwam hij als een goed bruggenbouwer naar voren Daar was hij ook de man

van het goede persoonlijke contact, met aandacht voor het wel en wee in ieders persoonlijke leven, met attentheid bij jubilea, ziekte en verjaardagen, met zorg voor werkomstandigheden en werkdruk. Hij was een gedreven en bedrijvig mens, bij tijd en wijle ongedurig. Vergaderingen en besprekingen duurde hem al gauw te lang, zodat hij niet zelden voortijdig vertrok, maar niet nadat het belangrijkste aan de orde was geweest.

Op bijna kwajongensachtige wijze kon hij uitbundig zijn, maar hij vergat nooit dat hij de voorzitter was, hij stelde aan zichzelf eisen en grenzen. Pretenties had hij niet. Hij kwalificeerde zich soms met de woorden uit het gebed van een oud paard: "Ik ben uw overbodige dienaar." Tekenend voor zijn eenvoud waren de woorden waarmee hij de spreker bij zijn afscheid als voorzitter van de Missieraad bedankte. Het was een citaat van Erasmus: "Gij hebt gesproken van de grote naam die ik achter zal laten. Zeer vriendelijk van U, maar ik geeft niets om roem. Ik verlang alleen naar huis te kunnen gaan en genade te kunnen vinden bij Christus." Dit is het verhaal, letterlijk en compleet van Arie van Elven, algemeen secretaris van de Missieraad, over Rudolf Staverman. Hij is de in de vorige alinea genoemde spreker. Ik ben hem dankbaar dat hij dit heeft willen doen. Zonder hem zou ik geen raad geweten hebben, wat te schrijven over deze zo belangrijke periode uit het leven van Rudolf. Dit is de kern van de derde periode van zijn leven, na zijn werk in Friesland en in Irian. Hiermee is het drieluk bijna compleet.

VERZOENING EN KERKVERNIEUWING

Staverman noemde in een interview in het *Franciscaans Maandblad* van april 1987 de missionaire beweging één van de beste activiteiten van de Nederlandse kerkprovincie. Van de Missieraad waarin vele organisaties samenwerken zei hij: "Zo'n samenwerking, dat kent men elders niet. En dat is met enorme inspanningen opgebouwd. Het is iets kostbaars, waar we dankbaar voor moeten zijn. Vanuit al deze instellingen wordt de hulp aan de Derde Wereld goed en deskundig geregeld. Hij ervoer de missie als het hart van de kerk, als het wezen van het evangelie."

Op de vraag welke rol Franciscus in zijn missionarisleven gespeeld had, antwoordde hij: "Nou, laat ik zeggen, de verzoening! Franciscus is heel duidelijk een vredesfiguur geweest, een man die de verzoening tussen mensen heeft willen bewerkstelligen. Dat streven mensen bij elkaar te brengen heb ik altijd welbewust als franciscaan gesteund. Het tot stand brengen van de verzoening in de Nederlandse missionaire wereld, daar heb ik van harte aan meegedaan. Ik denk ook dat de blijheid heel wezenlijk was voor Franciscus. Het is hier toch allemaal zo doodernstig! In zo'n discussie tussen Acht Mei en Bisschoppen - dan denk ik mijn hemel, smijt er in Godsnaam wat blijheid doorheen en wat humor! Blijmoedigheid vind ik belangrijk. Ook de eenvoud, als dat kan. En een bisschop moet daarin voorgaan."

Zuster Felix van Winden, abdis van het Clarissenklooster te Megen, steun en toeverlaat van bisschop Staverman in moeilijke tijden na zijn terugkeer in Nederland.

Op de vraag wat hij verwachtte en wenste van de franciscaanse wereld zei hij: "Van harte meedoen met alle kerkvernieuwende tendenzen, maar wel in duidelijkheid en bescheidenheid, bereid om desnoods een stap terug te doen als dat voor het geheel beter is. En niet drammerig zijn, in Godsnaam niet drammerig zijn! Er is een vorm van vrijmoedigheid die toch niet oneerbiedig is." In zijn interview voor de *Variant* van 13 juli 1986 sprak hij over de Acht Mei Beweging. Aanleiding voor dit gesprek was dat hij als enige bisschop aanwezig was in de Brabanthallen in Den Bosch. Hij zei van de Missieraad: "Het is een soort platform van alle missionaire organisaties in Nederland. Het gaat daarbij vooral om een stuk coördinatie van alle mogelijke missionaire activiteiten. De raad probeert ook om de missionaire bewustwording op één lijn te krijgen." Hij vervolgde: "Tijdens het pausbezoek in 1985 eiste deze raad nogal aandacht op door het optreden en de woorden van één van de leden. Tot grote verrassing van ieder van ons. Het was voor ons een geheel onbekende passage. Ik vond het heel vrijmoedig van haar, als gewone huisvrouw, om zo tot de paus te spreken. Toen ze weer tussen ons in kwam zitten, zei ze tegen mij: "Je laat me toch niet vallen hè?" Er zijn bij dat bezoek verschillende pauzelijke onderscheidingen uitgereikt. Natuurlijk niet aan haar. Toen heb ik mijn herinneringspenning aan haar gegeven op een van onze volgende vergaderingen."

Over zijn aanwezigheid bij de bijeenkomst van de Acht Mei Beweging zei hij: "Ja kijk, ik was vorig jaar niet geweest. Dit jaar voelde ik, dat ik er naar toe moest. Kritische katholieken zijn toch gelovige mensen? Ik ben ook gegaan als voorzitter van de Missieraad. Het is indrukwekkend dat 10.000 mensen op hun vrije dag – Hemelvaartsdag – naar 's-Hertogenbosch gaan. Niet om te protesteren in de zin van 'protest tegen'. Integendeel. Die mensen komen omdat de Kerk hun ter harte gaat. Dat zij het huidige beleid van de bisschoppen en van Rome daarbij afwijzen mag mijns inziens gezegd worden."

Staverman had ook kritiek: "Ik vind het wel jammer, dat er wéér een zeer magere uitnodiging naar de bisschoppen is gegaan. Dat doet geen recht aan de eigen plaats van de bisschoppen in de Kerk. In onze Kerk zul je toch het hiërarchisch beginsel moeten accepteren! Ik vind ook dat er te veel – om het zo te zeggen – getekende sprekers het woord voerden... De Eucharistieviering was grandioos. Prachtige teksten. Toch heb ik de indruk, dat er weer te weinig aandacht besteed is aan het ritueel. Ik stoorde me het meest aan de manier waarop de Communie werd georganiseerd. Het brood van de Eucharistie is toch iets anders dan het gezamenlijk eten uit een zakje patat! Ik denk wel eens: hoe krijg je dat allemaal weer bij elkaar? Het is toch heel evangelisch om te proberen het kwade te overwinnen door het goede te doen."²

Zijn belangstelling voor de Acht Mei Beweging was ingegeven door waardering en verzoening. Hij wilde mensen die in verwarring dreigden te geraken, helpen. In *De Tijd* van 11 juli 1986 schreef hij over de bijeenkomst van dat

² *Franciscaans Maandblad*, april 1987

jaar Omdat de tekst gepubliceerd door *De Tijd* lichtelijk bewerkt was, volgt hier de authentieke tekst “‘Hierin prijs ik u niet’ (I Cor 11,22) Alle ergernis en wrevel van bisschoppen ten spijt hebben twaalfduizend katholieken de Acht Mei manifestatie in Den Bosch ervaren als een Pinkstergebeuren Ik trof er een echtpaar, vrienden uit het oude Nieuw-Guinea Kort daarna schreven zij mij ‘Onderweg napratend over onze gevoelens bij deze dag herkenden wij het alle-twee als een lichtpunt, dat althans één bisschop het de moeite waard vond kennis te nemen van wat gelovigen in deze tijd en op deze plaats beweegt Oudere gelovigen, die toch niet meer meewaaien met elke wind, maar ook jongeren en jonge gezinnen, die hier zo overduidelijk aanwezig waren op hun ‘vrije’ dag Kennelijk is deze wind dan niet zomaar een zucht die voorbij gaat, maar de wind van de Geest die waait zoals Hij wil Zo ervoeren wij het En de reden waarom ik U schrijf is deze kunt U als broeder in het ambt Uw medebroeders in het episcopaat er niet van doordringen dat hier enorme kansen liggen, te grijpen dan wel te missen En als ik zeg missen, dan denk ik voorgoed missen’

Op dit verzoek wil ik ingaan omdat ik als bisschop mede verantwoordelijk ben voor alle kerken en samen met de andere bisschoppen borg sta voor de gehele kerk (Vaticanum II, Decreet over het bisschopsambt, 3 en 6)

Ik betreur het dat mijn broeders er niet waren Een blijk van kleingelovigheid Inderdaad, uitgenodigd waren zij nauwelijks en hachelijk was het daarom wel, maar zij weten toch dat je op water kunt lopen Het wiebelt wel een beetje, maar je verdrinkt niet, want ‘terstond stak Jezus zijn hand uit en greep hem vast’ (Mt 14,31) De eerlijkheid gebiedt mij te zeggen, dat bisschop Bar gegaan zou zijn, als hem niet op het laatste moment een stok tussen de benen was gegooid

Het besluit van de bisschoppenconferentie om weg te blijven is door kardinaal Simonis toegelicht in de Pastorale Raad van Utrecht ‘De huidige polarisatie kan mijns inziens beter bedwongen worden door duidelijkheid dan door heen en weer klotsen’ De kardinaal zei, dat tienduizend ouders van kinderen om deze duidelijkheid smeken Weer dat stereotiepe argument Graag erken ik dat deze gezinnen ten volle recht hebben op pastorale zorg, maar ze zijn niet representatief voor heel de geloofsgemeenschap Toch wordt het kerkelijk beleid vaak angstvallig op deze groepen afgestemd Zij waren op 7 juli in grote getale bijeen in de Goffertthal te Nijmegen en prompt waren de bisschoppen Ter Schure en Bomers in hun midden Geen problemen!

Het was natuurlijk ook omwille van die duidelijkheid, dat de kardinaal al zo gauw abt T Baeten ter verantwoording riep, de voorganger in de omstreden Eucharistieviering op 8 mei Als wijs bestuurder had hij de zaak even moeten laten betjen Er kwam immers nog geen bloed uit

Intussen betreur ik het evenzeer dat de bisschoppen reden hadden om verstek te laten gaan Het hiërarchisch beginsel is ingebouwd in onze geloofsgemeenschap Een fundamenteel gegeven Wie in feite de gewijde orde van bisschoppen miskent of deze toch eigenlijk alleen maar duldt langs de lijn, werkt

niet voor het behoud en de vernieuwing van de Kerk. Dit is mijn fundamentele kritiek op het Beleidsplatform van de Acht Mei Beweging.

Men ging al in de fout bij de PIP-manifestatie het vorig jaar in Den Haag. Toen bleken de bisschoppen alleen welkom als eerst de kortzichtige uitspraak van de kardinaal over de katholiciteit van kritische gelovigen was teruggenomen. Een opstelling die niet minder kortzichtig was en bovendien blijk gaf van onvolwassenheid. Waren de kritische katholieken nu ineens zo onzeker omtrent hun identiteit, dat deze van bovenaf bevestigd moest worden? Net pepermuntjes: 'King is alleen King als er King op staat'.

Nu, dit jaar deed de uitnodiging aan de bisschoppen beslist onvoldoende recht aan hun plaats en verantwoordelijkheid binnen de Kerk. Daarom beschouw ik uitingen van teleurstelling bij de leiding omtrent hun afwezigheid als puur theater. 'Ze zullen niet aanwezig zijn, al zijn ze nog zo gelovig uitgenodigd', las ik vooraf al in *De Bazuin* en ik dacht: 'Wat moet ik met dit soort van huichelarij? T. Halkes was eerlijk en moedig, zij heeft de vorm van uitnodiging gewraakt'.

De manifestatie zelf was een indrukwekkend gebeuren, al waren er dan ook duidelijke en soms ernstige tekorten. De keuze van de sprekers was niet in alle opzichten gelukkig. 'Soms zijn theologen me te zeer op vertoon uit', zei Ad Willems OP onlangs in een interview. Er zijn ook woorden gevallen die beter binnen de omwalling van de tanden hadden kunnen blijven. De Eucharistieviering in de gegeven situatie had behoedzamer opgezet moeten zijn, maar het verloop ervan was zeker niet van die aard, dat het een halszaak mocht worden. Nooit zou de aangrijpende beschouwing van Paulus over de Maaltijd des Heren ons deel zijn geworden als de Korinthiers er eerbiedig mee waren omgegaan. 'O felix culpa!' Paulus wist hoe men een kwaal als deze moest cureren. Als heelmeester.

Hoe nu verder? De Acht Mei Beweging zal minstens enkele bisschoppen moeten betrekken in haar vernieuwingsstreven. Ik betwijfel echter of het Beleidsplatform wel de kwaliteiten in huis heeft om tot vertrouwvol overleg te geraken. Laat het de luwte opzoeken om wat af te koelen en intussen uitzien naar enkele personen, die deze delicate zaak wel aankunnen.

Binnen het college van bisschoppen bevinden er zich gelukkig nog enkelen die 'een geknakt riet niet breken en een smeulende vlaspit niet doven' (Mt 12,20). De meerderheid echter lijkt al gekozen te hebben voor de harde lijn en de korte metten. Namens hen heeft de kardinaal N. T. Baeten eerst voor het blok gezet en toen ontslagen als lid van het hoogste bisschoppelijke adviesorgaan. De kromstaf omgesmeed tot botte bijl! Wat bezielt deze bisschoppen toch om een gemijterde abt zo te kleineren?

Ooit, toen Petrus de tekenen des tijds niet verstond kwam Paulus openlijk tegen hem in verzet. Dit voorval heeft meer dan anekdotische betekenis. 'Want alles wat eertijds is opgeschreven, werd opgeschreven tot onze lering' (Rom 15,4). Nu, in een soortgelijke situatie moge bisschop Adrianus weten, dat hij mij tegenover zich vindt, zijn oudere broeder. Beminde broeder.

Adrianus, het zal nog wel vaker stormen en spoken op het water Maar dat is nu precies de situatie waarin u kan tonen, hoe groot uw geloof is”³

Drie bisschoppen, niet de meerderheid, betuigden schriftelijk hun instemming, tenminste in grote lijnen, met de tekst van Staverman, vooral wat betreft de noodzaak om contact te houden of te herstellen tussen de bisschoppen en de Acht Mei Beweging Kardinaal Simonis toonde zich verontwaardigd, vooral omdat Staverman zo in het openbaar geschreven had Hij beschuldigde hem van oncollegiaal gedrag Zijn hulpbisschop sloot zich hierbij aan Staverman weersprak in een brief de bewering van de kardinaal, dat de bisschoppen hierin eensgezind waren

In een brief van 22 november 1986 reageerde Staverman op een brief van de kardinaal, waarin deze het schrijven in *De Tijd* een ‘open brief’ noemde, onrechtmatig en oncollegiaal Staverman schreef “Van een vertrouwelijke brief aan de bisschoppenconferentie kon ik, zelf ‘nourri dans le s ral’ in het onderhavige geval natuurlijk weinig heil verwachten Welbewust heb ik de openbaarheid gezocht Het ging mij immers minstens zozeer om de Acht Mei Beweging, waarvan voorzitter en secretaris dan ook eigener beweging binnen de kortste keren hierheen kwamen voor een gesprek, dat zijn gunstige uitwerking niet heeft gemist Maar hoe kon ik in een artikel over de Acht Mei Beweging de bisschoppen sparen zonder volstrekt ongeloofwaardig te worden Carte Blanche (de titel die *de Tijd* eraan gegeven heeft) was echter geen open brief Het is een speciale rubriek in *De Tijd*, slechts toegankelijk na overleg met de hoofdredacteur Helaas is de titel boven mijn verhaal weggevallen Het is wel cuneus maar het was dezelfde tekst die U voor mij gekozen had ‘Hierin prijs ik u niet’

Onrechtmatig? Hoe kunt u dit stellen, terwijl het U bekend is, dat alle gelovigen ‘gemachtigd en zelfs verplicht zijn hun mening uit te spreken in aangelegenheden die het welzijn van de Kerk aanbelangen’ (Lumen Gentium, 37) En zou ik als bisschop dan een onrechtmatige daad stellen door van mijn mening over het beleid van de bisschoppen in een belangrijke aangelegenheid te doen blijken, eerlijk en open zoals dat past in een goede open samenleving?

Onbroederlijk? Ik weet natuurlijk niet of Paulus zich destijds heeft afgevraagd of het wel broederlijk was om zo tegen Petrus op te treden Maar nodig vond hij het blijkbaar wel Voor de Kerk is het een zegen geweest dat deze twee elkaar eens in de haren zijn gevlogen Broederlijkheid, echte broederlijkheid is menselijk  n theologisch verbonden met rechtmatige openhartigheid en vrijmoedigheid in bijbelse zin

Het zou mij niet passen getallen, laat staan namen te noemen, maar het moge U toch wel iets zeggen, dat een aantal bisschoppen instemmend heeft gereageerd op mijn verhaal en dat de eerste, die mij direct na het verschijnen opbelde om blijk te geven van volledige instemming en warme steun, niemand

³ *De Tijd* 11 juli 1986 De redactie heeft kleine wijzigingen in de tekst aangebracht Onder andere de titel is verdwenen

minder was dan Marga Klompé ” Het standpunt van Staverman was geenszins eenzijdig Hij oefende kritiek zowel op enkele bisschoppen als op de leiding van de Acht Mei Beweging Zijn doel was een bijdrage te geven tot verzoening Hij is door zijn wijze van optreden en schrijven voor vele katholieken een lichtbaken en een teken van hoop geweest

Staverman en de Maronieten

Samen met Staverman heb ik in 1988, van 28 maart tot 21 mei, het Heilig Land en Cairo bezocht Hij bezocht bovendien het katholieke, maronitische deel van Libanon Bij onze aankomst in Tel Aviv werden we verwelkomd door mgr Augustine Harfouche, vicarius van de maronieten in het Heilig Land en door de maronitische priester Mansour Zeitoun

De maronieten hebben een lange geschiedenis Hun oorsprong ligt bij de heilige Maron, een monnik in Syrië Zij hebben een eigen liturgie en hiërarchie, geleid door de patriarch van Beiroet In 1181 zijn zij verenigd met Rome Ze wonen in Libanon, Syrië, Palestina, Egypte, op Cyprus en in Noord- en Zuid-Amerika Staverman had tijdens zijn bezoeken aan het Heilig Land contact met hen gevonden en was hun vriend en weldoener geworden

Het was twee jaren tevoren begonnen toen hij de oudere maronitische priester Mansour Zeitoun ontmoette en zag in welke erbarmelijke omstandigheden hij verkeerde Staverman zorgde ervoor dat hij onderdak en verzorging vond in een tehuis voor oudere priesters in de nabijheid van Jeruzalem Zeitoun was Palestijn, afkomstig uit die streek Staverman zorgde ook voor steun uit Nederland en Duitsland voor de maronitische gemeenschappen in Israël We hebben ze alle bezocht Zij toonden een hechte samenhang Hun priesters konden huwen, maar, zo zeiden ze zelf, ze mochten als ze gehuwd waren, hun priesterlijke functie niet uitoefenen buiten hun eigen gebied

Mansour Zeitoun is onze trouwe gids geweest tijdens ons verblijf in het Heilig Land Als het nodig was, stond een auto tot onze beschikking De band van Staverman met de Maronieten was zo sterk, dat hij tegen iedere prijs ook de patriarch en andere maronieten in Libanon wilde ontmoeten Toen dat langs normale wegen niet mogelijk was, trok hij per vliegtuig naar Cyprus en voer met de nachtboot naar het noordelijk, maronitische deel van Libanon Ook daar werd hij als vriend en weldoener ontvangen Hij heeft onder andere boeken verzameld voor het maronitisch seminarie

Het tekende Staverman dat hij, bewogen door een schijnbaar toevallige ontmoeting een éénmansactie ondernam voor de maronieten Overal waar we kwamen heb ik ervaren hoe hij als vriend en weldoener werd ontvangen

Bolivia en Oost-Timor

In 1980 ging Staverman in zijn functie van voorzitter van de Missieraad naar Bolivia, samen met W J L Spit, vice-voorzitter van de Federatie Nederlandse Vakbeweging (FNV), drs R ter Beek, voorzitter van de vaste Tweede Kamer Commissie Buitenlandse Zaken en dr S J Theunis, algemeen secretaris van de

NOVIB (Nederlandse Organisatie voor Internationale Ontwikkelingssamenwerking) Aanleiding van hun bezoek aan Bolivia was het afbreken van de ontwikkelingshulp van de NOVIB, tengevolge van een staatsgreep op 17 juli 1980 Het doel van dit hoge bezoek was informatie in te winnen over de schending van mensenrechten, over de situatie van de kerken en de vakbeweging en om de mogelijkheden na te gaan van een voortzetting van het ontwikkelingswerk

Hij is ook betrokken geweest bij een onderzoek naar de situatie op Oost-Timor in de jaren 1980-1989 Dit ging uit van de Raad van Kerken Hij werd gevraagd te bemiddelen via de Indonesische bisschoppen Dit zijn enkele voorbeelden van Stavermans werkzaamheden, ofwel verbonden met zijn voorzitterschap van de Missieraad ofwel los daarvan

Hij woonde in Houten van 1977 tot 1989 eerst in een huurwoning, daarna in een huis van de parochie, tuurnde wat en droeg zorg voor de huishouding, geholpen door mevrouw Toos Spaan, die gedurende negen jaar zijn huis verzorgde, "en altijd met liefde want hij was een fijne man om voor de zorgen", en haar zus Janna Spaan, die vier jaar voor hem gekookt heeft "Hij had altijd een vriendelijk woord en was altijd heel erg dankbaar" Tevoren hebben anderen, bij hem inwonend, voor de huishouding gezorgd Hij bediende het vormsel, vooral in het aartsbisdom, had vele contacten en was een gelukkig man Het was voor hem een vreugde priesters te mogen wijden Dit duurde tot zich opnieuw een depressie openbaarde

De verhooring van zijn gebed

Bij zijn afscheid van de Missieraad op 15 december 1988 bad Rudolf dit gebed van een oud paard

Zie Heer	van de volslagen eenzaamheid
mijn huid hangt er aan flarden bij	van mijn hart
als een versleten monnikspij	Mijn God
Ik heb alles gegeven	rechtop sta ik voor U
wat ik aan vreugde had en aan kracht	op mijn lompe benen
in een harde zware arbeid	ik ben Uw overbodige dienaar
Niets heb ik voor mijzelf gehouden	Ach moge het Uw goedheid behagen
En nu	een zachte dood voor mij te bewaren
mijn arm hoofd gonst	Amen

In 1989 openbaarde zich opnieuw een depressieve toestand, minder ernstig dan in 1973, maar toch zo hardnekkig dat het voor hem onmogelijk bleek in Houten te blijven wonen Hij ging naar Alverna, waar hij ongeveer een maand woonde in Rivo Torto Plotseling keerde hij naar Houten terug, maar enkele dagen later zei hij mij dat hij had moeten blijven Maar toen was er geen kans meer beschikbaar Hij ging naar het minderbroedersklooster in Megen, maar voelde zich daar niet thuis en keerde weer terug naar Houten Tenslotte is hij gaan wonen in het provinciaal in Utrecht, waar hij zich onder de zorg van een specialist stelde Hij wilde naar het verzorgingshuis in Driebergen,

maar kon geen indicatie krijgen. U bent nog te gezond, zei de dokter. In het provinciaal laat isoleerde hij zich en was hij moeilijk te bereiken. Hij werd aan het einde van zijn leven een zwerveling, die zich nergens thuis voelde. Hij wilde op reis gaan naar het Zwarte Woud en, omdat hij geen gezelschap kon vinden, ging hij per auto alleen op reis. Een auto-ongeluk dwong hem naar Utrecht terug te keren. Hij arriveerde daar ontredderd. Hij wilde weer op reis, deze keer naar Joegoslavië, waar hij bekenden had. Zuster Felix regelde dat voor hem.

Vooraf door de zorg van zijn gardiaan Thijs Steenkamer ging Rudolf op 1 oktober naar het ziekenhuis. Toen is het snel gegaan. Er bleek niets meer aan te doen te zijn. Toen de dokters hem dit zeiden, antwoordde hij "Ik had het wel gedacht. Het zij zo." Hij was bereid om te sterven. Arie van Elven bezocht hem, wetend dat hij spoedig zou sterven. Staverman zei hem "Ik heb nergens spijt van en ik ben nergens bang voor." Hij zei dat, doelend op de verschillende fasen van zijn leven, het werk dat hij had mogen verrichten in Friesland, in Irian en terug in Nederland, heel zijn franciscaanse roeping en leven.

Toen zuster Felix op 7 oktober bij hem kwam en hem vertelde dat hij welkom was in Joegoslavië, antwoordde hij in volle ernst "Zo wordt ons gebed verhoord." Het was in de tijd van de Golfoorlog. Hij zei "Ik luister niet meer naar het nieuws, ik ben bezig met het eeuwige." Hij zei ook dat hij niet bang was voor de dood. Felix zei "Waarom zou je bang zijn, je bent toch zijn vriend." Op 14 oktober bezocht Felix hem opnieuw. Hij was niet meer in staat om te spreken, wel om te luisteren. Die morgen was het evangelie gelezen van de uitnodiging tot het feestmaal van het Rijk Gods. Felix zei hem "Jij bent ook uitgenodigd." Hij kon niets zeggen, maar er kwam een duidelijke glimlach op zijn gezicht. Het was Felix die mij, op dat moment in Amerika, en ook Lubert van de Berg en Bas Vendrig op de hoogte bracht. Zij hadden Staverman zeer goed gekend in Nieuw-Guinea en daarna in Nederland. Zij troffen hem slapend aan, maar hij opende zijn ogen en herkende hen. Lubert schreef "We zijn niet lang gebleven, maar ik heb hem wel uitdrukkelijk bedankt voor de richting die hij aan het missiewerk in Irian had gegeven, een leiding waarvan ze nu nog de vruchten plukken. Hij hoorde ons met gesloten ogen aan. We drukten elkaar de hand en zijn weggegaan, wetend hem voor het laatst bij kennis te hebben getroffen." Hij stierf op 18 oktober 1990 en werd volgens zijn wens begraven op het kerkhof te Houten op 24 oktober 1990.

Op zijn tafel vond men dit oud-Chinees gedicht

Ga naar het volk

leef ermee

leef ervan

hou ervan

Begin bij wat het volk weet

bouw met wat het heeft

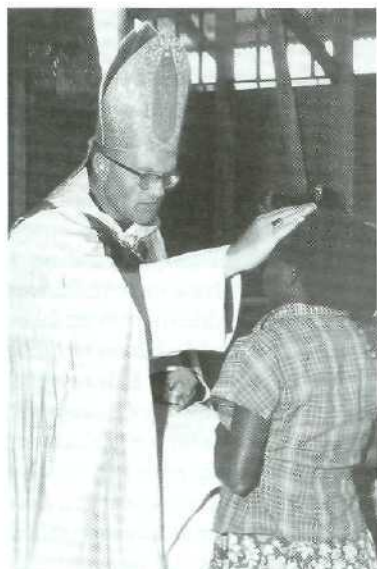
Maar als het werk gedaan is

en de taak erop zit

zal een volk met goede leiders zeggen

We hebben het zelf gedaan

*De hand van een bisschop, zegend en ontmoetend.
Op de linkerfoto legt bisschop Staverman de hand op aan een vormelinge
tijdens een vormreis die hij in 1958 in de Mimika maakte.
Op de rechterfoto zien we hem in een vertrouwelijk onderonsje met een
papoea-vrouw. Kennelijk was deze foto, die aan het eind van de jaren
vijftig is gemaakt door Frans Roozen, bisschop Staverman erg dierbaar,
want in zijn nalatenschap bevonden zich diverse afdrukken, waaronder één
ingelijste vergroting. Ook gebruikte hij de foto wel als 'missionaire groet'.*

BIJLAGE I:

DAGBOEK EN ARCHIEF VAN MANFRED STAVERMAN OFM SUPERIOR REGULARIS OFM OP NEDERLANDS NIEUW-GUINEA

Brief van Pater Reverende 30 November 1953. Mijn bezoek aan Weert 7-8 December 1953, waarbij ik positief heb geantwoord op brief van 30 November. Benoemd tot missionaris op N.G. de 6e Sept. 1954 door telefonisch bericht van Pater Reverende. Door het Definitorium van 25 Oct. 1954 benoemd tot Superior Regularis (vgl. brief van Pater Custos d.d. 25 Oct. '54). Promotie te Nijmegen op 10 December 1954 en afscheidsfeest te Drachten met overreiking missiekruis door Pater Custos (Vicarius Min. prov.) op 30 December 1954. Voor het voorgaande vgl. archief AMF te Drachten.

12 Januari 1955. Vertrek van Schiphol. Uitgeleide gedaan door familieleden en kennissen en zeer grote schare van medebroeders. Ook Prior Provincialis OESA. plus secretaris aanwezig. Io vivat schalde over vliegveld. In Rome een uur gebleven en Pater Dr. Livinus Schuwer gesproken. In Karachi onder de indruk gekomen van werk der medebroeders.

15 Januari (Zaterdagmiddag) precies om 2 uur op Biak geland. P. Claudius v.d. Westelaken, mijn voorganger als S.R. bij de uitgang aanwezig. Op Biak gebleven tot de ochtend van 18 Januari. Vele uren gesproken met voorganger. De verschillende moeilijkheden vernomen, merendeels betreffende Monseigneur. Van Pater Claudius ontvangen aantal voorstellen van Mgr. betreffende regeling verhouding finantiën van vicariaat en orde. De zeer primitieve behuizing van P. Caldius, pardon Claudius, bekeken. Mis wordt gelezen in een stordig lokaal. Beter kerkgelegenheid en behuizing zeker gewenst. Zal dit met Mgr. bespreken. Aangezien P. Claudius voor de opvoer van vivres naar Wisselmeren en Mimika zorgt heeft hij een beter transportmiddel nodig. Fiets is onvoldoende. In principe toestemming gegeven aanschaf motorfiets, hoewel klein bestelwagentje beter zou zijn ook voor het vervoer van de medebroeders. Zal nader met Mgr. besproken moeten worden. P. Claudius zal de boeken en de regeling van de intenties in orde maken en dan aan mij overdragen. Door mij zal een brief geschreven worden aan de medebroeders, waarin P. Claudius dank wordt gebracht en zijn functie door mij wordt overgenomen. NB. Het prestige van de groeiende katholieke gemeenschap op Biak eist wel een behoorlijke kerkgelegenheid en pastorie. Ik kreeg van P. Claudius het stempel mee van het commissariaat Hollandia alsmede f. 1000.- zodat ik niet direct bij Mgr. om geld behoef aan te kloppen. De verdeling van de finantiën is zeer onduidelijk, zodat P. Claudius eigenlijk niet wist of hij mij nu geld van het vicariaat of van de Orde gaf.

18 Januari 's Morgens om 6 uur uit Biak vertrokken naar Hollandia per Dakota. Om 8 u. op de strip in Hollandia geland. Aanwezig Mgr. Cremers, Pater Tetteroo zijn secretaris, Paters Andreoli, Münninghoff, v.d. Berg, van Maanen. Gezamenlijk naar Hollandia Stad gereden. Stond verbaasd over de zeer primitieve behuizing van de paters en van de HBS. Beter dan

hierover te kankeren is het om de medebroeders te waarderen, die al zoveel jaren in dergelijke omstandigheden hun werk verrichten. Ontvangst hier was zeer hartelijk. Na een kop koffie met Pater v Maanen naar Hollandia-Haven gereden, waar de in aanbouw zijnde kathedraal, de pastorie plus bewaarschool, de LO en het kerkje op Cattenburg werd bekeken. In de pastorie ook Pater v Diepen OESA ontmoet. Terug naar Hollandia Stad. In de namiddag met mgr en secr naar Ifar, het centrum v d landmacht, dat nu wordt opgeheven. Prachtig gelegen, betrekkelijk koel klimaat. Kerkje gezien alsmede kath militair tehuis. Nu landmacht verdwijnt heeft de missie dit cadeau gekregen. Waardevol. Mgr liet het mij zien. Misschien wilde ik er mijn intrek nemen. Ligt ver van de Haven, 40 tot 50 KM. Mgr noemde ook het kerkje in Cattenburg plus het nabijgelegen huisje, waar nu drs Lucas nog woont, die echter een dezer dagen naar elders gaat wonen. Dit huisje schijnt erg bouwvallig, maar zou volgens mgr gerepareerd kunnen worden. Afwachten maar.

De problemen zijn talrijk? Blijft Hollandia belangrijk of wordt Manokwari nog eens de hoofdstad? Welk gebied staan wij aan de OESA af? Wat moet er met de HBS gebeuren? Pater Rutger Hermans meent dat de offers te zwaar zijn. Ook Pater Tepe ziet de situatie somber in. Dan de uiterst primitieve huisvesting van Pater en HBS-leerlingen. Wat mijn persoonlijke huisvesting betreft. Mgr hoopt, dat ik in het Hollandiasche blijf wonen, maar raadt mij aan ergens alleen te gaan wonen. Bijv op de Cattenburg of te Ifar. Ook Pater Flip Tetteroo adviseert ergens apart te gaan wonen. Blijf ik hier in huis, dan word ik ook bij iedere kleinigheid betrokken. Bovendien maakt deze huisvesting, die doordat zij primitief en ook uiterst gehorig is, het vrijwel onmogelijk eens rustig met iemand te praten. Dit punt zal in ieder geval blijven rusten tot het bezoek van Pater Reverende, die na zijn bezoek aan de Wisselmeren naar Hollandia komt.

19 Jan. Hier wonen Pater Tepe, directeur HBS en praeses van het huis, Pater Tetteroo, secr van mgr, Pater Andreoli, pastoor van Hollandia-Stad, Pater Paulussen, leraar HBS, Pater Hermans, dito, Pater v d Berg, dito, Pater Bruinsma, Algemeen Schoolbeheerder (ABS), Pater Munninghoff, nog maar kort hier, bestemd voor secretaris Mgr.

Pater v d Berg, vroeger secr van mgr en procurator, bepleit noodzaak van meer literatuur. Kwesties van wie is bibliotheek, wie betaalt aanvullingen, wie is bibliothecaris? Lubertus v d Berg moet de jurisdictie-vragen verzorgen. Heeft Lubertus hier voldoende werk en komt hij voldoende tot zijn recht? Hij is doctor juris. De avond gezellig bij mgr doorgebracht, samen met Tetteroo.

20 Jan. Pater van Manen, pastoor v d Haven, gesproken. Zal eerst kathedraal afbouwen. Wil dan echt missionaris worden. Als kapelaan zit bij hem Pater van Diepen, augustijn, de leider van de 4 augustijnen, die in dit vicariaat werkzaam zijn. Van Manen zal mij zeer spoedig een overzicht van situatie in de Haven en van zijn werk geven. In de middag bezoek gebracht aan het Sentani-kerkje, dat bij de airstrip gebouwd wordt van een Quonset-barak. Lubertus verzorgt de diensten in die streek en zorgt ook voor deze nieuwbouw. Wordt goed. Boven op de Mac Arthurhill geweest. Tijdens het middageten kwam Pater Audifax Blokdijk binnen stappen, die in Amgotro zit, 9 dagen lopen van hier. Het was een zeldzame ervaring voor mij. Jonge vent, stoere baard, broek en shirt, door en door bruin. Zo uit de rimboe gekomen. Had 22 dragers bij zich, die hier enkele dagen blijven en dan bekapt weer terug zullen gaan. 's Avonds heb ik Audifax gesproken. Het is een verschrik-

kelyk en leeg leven als je niet een flink aantal guru's hebt Heel de omgeving trekt je omlaag Op deze manier is het niet lang vol te houden Hoe komen we aan guru's? Audifax vertelde dat Pater van Baersen, augustijn, die ook in het achterland van Hollandia zit, nauwelijks is opgevangen Er is een enorme haat tussen Ieskamer Maastricht en dit leven in de rimboe Er moet een oudere pater zijn, die de jonge missionarissen goed opvangt en inleidt Wie kan dat?

21 Jan Avond bij Mgr doorgebracht Sprak zeer openhartig Verwacht en rekent er op, dat Pater Reverende bij visitatie hier volkomen open kaart zal spelen en tennunste zijn uterste best zal doen om hem er van te overtuigen, dat hij moet wijken Als ik er niet voor deug om langer de leiding te geven, dan is het zaak dat ik er van overtuigd word, zei Mgr In ieder geval is het dan voor mijn geestelijk leven nodig, dat ik van mijn waan wordt genezen Maar als Pater Reverende mij niet kan overtuigen, dan zal ik een Apostolisch Visitator vragen Ik doe dat niet om mij zelf te redden – want als ik dat doe is het duidelijk, dat ik niet langer blijven kan – maar terwille van de missie, opdat Rome weet hoezeer de Provincie ten opzichte van N G tekort is geschoten Ik heb Mgr gevraagd over deze maatregel toch nog eens goed na te denken, want het is de vraag of dat voor Missie en Orde wel heilzaam is Mgr vroeg mij te willen bevorderen, dat Pater Rev in ieder geval zo onbevooroordeeld mogelijk naar Hollandia zou komen Mgr vindt het erg onaangenaam, dat Pater Reverende, die ongeveer 10 December in deze missie is aangekomen pas aan het slot in Hollandia komt

22 Jan Audifax weer gesproken Wensen De Serafijnse Tifa moet ook ruimte geven voor een wederwoord op de stukken van Mgr De eenzame missionarissen moeten meer ontspannings- en afleidingsmogelijkheden hebben bijv radio, goede missietijdschriften en andere lectuur Over de noodzaak van veel lectuur voor de mannen, die soms dagen in een prauw zitten, sprak ook Andreoli al Verder merkte Audifax op, dat er voor de Indo's blijkbaar meer gedaan wordt dan voor de Papoea-mensen In Tage zitten veel krachten op een hoopje Ook dat is niet evenredig verdeeld

23 Jan Bij Mgr Besprak de kwestie van gebiedsverdeling Hollandia met achterland afstaan aan de Augustijnen en zelf Vogelkop met omgeving houden o a Fak-Fak Mgr schijnt het zo te willen Manfred aan het hoofd van een vicariaat Manokwari Mgr zet, dat hij daar al een bisschopshuis laat bouwen Mgr Pessers de leiding geven van de Wisselmeren Dit kan dan al spoedig een prefectuur worden Mgr heeft mij toen ik nog in Holland was gevraagd om Mgr Pessers (nu Gardiaan van Stoutenburg) te vragen of hij de leiding van de WM op zich zou willen nemen Mgr Pessers liet het oordeel daaromtrent over aan het beraad tussen Mgr Cremers, Pater Reverende en mij zelf Mgr Cremers zou zelf dan in Hollandia willen blijven wonen om vanuit Hollandia de rest van N G te blijven besturen en geleidelijk aan te verdelen en toe te wijzen aan andere orden en congregaties

Maar Mgr realiseert zich toch ook wel weer, dat hij misschien moet verdwijnen en in dat geval zou hij bijv graag de leiding van het bureau der Indische Missie-vereniging op zich nemen Mgr kwam hier zelf mee voor den dag Typisch en merkwaardig omdat prof Zee-gers en dhr Boogaard (voorzitter van de Indische Missievereniging) Mgr Cremers noemden als de man, die dit bureau na de verdwijning van Pater Keller, zou kunnen leiden Ik

merkte wel, dat Mgr. Cremers mede met het oog op het succes van zijn werk in Nederland de titel Mgr. dan wel graag zou houden.

Mgr. Cremers wees mij er op, dat als ik zijn plaats zou gaan innemen, er nu vast voor een nieuwe Sup. Reg. gezorgd zal moeten worden. Mgr. meent dat alleen Ruigrok en misschien Stevens er voor in aanmerking zouden komen. En anders moet er nu al spoedig iemand uit Holland komen. Ik persoonlijk vind het bezwaarlijk ook deze nieuwe functionaris uit Holland te halen. Dit moet dan toch zeker een van de zittende mannen worden.

Kort gesprek met Pater Andreoli, een van mijn consiliarii. Wees er op, dat in deze missie accent niet op de Indo's mag vallen; dat was ook altijd het grote verwijt tegen de SJ op Java. In de Indo-wereld zitten geen leiders, aldus Andreoli. We moeten ze vormen onder de Papeoa's. Hij meent, dat de HBS wel zal moeten verdwijnen. Het nieuwe compromis van de politieke partijen in Nederland d.w.z. van de rechtse partijen kan alleen uitgevoerd worden als er iemand hier aan het hoofd van de HBS komt te staan, die met niet-kath. kan samenwerken.

24 Jan. Onderhoud met Pater Justus Paulussen. Is cand. ned. lett. Is bereid een onderwerp voor doct. scriptie en eventuele promotie te nemen, dat van belang is voor N.G. bijzonder voor de missie. Mgr. raadde hem aan: het probleem van een 'basic Dutch' voor N.G. Mogelijk zal Gouvernement kosten kunnen dragen. Hij zal zijn plannen na overleg met Mgr., op papier zetten en dan opnieuw bespreken.

Audifax vandaag verlof gegeven op kosten van Orde een radio te kopen. Maar als hij verplaatst wordt naar elders, komt radio ter beschikking van Sup. Reg. tenzij hij opnieuw middelen in de rimboe alleen komt te zitten.

Samen met Tetteroo en van Manen bezoek gebracht aan Baretto, fam. Witte (steun van parochie in de Haven) en Blauw, type van een pionier, een van de voormannen van de NIGIMY.

Telegram ontvangen van Pater Claudius: Passage 29 (Jan.) Wisselmeren uitgesloten. Dit betekent dat Pater Reverende, die nu in Manokwari zit, en ik de 29e niet samen van Biak naar W.M. kunnen vliegen.

's Avonds ettelijke brieven gelezen, door Mgr. naar Weert geschreven, toen van Weert uit op zijn aftreden was aangedrongen. Ook was er bij een brief aan Pater Hermes, secr. Missionum, waarbij Mgr. een Apost. Visitator vroeg en een brief aan Apollinaris. Na het lezen van deze brieven, door iemand geschreven in de allermeest moeilijke weken van zijn leven, kan je alleen maar bidden en er bij God op aandringen dat toch niets anders dan alleen zijn H. Wij geschieden moge. Want het is een allerzwaarst offer voor Mgr. Cremers.

25 Jan. Vergadering bijgewoond van het inzamelingscomité voor de stichting 1940-1945. Telegram naar Pater Reverende op Manokwari gezonden: Quid faciendum? Met Andreoli gesproken: Laten we gerust Hollandia afstaan, tenslotte alleen maar een ambtenaren-stad. Hij wil Vogelkop en Wisselmeren behouden zien. Gaat dat? Heeft zeer veel grieven tegen Mgr. Dringt aan op een centrale kas. Administratie van de gelden van vicariaat schijnt hopeloos te zijn. Moet een begroting komen. Finantieel werkt alles maar in het wilde weg. Kan beslist niet langer zo.

De foto's laten een opmerkelijk verschil zien tussen de activiteiten van bisschop Staverman vóór en na het Tweede Vaticaans Concilie. In de preconcliaire tijd valt het op dat kerkelijke rituelen en gebruiken bijna klakkeloos zijn overgeplant uit Nederland naar Nieuw-Guinea. Op dit kiekje zien we bisschop Staverman met misdienaars tijdens een vormreis in de kampong Pasir Putih (Fak-Fak, 1958).

Geassisteerd door zijn confraters C. Coenen en J. Camps zegende bisschop Staverman tijdens een vormreis in de Mimika (1958) ten overstaan van een talrijke menigte gelovigen een groot kruis dat werd opgericht in Kipia-Maper, op de plaats waar de jezuïet Le Cocq d'Armandville als eerste missionaris aan land was gegaan en meteen omgekomen (wellicht omgebracht?).

26 Jan Eelco vertelt zijn wedervaren hier Dringt aan op meer planning in het schoolbeheer, ook wat betreft finantien Begroting noodzakelijk Kwestie Vleming behandeld Contactman in Nederland noodzakelijk Eelco wil de zaken nog wel blijven behartigen Is de moed overigens kwijt Zou graag pastor worden Zou hij met het kantoor niet in het z g paviljoen kunnen gaan wonen? Telegram van Pater Reverende ontvangen Blijven Nader bericht volgt

27 Jan David, de Papoea jongen van Pater Audifax Blokdijk, dient mij de Mis De dag zal komen dat de eerste Papoea-jongen de priesterwijding ontvangt

28 Jan Brief van Pater Claudius uit Biak, waaruit blijkt dat Pater Reverende wel passage heeft kunnen krijgen en morgen naar de WM zal vliegen Pater Eelco Bruinsma bepleit de noodzaak van een auto of scooter voor het Algemeen School Beheer en ten nutte van de HBS Ter ere van het bezoek van vice-admiraal de Booy recipieert de marine Receptie vindt plaats op de Piet Hein in Hollandia Haven Maak er kennis met resident de Groot, HPB Jonassen en ds ten Cate, momenteel terreinleider van de zending, die binnenkort opgevolgd wordt door ds Kamma

29 Jan Pater Reverende vandaag vanuit Biak naar de WM gevlogen Men vermoedt hier dat hij omstreeks de 15e van de maand Febr naar Hollandia zal komen

30 Jan Weer onderhoud met Mgr Erg in de put Kan niet meer werken Wacht met groot ongeduld de komst van Pater Reverende af

1 Febr Met Pater Flip Tetteroo naar kamp Kei geweest, hier dichtbij en toen de z g berg opgetrokken Daar twee gezinnen bezocht In de ene hut vonden we de Panorama en in de volgende een pagina van De Lach tegen de houten wand! Cultuurpenetratie Brief van pater Reverende uit Enarotoli, waarin hij laat weten dat hij de kans maar te baat heeft genomen en het betreurt, dat ik niet mee kon komen omdat de plannen nu in de war lopen Wat Pater Reverende daarmee bedoelt is niet duidelijk Eelco als de HBS blijft, en dat hoop ik, dan is een zeer goede leiding noodzakelijk, eventueel een leek Pater Superior denkt meteen aan dhr Letschert van Bolsward, die tijdens afscheidsreceptie in Drachten en ook nog op vliegveld liet weten, dat hij zou komen, als hij hier voor een of ander object dienstbaar zou kunnen zijn

2 Febr Maria Lichtmis Pater Superior doet avondmis en geniet van de lichtprocessie over ons terrein

3 Febr Samen met Tetteroo en Pater Rutger Hermans op bezoek in het marine-kamp aan de Haven Gesproken met Aalmoezenier van Hout en de oudste officier van Nauta Klemke, met wie ik de reis naar Biak maakte

4 Febr Mgr overweegt een onderwijzer uit Wassenaar, 50 jaar oud, aan te trekken als schoolinspecteur Gezien zijn groot aantal dienstjaren zal de man circa 25 mille per jaar moeten verdienen Het staat niet vast dat de man langer dan drie jaar zal blijven Man heeft minstens jaar nodig om zich in te werken Veel te dure en riskante onderneming Na

overleg met Eelco heb ik Mgr voorgesteld aan Eelco een assistent te geven, bijv Pater Snelting OESA – Heb vanmorgen het graf van Pater Lactantius Nouwen bezocht, die hier in Hollandia Stad begraven ligt – Rekening geopend bij de Ned Handelsmaatschappij t n v R J Staverman, Regulier Overste – Pater Teepe geeft te kennen dat hij van de 20 lessen die hij geeft, er wel graag 5 t w de natuurkundelessen kwijt wil In plaats daarvan wil hij met plezier 5 wiskundelessen geven – 's Avonds geeft David (zie onder 27 Jan) catechismules aan 4 grotere Papoea's Het was een kostelijk gezicht De 4 Papoea's zaten in de eerste bank in de kapel en David leunde er tegen aan, vertellend over schepping van de wereld en geboorte van Christus Hij deed het met Zwung

5 Febr Het is vandaag 100 jaar geleden dat de eerste zendingen naar Nieuw Gunea trokken Uiterst belangrijke dag Terwijl ik 's avonds bij Mgr zit te praten trekt een indrukwekkende fakkeloptocht door de Kota Er is veel bereikt in 100 jaar

6 Febr Herdenking van het eeuwfeest in een grote loods in Hollandia Haven Verschillende sprekers o a ds Kamma Ook Mgr bood zijn gelukwensen aan in een toespraak, die doodstil werd beluisterd en zeer verzorgd was

7 Febr Naar het openluchtspel in Joka ter ere van het eeuwfeest De schitterende omgeving droeg er veel toe bij, dat we van deze avond konden genieten

9 Febr In het palers van de gouverneur receptie ter ere van Generaal Aler, president KLM Mgr bepleit de wenselijkheid van reductie op KLM vluchten voor de missie Even later doet ds Drost het voor de zending Mgr zal de zaak officieel voordragen Heb die avond Kamma, ten Cate en Drost gesproken Drost schijnt de spanning tussen missie en zending graag te willen opheffen Hij wees er op, dat we toch gemeenschappelijk moeten staan tegenover het tweevoudige heidendom het primitieve van de Papoea en het moderne van West Europa Mgr zal spoedig een bespreking met ds Drost, predikant van de Nederlands sprekende gemeente, hebben over de HBS en zal zorgen, dat ik daar ook bij genodigd word

11 Febr Pater Auditax, Pater Januarius Munninghoff en ondergetekende plus Anda, een Papoea, op tocht Het werd mijn maiden-trip Pater Rutger nam een foto van eerste jungletocht Naar Nafri (kampong boven het water) doorgelopen. Corso en tot half acht hier ver trokken en precies om 5 uur weer aan de pantai, waar Flip weer klaar stond met de auto Ik hoop nog veel van die tochten te maken

13 Febr Met Mgr en Aalm Schins SSS naar het kerkje op de strip, gebouwd door Pater Schins en onze Pater Lubertus Staat het daar goed? We kunnen niet overal waar een groepje katholieken woont, een kerkje neerzetten? Vandaar naar Ifar, waar dhr van Konijnenburg, weldoener van de missie, vooral vriend van Mgr ziek lag Daarna met z'n drieën besproken, wat er met het kerkje annex lokaal op Ifar en met het kerkje op de strip moet gebeuren Mgr wil er wel iemand neerzetten, als de pater er een dagtaak heeft Volgens Mgr en Schins is Lubertus minder geschikt Mgr dacht aan Pater Tetteroo

15 Febr Pater Provinciaal arriveert Diezelfde avond onderhoud tussen Reverende en Mgr dat al direct strandde op dé kwestie en van beide kanten met heftigheid werd gevoerd In de

komende dagen bracht Reverende bezoek aan de Haven en aan Ifar en hield de personalis visitatio Verder werden er besprekingen gevoerd over de HBS, de verdeling van het gebied, de disciplina regularis, de waarde van het achterland van Hollandia Pater Reverende ziet in een drie-jarige HBS geen heil en de Provincie kan ook een 5-jarige HBS niet voor haar rekening nemen Voor Pater Justus (Nederl en Duits plus leider internaat) heeft Reverende in Aug geen plaatsvervanger, evenmin voor de centrale kracht Pater Tcpe, wanneer deze ziek zou worden – Inzake terreinverdeling neigt Pater Reverende naar afstaan van het Oostelijk deel De bespreking met Paters Augustijnen van Diepen en Snelting leidt tot de conclusie, dat de Paters Augustijnen de Vogelkop willen accepteren, mits daar het Fakfakse aan wordt toegevoegd en in de toekomst zo mogelijk ook de Mimika Tegen afstaan Fakfakse na verloop van jaren heeft Reverende geen bezwaar, afstaan Mimika is moeilijker maar valt te overwegen Omtrent de disciplina regularis legt Pater Reverende een en ander vast in een rondschrjven De besprekingen met Mgr verliepen vrij stroef

1 HBS Het is voor Mgr een tegenvaller dat de Provincie de HBS niet voor haar rekening neemt en Mgr weet niet hoe het nu verder moet

2 Terrein-verdeling Mgr staat op het standpunt dat de OFM moet houden het hele Westen en dat daaruit geleidelijk twee vicariaten OFM kunnen ontstaan t w Vogelkop en Fakfak enerzijds en Mimika plus Wisselmeren anderzijds Mgr zou dan Hollandia plus achterland en mettertijd Baliemvallei willen afstaan aan OESA en zelf voorlopig hier willen blijven resideren als ordinaris van een gebied in liquidatie Reverende kan dit niet accepteren

3 Inzake verhouding Orde-Vicariaat komt Mgr met een heel nieuw voorstel (zie desbetreffende map), dat door Pater Reverende wel geaccepteerd maar nog niet getekend werd, omdat Pater Reverende er toch eigenlijk eerst nog wel even met Definitoren over wilde praten Pater Reverende had zelf een nieuwe opzet van de administratie samengesteld maar dat paste niet in het voorstel van Mgr en werd terzijde geschoven

4 Verschillende benoemingen liepen vast op het meningsverschil omtrent de gebiedsverdeling

Door Mgr, Reverende en Superior werd een bezoek gebracht aan Gouverneur Hieruit bleek, dat Gouverneur Hollandia voorgoed als hoofdstad beschouwt Volgens Gouverneur is dat alleen een probleem in Den Haag, niet hier

22 Febr Mgr en Superior brengen bezoek aan de H P B dhr Jonassen

26 Febr Superior betreft zijn eigen woning, het z g paviljoen, dat dank zij Audifax en Januarius een gedaante-verandering onderging

27 Febr Feestelijke ingebruikname van Paviljoen, tevens afscheidsavond Pater Reverende

28 Febr Parade en 's avonds receptie op Ifar ter ere van afscheid landmacht

1 Maart Pater Reverende vertrokken, uitgeleide gedaan door vele medebroeders

3 Maart Receptie bij Gouverneur ter ere van de 6 journalisten uit Nederland Voor de Tijd is dhr Neuman aanwezig, die in volgende dagen Mgr, HBS en medebroeders bezoekt

7 Maart Mgr en Superior naar ds Drost in Hollandia Haven om te spreken over HBS

Drost blijkt op de hoogte van het accoord der rechtse partijen in Holland, vindt het voorstel aantrekkelijk maar vraagt zich af of het te realiseren zou zijn. Waarop is de termijn van 3 jaar gebaseerd? Is er na 3 jaar zoveel bibit, dat er een tweede HBS mogelijk is? Voor vakken als geschiedenis en nederlands zou aan een dubbel stel leraren gedacht moeten worden. Drost zal de zaak in het bestuur van de stichting Christelijk Onderwijs bespreken.

10 Maart Werenfried Wempe gearriveerd in Hollandia. Was al benoemd tot procurator. Vandaag is door Mgr bepaald, dat het ASB naar Cattenburg zal verhuizen en dat Lubertus op Ifar zal gaan wonen.

11 Maart Pater van Diepen en Superior in alle vroegte naar de strip gebracht door Cantius, Audifax en Pater Snelting. Om 6 uur per plane naar Biak. MLD-plane naar Manokwari was al weg en dus wachten op de KPM-boot en dan Manokwari maar laten schieten en ineens doorvaren naar Sorong. Op Biak treffen wij behalve Pater Claudius ook nog de volgende personen: Pater Severins, die volgende morgen naar WM zal gaan, Pater Rombouts, die naar Holland gaat voor verlof en het volgen van de spoedcursus voor onderwijzers, Pater Lunter, sinds 1 Mrt aalmoezenier van de Marine en nu voor enkele dagen in Biak, tenslotte mej Boudens, onderwijzeres te Sorong, die na haar verblijf van drie jaar in Sorong naar Nederland terugkeert. Mgr wil haar niet opnieuw uit laten komen, hoewel zij zelf graag wil en hoewel haar werk door de medebroeders zeer gewaardeerd wordt. Zij heeft in Sorong in de moeilijke tijd blijkbaar niet altijd verstandig gehandeld.

12 Maart Met P. Claudius gesproken over bouw van de pastorie. Firma Rookhuizen kan dit niet afwerken. Mgr heeft mij opdracht gegeven Br. Sebastianus vanuit Manokwari naar Biak te sturen om de pastorie tevens kerk te bouwen. Maar de tekeningen blijken in Biak niet aanwezig. P. Claudius schijnt ook niet voldoende initiatief meer te hebben om dit aan te pakken en te voltooien. De avond doorgebracht bij Pater Molenaar, Lazarist, aalm. op Biak en Pater Lunter.

14 Maart Naar HPB van Biak samen met Claudius om te praten over de bouw. HPB is Stevens, nog maar kort daar. Bevindt de papieren niet in alle opzichten in orde. Zal er haast achter zetten. Ook de grondkwestie schijnt nog niet helemaal geregeld. Aan de Papoea-bevolking schijnt nog een uitkering voor grond te moeten geschieden. In deze omstandigheden is het wel bezwaarlijk om Br. Bas naar Biak te sturen. Kan er nog niets doen. Claudius heeft wel majoor Walter bereid gevonden om bij de bouw eventueel te helpen.

15 Maart Om 6 uur namiddag met Kaloekoe van de KPM vertrokken. We hebben rondgewandeld tussen de z g dekpassagiers en hebben daar iets gezien van het Oosterse leven. Intussen d w z hier op de boot las ik de brieven van Jorna over de ontberingen in de Vogelkop. Van Diepen en ik genieten van het kopje koffie dat ons op bed gebracht wordt!

16 Maart Circa 7 uur liggen we in Manokwari voor de reling. Pastoor van Leeuwen komt aan boord. Gaan met een platte boot naar de wal. Dan per scooter naar de missie, waar we ook Pater Placidus Frankemolen, pas in Manokwari gearriveerd, en Br. Bas treffen. Zien de missie-kerk, woonkamer met daarachter slaapkamer van Adelphus plus slaapplek voor een zestal jongens van Seroei, de behuizing van Placidus en Bas, het graf van Auxilius.

In 1958 maakte bisschop Staverman een vormreis naar Pioniersbivak. Tijdens die tournee is deze foto gemaakt met een papoea-kind op de arm.

Eveneens in 1958 was Auki van Modio op bezoek in Hollandia. Auki was een gezaghebbend stamhoofd van de Mappia, dat de missie erg welgezind en ook dienstbaar was. Bisschop Staverman, die hem al eerder had ontmoet, beleefde zichtbaar veel plezier aan het weerzien.

Guikers te Ransike, vermoord door de Jappen, de schoollocalen met Europ. personeel en de eigenlijke pastorie, door Bas vroeger gebouwd, waar nu de lekenkrachten wonen en waarin internaat voor jongens en meisjes – meest kinderen van kolonisten uit omgeving – zijn ondergebracht. Adelphus wil graag nieuwe kerk bouwen. Nieuwe school is in aanbouw, hetgeen gedaan wordt door Harten. Pastoor kan de chinese school plus internaat – van buiten te oordelen heel behoorlijke gebouwen – feitelijk in handen krijgen als hij voor een katholieke chinese guru kan zorgen. Met het laatste is Mgr. doende. Mettertijd moeten wij dan toch ook iets te zeggen krijgen in het bestuur van dat geheel, dat nu in handen van een aantal Chinezen ligt. Vanuit Manokwari wordt nog Mis gelezen in Mangoappi, waar een kerkje staat, eenvoudig, maar geschikt en zeer goed gelegen; in Wosie en in Soawie, waar men met bouw begonnen is. Onder de Arfakkers zijn er die een katholieke guru willen hebben. Pastoor zal zien er eens heen te gaan om situatie in oegenschouw te nemen. Hij komt op gezette tijden ook in Seroei, waar enkele katholieken wonen en waar hij graag wat meer contact wil leggen, niettegenstaande de zending. De HPB schijnt zijn aanwezigheid op prijs te stellen en ook de HPB van Waren zou wel graag de missie zien komen. Afsproken dat Placidus en Bas retraite gaan maken in Sorong en dat Adelf zelf naar Faktak zal gaan. Onder een stortregen zijn we weer aan boord gegaan en met ons ook mej. Michon, onderwijzeres die van Manokwari naar Sorong verplaatst is, wegens vertrek van mej. Boudens uit Sorong.

In Manokwari zit men nog te wachten op een mannelijk hoofd der ELS. Van Manokwari stomen we op in de richting Mappia, waar aanvankelijk ook de resident van Biak heen wilde, die zich op het laatste moment terugtrok. Reisroute echter nu eenmaal zo vastgesteld en nu moet er ook wat barang heen. Het kost ons een dag extra.

17 Maart. Betrekkelijk vroeg naderen we eiland Mappia, meerdere eilandjes eigenlijk. Na enkele uren komt er een prauw van het eiland naar ons schip met dhr. Elles aan boord. Deze prauw keert weer terug. Nu is het wachten op de barang, die per sloep van het eiland zal komen. Weer uren wachten en dan komt een sloep, volgeladen met mensen en barang. Als die leeg is, wordt ze geladen en nu zal een KPM-motorsloep deze eilandsloep naar het eiland brengen. Vanwege de branding en het rif vóór het eiland lukt dit niet. KPM-boot komt terug. De eilandsloep wordt ergens vóór het eiland aan een boei vastgelegd en de mannen lopen en zwemmen naar het strand. We zijn een dag kwijt met dit grapje.

18 Maart. Te Sorong. Treffen er v.d. Veldt, Kemp, Verheyen, Lunter en Jorna, die enkele dagen later vertrekt en ons dan op zal vangen in Ajamaroe. Sorong pastorie slecht; kerk goed. Naar het inzicht van NN is de zaak daar tijdelijk. Aanwezig ELS en ALS, internaat voor de jongens (Verheyen) en meisjes (juffr. Nyst). Chinese school bekostigd door schoolgeld, wat subsidie NN en giften van Mgr. Kramer. Verder de school van Dikkie. Geest onder personeel nog niet ideaal. Geen samenhang. – Mettertijd moet de zaak over naar Remoe, waar het gouvernement eigen terrein heeft. In Remoe wordt nu al het kampement voor de militairen gebouwd en Lunter leest daar Zondags, ook voor de lui uit de omgeving. Verder wordt de H. Mis gelezen op Klademak, nl. in een zaal van de NN-vakschool. Op Doom wordt H. Mis gelezen en daar zal een kerkje komen, plus pastorietje. Pastoor v.d. Veldt had tekening vrijwel klaar. Voor het internaat te Sorong wil Pastoor v.d. Veldt een bekwame pater, die los staat van hemzelf. Gewenst is een huishoudschool voor

de meisjes. Andere vraag: hoe redden wij de MULO? Van der Veldt dringt ook aan op een vacante centrum voor het lekenpersoneel.

Bij dit bezoek een einde gemaakt aan de dubbele figuur van pastoor (v.d. Veldt) en praeses (Kemp). Van der Veldt is tevens praeses. Iedere avond recreatie toegestaan met een bescheiden drankje. Meditatie staat om half vier. Retraite zal dit jaar gehouden worden. Verder vastgesteld, dat alle paters, ook Lunter, vanaf 1 April lezen tot intentie van de pastoor. Maar bij geval van overvloed van Gregoriana zal Sorong bijspringen.

Bezoek gebracht aan HPB te Doorn en aan Resident van Bodegom. Met hem gesproken over aparte Chinese school in verband met de komst van katholieke guru's. Resident bleek geen voorstander van apart onderwijs voor de Chinezen. Er is nog geen goed hoofd voor de ALS en de leermiddelenvoorziening voor de ALS laat te wensen over. Wat de MULO betreft. Gadet heeft geen MULO bevoegdheden, alleen HBS en MTS.

24 Maart Superior en van Diepen vanaf Jefman naar Ajamaroe gevlogen. Opgewacht door Jorna. Heel Ajamaroe aan de steiger! Gastvrij ontvangen door HPB J. Massink. Die nacht in zijn huis geslapen. Ik sprak hem nog over Mous en Jorna. Had veel respect voor hun werk. Was van oordeel dat zij hun werk goed deden. Hij is tegenstander van dubbele zending, maar staat er toch neutraal boven.

25 Maart Gestart Via Seta naar Tubun gelopen, prot kampong. Waren er circa half vijf. Intrek genomen in posthuis. Jorna had gezegd: de weg is vlak d.w.z. stenen, wortels, blubber, moeras! Voel me 's avonds gureperig.

26 Maart Naar Arne (of Serom), eveneens prot kampong. Intrek genomen bij prot guru, wiens vrouw ons al aanstonds van papaya voorziet. 's Avonds ruzie in de kampong: een vrouwenperkara.

27 Maart Neem 's morgens koorts op, omdat ik me ziek voel. Geen koorts. Dus gaan we op pad. Heb de volgende dagen geen last meer gehad van griep goddank. Het is vandaag Passteszondag. We merken er niets van en lopen naar Lenis. Hele middag plassende regen, waartegen Jorna zich met een kokoya beschermt. Ik ben toch driftnat en de regen doet me sneller lopen. Keo en Panuera worden mij als beschermengelen toegewezen en zij hebben zich diverse dagen schitterend van deze taak gekwetend. Waren werkelijk uterst bezorgd dat ik me niet zou stoten, niet zou vallen enz. Tijdens de koffie-rust kwamen drie 'gratien' hun opwachting maken. In Lenis heb ik obar verstrekt en een baby een kruisje op de bil gegeven. Geslapen in posthuis. Mijn slaapzak was doornat.

28 Maart Via Sawo – waar we bij de prot guru koffie dronken – naar Sun, de eerste kath kampong. Guru Melchior. In zijn huis intrek genomen. Avondgebed in primitief school kerkje bijgewoond.

29 Maart In Sun gebleven. Jorna vertelt die dag het verhaal van de twee Amerikaanse zendingelingen Ericson en Trit, die in de Vogelkop vermoord werden. In een kamponghuis geweest: vuur in het midden, alles er om heen, het geheel op palen.

30 Maart Naar Waban. Kregen vrij gemakkelijk dragers mee, aangezien er feest zou zijn.

verderop in Ases. De tocht met veel 'yells' begonnen. Terrein wordt veel zwaarder, meer geaccidenteerd. In Waban stonden depala en wakil klaar om ons te ontvangen. Kath kampong. Intrek genomen in royaal posthuis. Kasbi en kladdi gegeten en geroosterde mais genoten. Kleding in deze streken tjawat, vrouwen veel sarong. Beide sexen getatoeerd. Sommige mannen – van de 'maatschappij' – broek en hemd. Stokjes door de neus, armbandjes en beenbandjes. Vele kralen, import, met een tand van casuaris of vogel. De avond bij elkaar gezeten, Frysk Folksliet gezongen en hier was het dat een knaapje de kuiten van van Diepen betastte.

31 Maart. Naar Ases, kath kampong. Alle dorpsgenoten stonden bij vlag opgesteld. Hier werden wij door Odulf Mous hartelijk ontvangen. Intrek in guru huis, flink groot, keiese guru getrouwd met meisje van de kampong. De dragers hebben de hele nacht doorgedanst!

1 April. In Ases gebleven. 's Morgens alle vier de H. Mts gelezen. Niemals dagewesen in Ases, dat er 4 priesters waren. Kerkje zat vol.

2 April. Na de H. Mts heeft Superior toespraak gehouden tot de bevolking, die door Pater Mous in het Maleis werd vertaald en door een wakil nog weer eens in de volkstaal werd omgezet. Toen op stap. Mous mee, en twee uur door de machtige kali gewandeld. Bereikten zo Ruf-Ases, een kampong in opkomst. Er stond nu alleen nog maar een gammel bivak. Voor ons vieren was een apart bivakje opgezet en daar maakten we het ons gemakkelijk. Met het bruisen van de kali op de achtergrond zongen we de gezangen van de Palmwijding en Palmprocessie, want volgende dag was het Palmzondag.

3 April. Palmzondag. Niets geen plechtigheden. Nemen afscheid van Mous, die terug gaat naar Ases en trekken naar de kath kampong Jarat. Samen met de dragers overnachten we in het huis van de kepala, die niet thuis is. Zo slapen we allemaal rond het vuur.

4 April. Naar kath Kampong Mosum. Onderweg troffen wij de kepala van Mosum, die met Keo en Panuera sprak over de pastoors Mous en Jorna. Merkwaardig, dat je zo midden in de rimboe door mensen, die overigens van het Christendom nauwelijks iets weten, hoort spreken over deze twee jonge paters. Intrek genomen in het huis van de guru, die al op weg was naar Fuag voor het Paasfeest.

5 April. Naar kath kampong Ajawassi. Grote poelen in het bos, overigens wordt de weg geleidelijk aan beter of althans makkelijker. Grote kampong, mensen nogal ruzie-makend. Trekken zich weinig aan van het bestuur. Guru onderweg naar Fuag, Njora gelukkig thuis.

6 April. In Ajawassi gebleven. De was gedaan in de kali. Fototoestel gevonden. Vraag of het nog bruikbaar is.

7 April. Van Diepen H. Mts opgedragen, waaronder Jorna en ik communiceerden. Erg sobere Witte Donderdag. Toen via de prot kampong Kotjuer – waar we koffie dronken bij prot guru – naar de prot kampong Susemuk. Intrek genomen in posthuis, maar bij hartelijke prot guru genoten van djeruk, ananas en papaya.

8 April Vandaag 40 jaar geworden Naar Fuag Per prauw over de kali gezet en toen waren wij er Einde van het tournee Royale kampong, verspreid liggend over heuveltjes, maar ten dele katholiek Er waren reeds 7 guru's voor het Paasfeest Het is vandaag Goede Vrijdag We merken er niets van

10 April Pasen! De ochtend is alles samen gelijk aan andere dagen Ik draag de Hoogmis op in het scheve kerkje op het gammele altaar De guru's zongen onder leiding van van Diepen Na de Mis foto's genomen

11 April Tweede Paasdag 's Middags houdt Jorna uitdeling van sago en varkensvlees na eerst gebeden te hebben en zingend de spijzen gezegend te hebben Het leek de Pauselijke zegen wel, zo plechtig deed hij het We horen later dat de prot guru boos is omdat enkele van zijn mensen ook iets zijn komen halen van het 'roomse' varken

De volgende dagen verlopen rustig De 12e April vertrokken de meeste guru's Toen werd het eindelijk wat rustiger in huis

16 April Jorna en ik gaan samen met de HBA, een Biakker, praten over geschikt terrein voor pastorie, kerkje en school Daarbij de 5 kepala's – waarvan 2 aan de kant van de nussie – tegenwoordig Een van de prot kepala's wil de kath hap maar het liefst naar de overkant van de kali laten verhuizen Met z'n allen gaan we de situatie ter plaatse opnemen en dan ineens wordt de prot guru er bij gehaald Deze begint tegen de pastoor te schelden, dat het beoogde terrein – nu voetbalveld – van hem is Besloten wordt de beslissing aan de HPB Massink over te laten Jorna zelf vraagt zich later af of het niet beter zou zijn pastorie, school enz te bouwen op het terrein bij het tegenwoordige guru huis Enfin, we zullen beslissing afwachten

Intussen maak ik het artikel voor de Linte en een bijdrage voor St Antonius persklaar Verder komt in deze dagen eindelijk het telegram van Pastoor Houdijk, dat hij ons 20 April in Womba zal komen halen

19 April Met z'n drieën wagen we ons in een overdekte prauw en laten ons naar Womba brengen Womba is een ideale kampong! Er staat één bivak, verder een slecht posthuis, waarin de prot guru zijn intrek heeft genomen, en een school Er zijn niet minder dan 5 schoolkinderen, waarvan er enkelen afwezig zijn Geen wonder dat we de guru de volgende morgen met een geweer het bos in zagen gaan Al het volk zwerft door het bos De kepala kreeg een vermaning van de HBA van Fuog, dat er toch eindelijk eens huizen gebouwd moesten worden Ja, zei de kepala, maar ik krijg de mensen het bos niet uit Och wat, zei HBA, je zit zelf immers ook altijd in het bos "Goed, dan zit ik maar altijd in het bos " Enfin, Womba was een verschrikking, ook al vanwege de vele muskieten

20 April Van Diepen vandaag 38 jaar geworden Met een feestelijk Io vivat is de dag begonnen Terwijl Jorna doende was met zijn jongens een gudang op te zetten, kwam om 4 uur Houdijk aanzetten met de Alcantara Goddank, eindelijk We eten die avond aan boord gebakken aardappelen met appelmoes en slapen nog eenmaal in het verschrikkelijk bedompte posthuis, waar nog de lucht hangt van de stinkende vleermuizen

21 April Nemen afscheid van Jorna, die het nog wel even druk zal hebben met de door

Houdijk meegebrachte barang, en zakken in de Alcantara de Kamoendan af. Om 6 uur zijn we in de kampong Winagar, voor een derde islam, voor tweederde katholiek. De 3 kepala's alle drie islam, maar al oud of onbetekenend. Overnacht in een best guru-huis (Isaias Tefaan, die al 31 jaar in dienst is en een assistent heeft). School ziet er goed uit, kerk wordt gebouwd, want vorige omgewaaid.

22 April Naar Steenkool. Diezelfde dag nog gereden naar KM 2 (Chunezenkamp) en KM 4 (Mentionskampong, hele hoge huizen, met aparte slaappleatsen waar vuurtje onder gestookt kon worden).

24 April Op bezoek geweest bij ds. Messie, doopsgez. pred. die zich niet al te gunstig uitliet over ds. Marcus.

25 April Naar Timboeni en vandaar naar Wasian, waar we overnacht hebben. In Wasian boorinstallatie gezien die op punt stond in werking gezet te worden. Bedoeling is dat we de volgende morgen naar de boring in Mogoi gaan kijken.

26 April Mogoi is wegens veel te lage waterstand van de kali niet te bereiken. Gaan daarom terug naar Steenkool. 's Avonds op bezoek bij HPB Meyer Rannett, getrouwd met kath. vrouw Blaisse van A'dam. Was van mening dat het aantal Mentions vrij gering was.

27 April Ziekenhuis in Steenkool bekeken. - De statie Steenkool betekent niet veel. Pastorie zeer slecht. Als hulp fungeert dochter van de guru. Ook kerk slecht. Schooltje aan de overkant van de weg eveneens erg onderkomen. Door de NN is aan de pastoor een ander huis aangeboden, niet te best en voor twee man te klein. Katholieke gemeenschap omvat 19 kath. families (Timboeni enz. meegerekend) waarvan drie vierde niet practiseert. Dit zijn PSDM-ers en employes. Verder 8 of 9 vrijgezellen, dan wat Keiese tukangs, chinezen en kuli's. De Chinezen zitten op KM 2 - enkelen zijn katholiek, de rest wordt het wel zegt Seesink, de Mentions van de kampongs Sihena en Tukwa zitten op KM 4, er zijn 2 kepala's. Wilhelmus zal er met vrouw en kinderen gaan wonen en daar zoveel als guru-agama worden. Timboeni heeft ELS en ALS (met dhr. en mevr. Aerts). Daar leest Seesink de H. Mis in een zaaltje van de mess, terwijl hij er een eigen kamertje heeft. Er zal door de NN een kerkje gebouwd worden voor circa 175 zitplaatsen, maar zonder pastorie. Maar sacristie of gudang zal wel als zodanig gebruikt kunnen worden. In Wasian wonen enkele katholieken, in Mogoi is een Mention-schooltje met guru-agama, waar ook kinderen van Wasian komen. Verder komt of kwam Seesink in het verderop gelegen Kaibur, een oude locatie waar nu niets meer te doen is. Tussen Mogoi en Kaibur ligt Mejado. Andere kant van Steenkool liggen Muturi Hill (tanks) en Muturi terminal (haven). In de kampong Muturi heeft Houdijk een guru.

In de dagen dat wij er waren kwam de kepala van Boho vragen of de pastoor in Boho wilde beginnen. Er waren 'banjak orang'. Seesink zou er gaan kijken. Veel zal het wel niet zijn. Halverwege Steenkool - Muturi ligt Wasioi. Ook daar waren vroeger kuli's. Nu niets meer.

29 April Per KPM uit Steenkool vertrokken richting Fakfak. Voel me diezelfde avond op de boot ziek.

In augustus 1959 haalde bisschop Staverman persoonlijk de eerste groep Zusters Franciscanessen van Bennebroek af van het vliegveld van Hollandia.

Bisschop Staverman draagt het Allerheiligste onder het baldakijn tijdens een sacramentsprocessie in Merauke. Achter het baldakijn zien we mgr. Herman Tillemans MSC, aartsbisschop van Merauke.

30 April. Gearriveerd in Fakfak. Onmiddellijk naar bed gegaan. Geen malaria. Vermoedelijk 5-daagse koorts. Dit is de eerste koortsdag.

1 Mei tot en met 4 Mei op bed met koorts tot 40 graden. Op 3 Mei duidelijk de tekenen van 5-daagse koorts. De 5e Mei begint de koorts te zakken. Op 7 Mei ben ik koortsvrij. De volgende dag H. Mis gelezen. In de volgende dagen horen wij, dat de Chinezen een eigen Chinese school willen beginnen. Dat is een bedreiging voor de ALS van de zusters. Want daar zitten merendeels Chinese kinderen op.

Wat lekenpersoneel betreft: mej. Korff en mej. Ophorst, die beiden zeer goed gewerkt hebben, gaan over enkele maanden met verlof. Mej. Korff zal in Holland trouwen en wil graag met haar man, VBS-man en als militair in Fakfak geweest, nu bezig met studie onderwijzer, terugkomen. Maar haar man geeft niets om het onderwijs wel om het internaat. Bezwaar: hij haalt geen hoofdacte. Mej. Ophorst wil graag terugkomen voor het internaat, niet als onderwijzeres. Bezwaar: dan moet missie salaris betalen, want internaat niet gesubsidieerd. Verder aanwezig mej. Offermans, onderwijzeres, en door Mgr. belast met leiding meisjesinternaat, na vertrek van Ria Korff. Wel erg jong. Dan nog Jo Hollac voor het huishoudelijk werk. Erg toegewijd.

Getrouwd personeel: Couwenberg, hoofd OVVO, gaat met verlof en wordt dan Hoofd VVS in de Mimika. Spekking, hij wnd. hoofd VVS, zij onderwijzeres aan ALS. Spekking geen hoofdacte, doet het als hoofd goed, maar wil geen werk doen in het internaat. Heeft hij vooraf zo bedongen. Mocht de ALS vallen, dan zou zijn vrouw taak kunnen krijgen aan VVS? Deuss, nu leraar en na vertrek Couwenberg directeur OVVO wel bekwaam, vol initiatief, misschien onvoldoende geïdentificeerd met de missie, vraagt verantwoordelijkheid voor de leken en wil duidelijke omschrijving van zijn positie t.o.v. Louter.

Verhouding tussen Louter, Bisschop, van de Berk goed. Louter heeft goede sfeer geschapen. Bisschop maakt goede indruk, maar schijnt kampongs niet al te vaak te bezoeken, is wel eens gezegd. Van de Berk staat voor een erg zware taak en staat er alleen voor. Misschien zou een jeugdleider voor de jongens en leidster voor de meisjes geen weelde zijn.

Wat de zusters betreft: Als de ALS zou verdwijnen, dan zouden er zusters les kunnen geven op VVS. Lijkt niet geschikt dat zij de hele VVS overnemen. Ideaal zou zijn wanneer zij meisjesinternaat plus huishoudschool konden 'runnen'. Positie van de zusters in ziekenhuis lijkt onzeker; voor de leproserie zullen ze wel gehandhaafd blijven. Moeten nog steeds een ander huis hebben; dit ligt erg ongunstig. Er is terrein achter het meisjesinternaat, bij het voetbalveld en bij het ziekenhuis. Is gewenst, dat dit alles geregeld is voordat Bisschop op verlof gaat. Tienray schijnt genegen om bij de bouw te helpen door een lening.

Kwestie catechisten-school besproken. Fakfak kan alleen verstrekken jongens die de VVS niet af kunnen maken. Uit de buurt valt er niets te halen. Deze zouden echter wel zover gebracht kunnen worden, dat zij catechismus kunnen geven en de beginselen van rekenen, schrijven en lezen kunnen bijbrengen, maar hun karakter moet dan ook goed zijn. Bisschop verwacht er niet veel van. Ziet meer in voorstel Flip. Bijv. enkele goede gezinnen uit buurt Fakfak of Vogelkop naar Hollandia laten gaan (dus niet in eigen kampong); hij wil wel een paar gezinnen losweken, alhoewel je dan natuurlijk je eigen kampong verzwakt. Bisschop heeft nog ander voorstel: haal de kath. guru's wel uit de Islam-kampongs: 3 in gebied Hou-dijk, 4 in gebied v.d. Pavert.

17 Mei Btsschop, v d Berk en Superior met dr Wink in dienst motorsloep naar Wajatti (keunge school, kinderen zien er slecht uit), Pasir poth (mooie kerk met cementen vloer), Bronkendik (graf van Valerie Moors, die op eigen verzoek in Bronkendik begraven werd, graf zag er behoorlijk uit, zal verstevegd worden, vgl brief aan Reverende d d 22 Mei), Radonia (even daarvoor voor de regen geschild onder het afdakje met de doodskoppen), Ndanunia, Merapi en Sorpehe (de practijkschool voor de OVVO) 's Avonds bezoek gebracht aan HPB Woelders en diens echtgenote

19 Mei Naar Biak gevlogen per MLD plane Op Biak Br Bas getroffen, die voorbereidingen treft voor de bouw van kerk-pastorie

20 Mei Van Biak naar Hollandia Ben dus weer thuis na ruim 2 maanden Mgr en medebroeders ter verwelkoming op Schiphol aanwezig, ik bedoel op de strip van Hollandia

Juni Begin Juni begin ik last te krijgen van mijn ogen Er komt een mist te hangen tussen mijn ogen en de omgeving Wat druppelen en compressen

12 Juni arriveert Pater Adelphus van Leeuwen Komt een nieuw verdelingsvoorstel verdedigen en probeert daarvoor medebroeders te winnen West Nieuw Guinea wordt een vicariaat OFM met een functionaris in Manokwari en Hollandia met achterland wordt een vicariaat OFM met mgr Cremers als Vicarius De Mimuka worde aangeboden aan de OESA Pater Tetteroo en Pater Wempe stemmen hiermee in en schrijven in die geest naar Pater Reverende en naar de missie-secr in Rome

14 Juni Opgenomen in ziekenhuis Diagnose iridocyclitis Oorzaak onbekend In de komende dagen ontvang ik een telegram uit Leeuwarden van S ten Brink en Walter Goddijn, die komen informeren of de oogziekte Staverman ernstig is In deze tijd komt Mgr mij vragen of ik bereid ben als vicarius delegatus het bestuur over de missie in Vogelkop en Fakfak van Mgr over te nemen Na overleg met Weert deel ik Mgr de 20e Juli mee, dat ik op dit voorstel niet in kan gaan

2 Juli Ontslagen uit ziekenhuis, zo goed als genezen Het is een leerzame ervaring geweest Ben blij kennis gemaakt te hebben met deze kwieke, bezorgde protestantse verplegers Opvallend was een houding als die van Augustinus die de hele dag een Bijbeltje plus Maleis woordenboekje in zijn zak droeg en graag naar de Bahem wilde om daar te mensen te leren, dat God bestaat en dat ook zij door Christus zijn verlost Ruland wist echter nog niet, dat paters met trouwen

8 Juli Mgr naar de WM vertrokken, na eerst nog geprotesteerd te hebben tegen het op verlof gaan van Kammerer, nu Boersma wellicht niet terug komt Mgr heeft aan Cantius Andreoli opdracht gegeven in Hollandia Binnen voor een nieuwe kerk met pastorie te zorgen

15 Juli Pater Teepe, praeses van het huis, naar Ifar voor breukoperatie Gelukkig onder de vacantie want anders hep het met de HBS vast

- 19 Juli Mgr terug van de WM
- 22 Juli Pater Superior naar Biak om vandaar door te vliegen naar de WM
- 23 Juli Van Biak naar de WM Ook Zr Muis in de plane plus een prof uit Sydney Ruigrok, Keizer en van Nunen zijn a d steiger
- 24 Juli Zondag Lange Hoogmis! Crispinus arriveert uit Kugapa
- 25 Juli Via Wotai naar Tage Daar vluchtig de situatie opgenomen
- 26 Juli Terug naar Enarotah samen met br Marius Een regen!
- 27 Juli Met boot naar Oetotode om Misael af te halen Wij troffen hem bij Genjapa al Die middag het Aikadal gezien plus de nog hoger gelegen tuinen Plan daar huishoudschool te stichten Avond samen met Misael bij HPB R de Haan doorgebracht
- 28 Juli Met de boot naar Kebo om een jouwo bij te wonen maar de jouwo ging niet door
- 29 Juli Met Misael en Crispianus naar Kugapa Om 9 uur weg en om 4 uur daar Blubber, moeras en flinke heuvels Thee gedronken in Madi (ongesubs) en koffie in Timula (gesubs), nadat ik eerst bij het huis van de guru van Timula in de kali was gevallen Kopje onder! Ook Oerboetoe gepasseerd
- 30 Juli Zaterdag In Kugapa gebleven Canoniek onderzoek van twee paartjes Solagigi wist de hele stamboom van de vier personen Spreuk in de kamer bij het loze vissertje "T Duurt wel lange Maer ik sal ze vangen"
- 31 Juli Zondag H Mis en huwelijksluiting Bezoek aan de guru Via Timula en Madi weer terug Uur korter gelopen Avond bezoek bij dr Blik en zijn vrouw, kath gouvernementsarts Enarotah
- 1 Aug Naar Tage (Epoto) Discussie over geval Wotai Voorlopig zal Antonius (de candi daat broeder) de zaak verzorgen en in October-September zal Simon er gaan wonen Hooft bij Enarotah of bij Tage?
- Ressort Enarotah omvat de plaats zelf plus Obano, Edarotah, Oetotode of prauwbivak (betekent eigenlijk niets), Madi (Oerboetoe nog niet geopend), Timula Bij de rivier Puro wil Ruigrok iets openen Vandaar kan men over de kali Kugapa bereiken Vraag in hoeverre kunnen de broeders van Tage betrokken worden bij de directe missie arbeid?
- 5 Aug Met Fons naar Dima (contactpunt tussen Panuar en Tage-meer), waar het wat vol zit, naar Oewebetoe (school gezien en guru huis met balcon!) en via Onepa waar een stuk grond gekocht is weer naar Tage terug Tocht ging per prauw
- 6 Aug Met Cris en Gem naar Okemokebo, maar Misael momenteel woont ter vervanging van Leo Boersma, die met verlof is Van Wotai via Keniapa (guru en school) naar Oetotode (prauwbivak), waar we 9 30 zijn Toen langs de nieuwe weg, die grotendeels klaar is, via

Enarotalj naar Wagete Guru en school gezien plus het ingestorte huis van Leo Gem zal daar nu een nieuw huis voor Leo gaan bouwen In de prauw met aanhangmotor van Wagete naar Okemokebo, waar gewoond wordt in het huis dat eigenlijk als passanggrahan is gebouwd Het ressort Tigi staat op kaartje in map Tigi

7 Aug Met Misael om half 7 in prauw gestapt Meer prachtig Dauw lag er overheen Werd langzaam door de zon weggenomen Naar Diai Misael eerst een uur biecht gehoord Toen heb ik H Mis gelezen Kerk tjokvol Varken knort rond de kerk Oude kerels hangen door het raam Bij guru en njora ontbeten De omliggende kampongs waren in de kerk Terug naar Okemokebo

8 Aug Met Misael en Gem naar Mejepa Op school 50 kinderen Nieuwe school in aanbouw Doorgelopen naar de waterscheiding Machtig gezicht

9 Aug Met Misael naar Jaba Papua/guru Aardig geheel Huis van Lactantius nog gezien Ik heb aan de guru van Jaba uitgave N T beloofd Op de terugweg aangegaan bij de politiecommandant Laurens

10 Aug Fons is gearriveerd Misael brengt Fons en mij met de boot naar Iterakebo (zending) Vandaar lopen we naar Peilibus in Urapura Diezelfde dag arriveren daar de twee entomologen, die wij ook in Tage al hadden ontmoet nl Amerikaan en Nederlander

11 Aug Met Fons naar Itodah, waar Prospisil zit, een Tsjech, die nu in Amerika thuis hoort en ethnolog studie maakt De man van de wetenschap in uiterst primitieve omstandigheden werkend Bij houtvuur gekeuveld In Itodah zal een guru geplaatst worden Terrein uitgezocht Op weg naar Itodah passeerden wij Jotapura, waar guru Gabriël staat

12 Aug Terug naar Urapura Ressorst van Urapura Pelinus heeft guru-plaatsen Mauwa, zat Mimikaan, weggelopen Nu Doortje en Marius Sirapa (= Idederi) zat Mimikaan, weggelopen Jameteri a d weg Obano – Urapura, zat Mimikaan, weggelopen Obajo ut supra

16 Aug Om 7 30 met Ruigrok vertrokken bestemming Modio Om 12 30 in Mauwa Uur gerust bij Doortje en Marius Om 15 45 in Sirapa Overnacht in verlaten guru-huis, dichtbij de kali Massa kakkerlakken Onderweg troffen we vrouwen die in het moeras naar torretjes enz zochten

17 Aug Om 7 30 vertrokken Vaak op en neer langs de kali Ergens een hap brood genomen Zwarte tocht Toen we de flinke helling gingen nemen omhoog naar Prakebo begon het nog even te stortregenen Door de guru / deze kampong wordt al door Smits verzorgd / ontvangen Vroeg naar bed

18 Aug Om 7 uur vertrokken Om 4 uur in Modio Lang door de kali getrokken met grote keien De rotanbrug over de Mappia gepasseerd Daarna nog wat 'naik sedikit' Entree in Modio erg aangenaam

19 Aug Modio Auki komt al tijdens ontbijt kennis maken

20 Aug Modio

21 Aug Modio Hoogmis opgedragen Auki gaf uitleg onder de Mis

22 Aug Vertrokken met bestemming Kokonao Stoet van 60 man catechisten, kinderen, dragers, Smits en Superior Via Putapa (in de Lidosa), een guru-plaats met nieuwe huis, naar bivak Kotukia Met zijn allen in bivak Regen Vuurmaken van spaanders met tanden afgebeten Bivak maken Pandan-bladeren en stokken Waterdicht Stoken twee vuren Daar boven wordt alles gedroogd Ook onze kleren Rookvlekken Ze maken intussen regenkappen en sigaretten Ook nokkings Zending die maand in de Mappia 's Morgens pakt ieder zijn eigen barang weer op Geen susah! Men eet in bivak kladi, pataten en kikkertjes Alles deelt Kinderen dragen geestesbandjes om enkel en hals Laatste avond onze melk op

23 Aug Naar bivak aan de kali Tabai Veel regen Machtige stenen Superior eerst er over Smits en ik hangen aan beide zijden over een steen

24 Aug Kali Kakau was erg hoog Moest eerst brug gemaakt worden Lang gewacht Moesten daarom vroeg in bivak Dit werd even verder dan de Kakau betrokken op de plaats die Bagata heet Namen maar eens vacante

25 Aug De eerste 2 uur allemaal stenen Moetlijke pas Gerust bij de bruisende waterval Die dag bivak in Topopa

26 Aug Naar Prauwbivak aan de Makatro Flink bad genomen Wordt hoog tijd

27 Aug Met prauw door de stroomversnellingen naar Porrongo Groot stuk hout was onderweg de aansterker! Twee keer een boom doorgezaagd Gesleurd door ondiepten In Pronggo hartelijk ontvangen door Camps en guru's

28 Aug Hoogmis gedaan in de kerk

29 Aug Porrongo

30 Aug De hele stoet vertrokken Guru's kwamen achterop Bestemming Oeta Gelopen langs strand De bergluis pijn aan de voeten Dode bomen langs strand Bij de kali overgezet in prauw Of er doorheen Shag nat! Mimicanen roeien door de branding Onderweg zien we de zwerfhutten Passeren plaats waar Pater Cocq d'Armanville verdronk Tegen half acht in Oeta Mooi gelegen guruhuis

31 Aug Naar Amar Nu dartelen de jongetjes weer over het strand Even bij guru in Mapruka aangeweest Man verbouwt veel rijst We verfrissen ons met de melk uit de klapper Guru belooft voor prauw te zorgen

1 Sept Alles is klaar Dan blijken de roeiers van Porrongo ineens geen eten meer te hebben Dat zijn ze! Aan een lue roeier werd onderweg het vuur niet doorgegeven Dat hielp! Niet in Epiri aangegaan maar ineens door naar Kokonao Hartelijke ontvangst Plus in slaap gevallen

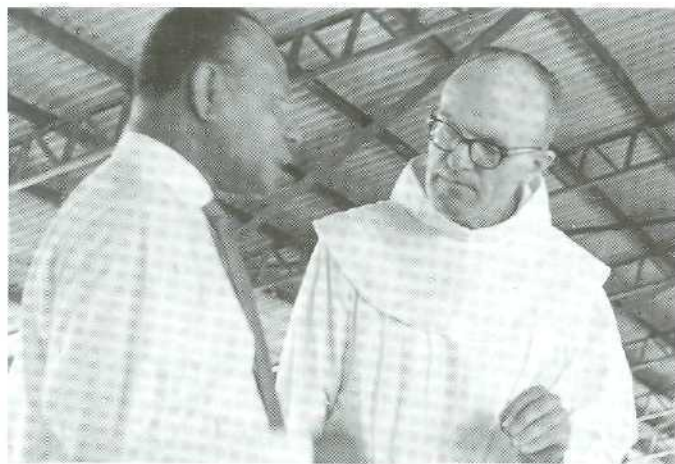
2 Sept. Hormat! Bezetting Mimika. Wat het Westen betreft: Camps houdt wat hij heeft. Kan metertijd Omba en Daretta eens bezoeken als er geen gevaar meer dreigt. Wat betreft Oosten: Als Coenen meer de bergen in moet, dan kan hij de 4 verste kampongs houden nl. Omauga (= Otakwa), Inauga, Waunaripi en Negeripi. De nieuwe pastoor neme de Wania, Kekwa en Timika en waarschijnlijk ook Kokonao maar. Hij zal komen wonen in Kokonao. Gaat echter een deel van het bestuur naar Timika, dan zal de 4e man misschien daar moeten gaan wonen. Tijdens verlof Stevens, die maar half jaar weg denkt te blijven, kan Camps het werk in Kokonao waarnemen, maar moet dan in de West vervangen worden door iemand die kan varen!

9 Sept. HPB, Dokter, Stevens, Smit en Superior met Sagewin, boot van het bestuur, op tournee. Kwekwa gepasseerd, in Timika HPB afgezet, in Atuka Coenen opgepikt en dokter afgezet in Pikapu (=Aperiu). Wij via Mware naar Hiripao om er te overnachten. Werden veel vrouwen gemaakt. Zaten erg veel mieren. School met mooi ABC maar de Z was fout ingetekend! Kampong misschien verplaatst. Flink pastoorshuis voor Tillemans na het 25-jarig feest van de Mimika.

10 Sept. H. Mis gelezen. Pij veel te kort. Doorgestoomd naar Kaugapo. Gingen bij het kerkhof aan land. Kampong doorgelopen en kerk bekeken. Bij de guru tegenover het huis van de kepala iets gebruikt. Lonka uitgedeeld. Toen via Hiripao naar Mware. Grote kerk met kruis er op. Daaronder 'Hoc signo eris troffe'. Zeer royale kerk. In school gezongen en gefloten en daarna gedanst. Coenen vloog met stoel en tafel tegen de grond. Vandaar naar Pikapu. Eindje door het bos gelopen. Aangelopen bij de guru en in passanggrahan opgewacht door de dokter. Ook de schoolopziener nam daar intrek. Lang op eten gewacht. Kip genoten; onderweg aangeboden.

11 Sept. Zondag. H. Mis voor bevolking. In wiebelende torpa naar de boot gebracht. Dokter ging mee. Daar ontbeten. Dokter sneed worst met machtig mes. Onderweg bezoek aan drie mensen van de NN die daar in boot als woonhuis lagen. Na zeer lange tocht om half zeven in Inawkwa. In stromende regen meerde de boot aan de steiger. Dokter morgen 2 jaar getrouwd en zorgde daarom voor het eten. Hadden intrek genomen in passanggrahan.

12 Sept. H. Mis en hormat. Fluitorkest bracht ons naar de boot. Feestelijk vertrek. Half uur in boot, half uur in prauw en half uur door de blubber bracht ons in Omakwa. Uitstekend ontvangen. We troffen er een van de twee voormannen van Nafarapi's, nl. Jawaro, die een soort mand om zijn arm droeg voor het terugtrillen van de boogpees. Geen guru's want dan moeten zij werken en dan krijgen de kinderen pijn aan hun p. vanwege zitten op harde schoolbanken. Het was een vervaarlijke kerel. Een prauw met 13 staande roeiers bracht ons in enorm snel tempo terug naar de boot en daarmee voeren wij naar Naekeripi, dat onder water stond. Broek omhoog, kousen en schoenen uit; zo door de dorpsstraat naar de kerk. In guruhuis Lonka uitgedeeld. Doorgevaren naar Waonaripi; in donker aangekomen. Geslapen in pastoorshuis; klamboe van Coenen vast aan de koffiepot! Hond kwam in de nacht huis binnen! Marcus lag ergens in een hoek en sprak minachtend over de kust met de vele muskieten, waardoor hij twee nachten niet had geslapen en nu ziek was geworden.

Bisschop Staverman in een ernstig gesprek met de papoea-leider Nicolaas Jouwe.

Op 8 september 1958 verrichtte bisschop Staverman op het R.K. kerkhof van Hollandia de uitvaart van de oud-gouverneur van Nieuw-Guinea, J.P.K. van Eechoud (1904-1958).

13 Sept Alleen Superior H Mis gelezen Een flesje miswijn leeggelopen Kerk modderig Loopt bij hoog water onder Dat was bij het Communie-uitreiken te merken In de school weer hormat De Lonka vloegen tussen de banken Met veel gejuich naar de boot Toen we weg zouden gaan meens een jongetje in een prauw Hij komt naar de voorplecht en staat er te gillen "Mag ik naar Fakfak " Enorme onderneming voor dat ventje Om 9 uur vertrokken en om half 4 in Atuka (gekoempeld met Amaotari en Marakumere) plus Aika (gekoempeld met Wapuka) Met een brug verbonden Woonplaats pastoor Coenen Orkest komt al op de brug tegemoet Ontvangst in guruhuis Toen naar eigen woning gegaan Daarna nog bezoek aan Aika, waar 2 guru's zitten Ineens geschreeuw man heeft vrouw met parang in been geslagen Pastoor grijpt in en verbindt Volgende dag met grote wond naar Kokonao ge roeid Gaan 7 hechtingen in en zij smeert hem weer!

14 Sept H Mis Bespreking met Coenen Te weinig kritisch Leiding van Stevens aanvaarden Betere verhouding met MSC Goed zorgen voor eten, betere kleding en miskoffer Overleg met Kokonao Daarna wijding van de prauwen op de brug Coenen met 2 misdienaars in prauw en besprenkelt de 15 tot 20 boten aan iedere kant van de brug Moor versierd en gesneden Sommigen een naam 'Good luck' Allemaal nieuwe prauwen Stoven met yells uit elkaar Eten en met de boot terug naar Kokonao HPB opgepikt in Timika Na half uur vastgelopen op een boom in het water Zaten muurvast HPB prauwen gehaald uit Timika en daarmee naar huis Om 9 30 thuis in plaats van 3 30!

21 Sept Met HPB en Stevens per Sagewin naar Kewkwa Kregen daar om 8 30 al een glas bier van de guru! Kerk gezien plus enkele resten van Japans oorlogsmateriaal Kerk gezien en toen doorgelopen naar het vliegveld, dat nu bijna klaar is Geweldig werk Alsmar gras planten! Einde vliegveld overgestoken naar Timika, waar school bekeken werd en hormat werd gepleegd Terug naar Kewkwa, waar volgorde was melk, eten, borrel! Daarna zeer enthousiaste hormat Hele school bracht ons terug naar de kust, vanwaar per prauw terug naar Kokonao

26 Sept Mgr stuurt telegram "Thuiskomst zeer gewenst Augustinorum causa stop Provinciaal aandringend op spoed laat beslissing aan ons stop beslissing zagerij daarna " Betekenis niet duidelijk

27 Sept Met HPB en Camps naar Ipiri per prauw In Jaraia binnengegaan, kampong doorlopen, toen school van Ipiri gezien, doorgelopen door Kampong Ipiri waarna kerk met St Theresia bezocht en pastoorshuisje en tenslotte kampong Parepia doorlopen In huisje van de pastoor gegeten en hormat Terugtocht grotendeels lopend langs het strand

2 Oct 12 1/2 priesterfeest van P Marcel Stevens gevierd Moete dag met feestelijke avond Toneelstukjes waren aardig en bewijzen, dat er toekomst is in dit gebied Om 12 uur werd het feest besloten

3 Oct In alle vroegte en wel om half 3 het huis uit naar Atapo De mensen lagen nog midden op de 'straat' te slapen In twee prauwen vertrokken Pater Stevens, die naar Fakfak wilde, Pater Smits, die voor operatie blinde darm naar Hollandia moest en Pater Overste, die op bezoek wilde in Kamana, plus HPB die ons uitgeleide zou doen Na 5 uur prauwen

werden we om 8 uur opgepikt door een mappi-boot van de NN die ons naar de party in Aika bracht Daar prettig ontvangen en gewacht totdat NN plane kwam Met die plane naar de party te Kembelangan in de Etna-baai Na een levensgevaarlijke rit per jeep aangeland bij de party

4 Oct Feest van O H V Franciscus Hebben dit feest wel eens anders gevierd! Pater Smits vertrekt met de NN plane via WM en Steenkool naar Sorong om vandaar naar Hollandia te gaan Stevens en Overste zullen wachten totdat politie-boot uit Kamana ons komt ophalen

5 Oct In de namiddag arriveert Pater Humilis v d Pavert uit Kamana met politie-boot om ons af te halen

6 Oct Vertrokken Na twaalf uur varen – 2 uur ging verloren omdat de bemanning een zeeschildpad wilde vangen, die toch nog ontsnapte – in Kamana gearriveerd

Van 7 tot 13 Oct in Kamana gebleven De 9e Oct een bezoek gebracht aan de Piet Hein, de 10e Oct aan HPB Peters en de 11e Oct aan het marine kamp, waar vd Pavert lezing hield over koppensnellen Een goed overzicht over Kamana is te vinden in map Kamana

13 Oct Met de MLD naar Biak Daalden nog even in Etna-baai om post op te pikken van de daar liggende Piet Hein, en in Manokwan Kerk annex woonhuis op Biak vorderen goed Pater Verschuren MSC ontmoet, die in verband met SPC-rapport op weg was naar Holland

14 Oct Naar Hollandia, waar Mgr en Januarius ter verwelcoming op de strip aanwezig waren En toen begonnen de vele besprekingen over de verdelings-kwestie annex vicarius-kwestie, waarvan map Provinciaal en map Verdeling getuigen

30 Oct Feest van Christus Koning De kathedraal wordt door Mgr Cremers plechtig ingezegend, waarna een Pontificale H Mis volgt Diverse diensthooften zijn aanwezig

3 Nov Pater Humilis v d Pavert arriveert in Hollandia voor het ondergaan van een breukoperatie

11 Nov Pater Engelbertus Smits, die hier voor appendicitis en breuk geopereerd is, gaat terug naar de Wisselmeren

18 Nov P Superior vertrekt met Pater Hub van Beurden OESA van Arso, die enkele dagen geleden in Hollandia is gearriveerd, naar Holtekan

19 Nov Om 7 uur vertrokken Om 10 30 in Sekanto, waar een uur werd gerust Vandaar naar Telaga Mati, waar wij 15 30 arriveren Draggers zeer lui Treuzelen, klagen, hebben verschrikkelijk pijn in hun borst en hoesten van belang! Dit is wel het ergste soort, dat ik op NG heb getroffen

20 Nov Vertrokken om 7 30 uur en om 12 30 in Arso Verwonderen ons, dat de wegen na 20 jaar bestuur of langer nog zo bar slecht zijn Babie's woelen de wegen om Een drager dook het bos in en probeerde op die manier wat achter te blijven Hadden hem in de gaten

21 Nov Vandaag vertrekt Misael Kammerer naar Nederland Verlof

22 Nov Getuige geweest van een dans-partij in Arso Werd door enkelen gedanst met de walu Schitterende kleuren

23 Nov Bezoek gebracht aan de school en het terrein bekeken, waar de nieuwe kampong wordt gebouwd en waar ook kerk en pastorie geplaatst zullen moeten worden

24 Nov Naar Kwimu School, kerk en kampong bekeken Al zijn ze wat rommeliger, deze kampongs maken toch een fleuriger indruk dan de Mimika-kampongs Doen meer aan Vogelkop denken

Aangezien Superior met 4 flinke blaren in Arso arriveerde is er verder niet getourneerd in het Arso-gebied Het zou bovendien vrijwel onmogelijk geweest zijn – aldus van Beurden – om in Arso zelf voldoende dragers te vinden voor een trip door het gebied

26 Nov Op stap richting Waris Bestuur had aan 7 man van omliggende kampongs opdracht gegeven om naar Arso te komen, zodat wij dragers zouden hebben Er kwam er niet één opdagen! Gelukkig waren er toevallig 5 dragers vanuit Wembi in Arso om barang voor de guru Wembi op te halen Ten einde raad hebben wij deze 5 man maar genomen Om 9 30 vertrokken Om 10 30 in Wor en 10 45 in Kwane (tussen beide kampongs in heeft vroeger een school gestaan) Toen de Tami overgezet met prauw Om 11 30 aan de overkant Vandaar via tamelijk slechte weg naar Wambes Fleurige kampong Waren er 13 30 en 14 30 vertrokken Om 16 00 aan de voet van de berg van Wembi en om 17 00 in Wembi bij de 2 guru's Slecht geslapen

27 Nov Zondag Wegens te weinig dragers geen Mis-blik bij ons Toch ochtendoefening gehouden in de kerk van het vroegere 'klooster' Om 10 00 vertrokken Eerste stuk erg moeilijk Waren 10 45 in Uskwar Vandaar 11 30 vertrokken Al gauw veel regen Kali Pequeor bandjurde hevig Huub, Paulus (Djongos van Huub) en Superior hadden veel moeite er goed over te komen Om 13 15 zijn we vertrokken van het bivak aan de overkant en waren 17 30 in Mejor Deze middaguren waren erg zwaar, berg van Mejor zwaar Gauw op bed gegaan

28 Nov We wachten op P Audifax van Waris, die ons vandaag in Mejor tegemoet zal komen Hij arriveert om 5 uur, zodat we die hele dag in Mejor best uit konden rusten

29 Nov Om 10 uur vertrokken en 13 15 in Merèn aangekomen Moesten twee flinke tjotten passeren en daartussen in lag nog een kleine tjot

30 Nov Naar Waris Circa 6 uur over gedaan Gerust bij kali Boom In Waris verwelkomd door P Engelb van Baarsen en Br Gabriel Komende dagen blijven we rustig in Waris

3 Dec Voetbalmatch met politie mannen en andere Papoea's!

6 Dec Met van Baarsen en Gab op stap richting Amgotro Om 9 uur vertrokken en precies om 3 uur aan het bivak bij de kali Pau Terrein betrekkelijk licht geaccidenteerd 's Avonds

werd een krokodil gevangen

7 Dec. Om 7 15 vertrokken en om 2 uur in Jaffi Superior voelde zich onderweg niet goed, zodoende lang over dit stuk gedaan Jaffi aardig gelegen kampong Van Zending geweest In 1952 door Zending verlaten Maar men zal er toch niet makkelijk een Missie-guru accepteren 's Avonds flinke koorts Slechte nacht

8 Dec. Koorts niet gezakt Van Baarsen gaat met een deel van kuh's vast door naar Amgotro Gabriel en Superior blijven Stevige koorts-rillingen Volgens Gabriel oorzaak kou gevat en infiltraat aan het been Maar als de koorts in de middag oploopt tot 39.5 begint Superior toch meer aan geval van 5-daagse koorts te denken En dan maak je je wel zorgen, als je 8 dagen van Hollandia af zit! Gabriel bewerkt patient met penicilline en sulfatabletten Tegen avond begint koorts te zakken

9 Dec. Koorts bijna normaal Deo gratias Zou nog wel een dag willen blijven, maar eten raakt op en dus maar op stap Zullen er dan maar twee dagen over doen Om 10 uur vertrokken en om 2 uur in Djifangri Vrij makkelijk terrein Het lopen gaat geleidelijk makkelijker Best gegeten in de kleine kampong Djifangri Mensen zeer vriendelijk Jammer 's nachts lekt posthuis!

10 Dec. Nadat Gabriel obat had gegeven om 9 uur vertrokken en 1 uur in Amgotro Betrekkelijk licht terrein Indangan gepasseerd, waar Bont (UFM) destijds een groot huis heeft gebouwd Amgotro aardig Pastorie boven op een Tjot Superior gaf pastorie de naam 'Het Arendsnest', zowel omdat het daar als een nest van een arend tegen de berg staat, a h w klaar om de kampong te bespringen, alsook omdat Arend Blokdijk deze pastorie (samen met Pater v Diepen) heeft gebouwd

11 Dec. Zondag Hoogmis opgedragen in de schoolkerk Probleem van het Maleis en het Nederlands en het Latijn!

12 Dec. In Amgotro gebleven Joseph (afkomstig van Wajatti), guru-agama te Akarinda, meldt zich en wil broeder worden Zal in Waris met Audifax over gesproken worden Joseph is dan ook in Waris

13 Dec. Naar Komando Half 10 vertrokken en 2 uur daar Hutten-pad met enkele stevige jottten Kampong van circa 7 huizen aan de kali Bom

14 Dec. Om 7 uur vertrokken en 11 45 in Jaffi Onderweg Mongaffi gepasseerd, zes of zeven huizen Terrein niet zwaar geaccidenteerd, maar pad zeer slecht

15 Dec. Om 6 30 vertrokken Van Baarsen terug naar Amgotro Gabriel en Superior richting Waris Om 12 30 waren wij aan bivak van de kali Pau (vorige week bijna 7 uur over gedaan!) Daar flink gerust en toen, omdat het nog vroeg genoeg was nog anderhalf uur doorgelopen en aan de kali Peme in bivak gegaan

16 Dec. Om 7 30 vertrokken en 12 00 uur in Waris Volgende dagen in Waris gebleven

De drie bisschoppen van Irian Barat op bezoek bij Sukarno, president van de Republiek Indonesia, op 30 juni 1963 in diens buitenverblijf te Bogor. Sukarno staat op de voorste rij in het midden, aan zijn linkerhand mgr. Herman Tillemans MSC, aartsbisschop van Merauke, aan zijn rechterhand bisschop Staverman en daarnaast mgr. Petrus (Malachias) van Diepen OSA, bisschop van Manokwari.

19 Dec. Samen met Audifax begonnen aan een tournee door het Waris-gebied. We sliepen de 19e in Pendessi, de 20e in Epmi, de 21e in Pubao en waren de 22e weer terug in Waris. Hebben op dit tournee vrijwel alle Waris-kampongs gezien.

23 Dec. Vorige dag was ook van Baarsen aangekomen en daarom wordt vandaag recollectie gehouden.

24 Dec. In de namiddag komt het volk uit omliggende kampongs opzetten voor het Kerstfeest, ook volk uit het Amgotro-gebied, waaronder onze grote vriend David, die tegenwoordig guru-agama is. 's Avonds om 11 uur begon het dopen van circa 40 personen, waaronder vele volwassenen. Van Baarsen doopte de vrouwen, Superior de mannen en Audifax zorgde voor een geregeld verloop van een en ander.

25 Dec. In een stampvolle kerk leest P. Superior de drie Nachtmissen, gediend door 2 guru's agama in pij! Stond de heren prachtig. Van Baarsen later aan zij-altaar gelezen en in de ochtend las Audifax de drie H.H. Missen, waarvan de derde de Hoogmis. Kerk weer overvol. Mijn eerste Kerstmis in N.G. was ruig maar mooi. Tegen de middag uitdeling van kleffe zuurtjes aan de schoolkinderen, die – om niet te vergeten – in de Hoogmis het 'Ultima' zongen, ook in de Waris-taal! 's Middags voetbalmatch van Paters en Broeder, Politie, Guru's en schoolkinderen.

26 Dec. Na de H. Mis zijn Audifax (met opgezette voet) en Superior (met verstuipte voetbalteent) vertrokken richting Hollandia. Geslapen in Meren.

27 Dec. Van Meren gelopen naar bivak kali Pekeor, die prachtig helder water bevatte. Maar 's nachts een stortregen, zodat de kali de volgende morgen ontzettend bandjirde.

28 Dec. In ploegen de kali overgestoken, elkaar stevig vasthoudend. Alsmear regen. We zouden doorlopen naar Wambes, maar toen we in Wembi arriveerden, waren wij doornat en Audifax besloot het er maar van te nemen en in Wembi te overnachten.

29 Dec. Van Wembi naar Arso, waar wij door Huub hartelijk werden ontvangen en de dag genoegeelijk doorbrachten.

30 Dec. Van Arso naar Skanto getippeld. Afgezien van het stuk bij Arso was de weg nog heel behoorlijk.

31 Dec. Naar Holtekan. Een half uur vóór Holtekan kwam dhr. Kulner ons tegemoet samen met de beroemde Woudloper Pater Rutger Hermans! Een zeer hartelijke attentie. P. Cantius Andreoli had ons ook tegemoet willen lopen maar was ziek. Na een verfrissing in Holtekan met de speed-boat van Kulner overgestoken over de zeer onrustige baai. Waren doornat. Circa twee uur waren wij thuis. En dit was het eind van het jaar 1955. Deo gratias.

In nomine Domini incipit annus 1956

1 Jan. Onder Gods zegen zijn we begonnen met dit jaar, dat vermoedelijk voor ons Vicariaat van grote betekenis zal worden.

10 Jan Audifax gaat terug naar Waris, vergezeld door P Justus Paulissen, die de Waristaal zal gaan bestuderen en circa Juli naar Nederland zal terugkeren, waar hij dan na enige tijd doctoraal examen Nederlands hoopt te maken Zijn doctoraal-scriptie zal dan over de Waristaal handelen En onze Missie in de Waris zal er profijt van trekken

12 Maart Op verzoek van mgr gaat Pater Superior naar Biak om daar dhr v d Engel te ontmoeten, die namens de Miva komt praten over de vraag of de missie een helicopter dan wel een gewoon vast-vleugel vliegtuig moet hebben Voor de bespreking met dhr v d Engel en met de heren te Roller en Rijkhof de volgende dag zie map Miva

14 Maart Superior vliegt door naar Manokwari, waar kennis gemaakt wordt met de nieuwe Augustijn Pater Hulshof Pater Frankenmolen, die een goed jaar in Manokwari heeft gezeten, vertrekt enkele uren na aankomst Superior per KPM naar Hollandia

15 Maart Door naar Sorong, waar Pater Kemp die dag zijn 25 jarig priesterjubiläum gedenkt

18 Maart Op deze dag, een Zondag, wordt het feest van Pater Kemp lusternijk gevierd

19 Maart Superior terug naar Biak

20 Maart Superior naar Hollandia

24 Maart P Frankenmolen trekt de hutten van Hollandia in en zal in Amgotro Pater van Baersen op gaan volgen Diezelfde dag komt Pater Blokdijk Frankenmolen ophalen Frank was juist vertrokken!

In de komende dagen vernamen wij, dat de grenskwestie Ned en Austr N G volop in behandeling is Haastig wordt een interim-rapport samengesteld, waarin grenscorrectie wordt voorgesteld

3 April Blokdijk en Superior op audientie bij Gouverneur om rapport te overhandigen Gouverneur voelt niets voor behoud van Waris en Derastam Zie map Hollandia achterland

BIJLAGE 2

PROEVE VAN EEN DIOCESAAN PLAN VOOR HET BISDOM DJAJAPURA

Inleiding

Vraag 242 van de Provincie-Raad over de missies luidt: Is er een diocesaan of interdiocesaan plan voor pastoraal en/of ontwikkeling?

Nadat deze vraag aan mij ter beantwoording was voorgelegd, heb ik in een brief aan A. van Nunen, H. Peters, Th. Janssen en L. Dehing laten weten wat er mi t wél en wat er niet aanwezig was en ik heb hen om commentaar gevraagd. De bijdragen van deze vier medebroeders hebben het mij mogelijk gemaakt om, als antwoord op de betreffende vraag van de Provincieraad, een eerste proeve, een ruwe schets van een diocesaan plan te ontwerpen. Voor de redactie van dit stuk ben ik zelf verantwoordelijk en er zal nog heel veel aan geschaafd en geschuurd moeten worden vooraleer het zijn definitieve vorm heeft gekregen. "Alleen de hand die doorstreept kan waarheid schrijven." Tenslotte al staat er dan mijn naam onder, een officieel stuk is dit niet.

Een een-vormig tot in de finesses uitgewerkt diocesaan plan kent het bisdom Djajapura niet. Nog afgezien van de vraag of aan iets dergelijks behoefte bestaat, zou het ook wel verre van eenvoudig zijn een dusdanig plan op te stellen. De vijf ressorten, die samen het bisdom vormen (Djajapura Brak, Keerom Sterrengebergte, Bahemvallei, Wisselmeren, Mimika-Kaimana-Akimuga) vertonen onderling diepgaande en ver reikende verschillen, mede vanwege de omstandigheid – een zeer belangrijke factor – dat de aanvangstijd van de missionaire arbeid voor de genoemde ressorten sterk uiteenloopt. Zelfs binnen deze 5 ressorten is de homogeniteit en saamhorigheid in sommige gevallen ver te zoeken.

Al is er geen groots en gedetailleerd plan, wel zijn er als gevolg van de herbezinning op het Kerk-zijn in Irian-Barat en op de taak van de missionarissen in dit land voor en na bouwstenen voor een diocesaan plan aangedragen. Indien we mogen zeggen dat het fundament voor een dergelijk plan al gelegd is – wij komen daarop nog terug – dan kan nu een poging ondernomen worden om alles eens op en bij elkaar te zetten. Wellicht is het mogelijk uit de verschillende elementen een huis op te bouwen.

De kerk

Onze herbezinning neemt als uitgangspunt het zicht op de Kerk zoals dat geformuleerd werd in de dogmatische constitutie 'Lumen gentium': "In Christus is de Kerk als het ware het Sacrament, d.w.z. het teken en het instrument, van de innige vereniging met God en van de eenheid van heel het menselijk geslacht" (No. 1).

De Kerk is 'teken' wil zeggen, dat in haar reeds de *communio* van de mensen gerealiseerd is door hun verbondenheid met God. In die zin is de Kerk de ruimte waarin het heil via sacrament, woord en leven reeds aanwezig is. De Kerk leeft voor wat in heel het mensdom nog op weg is naar realisering. In haar is het teken van het eindrijk opgericht. Maar de Kerk is een 'instrument' van dit heil d.w.z. dienstbaar t a v het heil van heel de mensenwereld die nog op weg is naar Christus. Deze twee aspecten geven een zekere spanning aan de

Kerk Enerzijds is in haar reeds gerealiseerd wat in de mensheid als geheel nog niet gerealiseerd is heil, vrede, de messiaanse sjaloom En dit aspect kan de Kerk ertoe verleiden, zich in zelfgenoegzaamheid op te sluiten, in een soort ghetto-mentaliteit het heil te koesteren en zich af te keren van de boze wereld Anderzijds behoudt de Kerk een taak t a v de wereld Zij behoort zout der aarde te zijn, dienstknecht van de wereld In deze spanning – een apart gezette gemeenschap die toch moet open staan naar de wereld – moet de Kerk leven De Kerk zal zich bewust moeten zijn – juist in deze tijd – dat zij het middel in Gods handen is om de sjaloom op te richten in deze wereld (Th Janssen OFM, *Pastoraal theologische opmerkingen omtrent de sacramenten in het algemeen en het doopsel in het bijzonder*, 1968)

Sjaloom

“Als wij nu proberen – aldus Hoekendijk – de juiste vertaling te vinden voor messiaanse sjaloom, kunnen we ons uitgangspunt nemen in Mattheus 11 Men vraagt Jezus hier Zijt gij het die komen zou? Dat wil zeggen zijt gij werkelijk de Messias, die zijn sjaloom zal oprichten? Het antwoord luidt “Gaat heen en boodschapt wat gij hoort en ziet Blinden worden ziende en lammen wandelen, melaatsen worden gereinigd, en doven horen en doden worden opgewekt en armen ontvangen het Evangelie ” Dit is het messiaanse sjaloom in zijn overvloedige veelvuldigheid

a Deze sjaloom wordt verkondigd Dat is één aspect van evangelisatie In het kerygma wordt die sjaloom vertegenwoordigd – letterlijk tegenwoordig-gesteld

b Deze sjaloom wordt geleefd Dat is een tweede aspect van evangelisatie Het wordt geleefd in koinonia Laten we niet te snel van gemeenschap spreken Slechts voor zover mensen aan de sjaloom deel hebben, die in het kerygma tegenwoordig wordt gesteld, hebben zij deel aan elkander in saamhorigheid

c Er is een derde aspect van evangelisatie Deze sjaloom wordt gedemonstreerd in nederige dienst, diakonia Deelhebben aan de sjaloom in koinonia betekent – praktisch en realistisch – optreden als een nederig dienaar Wie groot wil worden onder u, zal uw dienaar zijn, en wie onder u de eerste wil zijn, zal aller slaaf zijn (Marcus 10 43ff)

Deze drie aspecten, kerygma, koinonia en diakonia, moeten tezamen worden opgenomen in ons evangelisatiewerk Zo alleen komen we tot een evangelisatie-methode, die legitiem mag heten Het kerygma is de verkondiging dat de sjaloom gekomen is Christus is er We behoeven niet naar een ander uit te zien We zijn het laatste der dagen binnengegaan van algehele vernieuwing Maar, met het kerygma alléén, geïsoleerd, wordt de evangelist al gauw een min of meer interessante redenaar Hij heeft de zichtbaarheid van de koinonia nodig, waar hij deel van uitmaakt, en in zijn diakonia moet hij zich legitimeren als getuige van de Messias-dienstknecht De koinonia maakt de sjaloom zichtbaar zoals die onder de mensen tegenwoordig is Maar we hebben de permanente hulp van het kerygma nodig om ons eraan te herinneren, dat deze sjaloom het heil van de Messias is, en de diakonia moet ervoor zorgen dat deze sjaloom niet gebruikt wordt op zelfgenoegzame wijze De diakonia vertaalt de sjaloom in de taak van nederige dienst Maar als we deze diakonia isoleren of er te grote nadruk op leggen, dan wordt de evangelist al gauw een sentimentele filantroop Hij moet nooit vergeten, dat hij geen echte dienst kan verlenen, als hij de mens het kerygma onthoudt en hem buiten de koinonia laat staan ” (J C Hoekendijk, *De Kerk binnenste buiten*, 1964, 24-25)

Missie en ontwikkelingswerk

Tot zover is alles nog algemeen genoeg om door eenieder onderschreven te kunnen worden. Gaat men dieper op de zaak in dan doet zich de vraag voor hoe er in het bisdom gedacht wordt m b t ontwikkelingswerk. Deze vraag is aan de orde geweest in de vergadering met de diocesane raadsleden van 5-11 december 1968.

Het zijn eigenlijk twee vragen.

1. Wat is de taak van de Kerk als geloofsgemeenschap bij het ontwikkelingswerk,
2. Wat is meer in het bijzonder de taak van de priester hiern?

Nu algemeen de bemoeienis van de Kerk met de Wereld als een noodzaak wordt gezien en bij vrijwel alle missionarissen een verlangen aanwezig is om zich dienstbaar te maken aan de ontwikkeling van de maatschappij van Irian Barat, moet de vraag worden gesteld op welke grondslag de participatie van de Kerk steunt en welke vorm zij moet aannemen. Er komen van verschillende, gezaghebbende zijden oproepen tot bezinning. Worden de grenzen niet overschreden? Is de wijze waarop verschillenden de taak van de Kerk gerealiseerd zouden willen zien, wel in overeenstemming met het Evangelie? "In de wijze waarop de Kerk haar diensten aanbiedt, lijkt de Bruid van Christus zo nu en dan op een prostituee" (A van Ruler, *Dienstbaarheid van de Kerk aan de Wereld*, Elseviers Weekblad 13 I 1968).

Ieder van de raadsleden is er van overtuigd dat de Kerk zich, méér nog dan in het verleden, moet inzetten voor de verheffing van het volk van Irian Barat. Moet onze bijdrage op de eerste plaats een 'geestelijke' bijdrage zijn, d w z een bijdrage tot mentaliteits-omvorming en een bewust-making omtrent de menselijke waardigheid, of (en in hoeverre) moet zij samengaan met praktische deelname in de uitvoering van het ontwikkelingswerk?" (Samenvatting van het verslag van de bijeenkomst van de Diocesane Raad Sukarnapura, 5 t/m 11 dec 1968, p. 10). Namens de Diocesane Raad is toen een beginselverklaring opgesteld, waarvan wij de tekst hier laten volgen. Vooral zij nog genoteerd dat deze verklaring er speciaal op gericht was tot enige klaarheid te komen omtrent de taak van de *priestermisionaris* in het ontwikkelingswerk in Irian Barat.

Beginselverklaring omtrent de ontwikkelingssamenwerking speciaal de taak dienaangaande voor de priestermisionaris

De Kerk is door het Vaticaanse Concilie herhaaldelijk aangeduid "als het ware het sacrament (te zijn) d w z het teken en instrument van de innige vereniging met God en van de eenheid van heel het menselijk geslacht." Dit betekent dat de Kerk behoort te verwijzen naar en ook een werkelijke bijdrage moet geven tot de verwerkelijking van de roeping die aan het menselijk geslacht in zijn geheel gegeven is, nl de ontplooiing van de schepping. De specifieke taak van de Kerk zal erin bestaan de eenheid te verkondigen, voor te leven, te doen beleven en te bewerken, als voorwaarde voor de vervulling van de universele roeping. De Kerk doet dit in opdracht en navolging van haar Heer, die Koning is. De wijze waarop de kerk haar opdracht concreetiseert, zal in verschillende samenlevingen ongelijk zijn. In een land als Irian Barat zal zij ten nauwste betrokken moeten zijn bij hetgeen wordt aangeduid als 'ontwikkelingswerk' (ontwikkelingssamenwerking), dat hier in het allerprilste stadium verkeert, in vele gevallen in een stadium dat aan de eigenlijke ontwikkelingssamenwerking voorafgaat. Voor een priester-missionaris die vaak als eenling de Kerk vertegenwoordigt tussen een groep mensen, kan het wel eens moeilijk zijn te bepalen in hoeverre hij de roe-

ping van de Kerk (teken en werktuig te zijn) kan realiseren. De priesterlijke functie binnen de Kerk wordt eerst en vooral gekarakteriseerd door de verkondiging van het Woord en de bediening van de sacramenten. Door deze bedieningen zal hij de gelovigen een geestelijke toerusting kunnen verschaffen die zij behoeven voor hun taak in de wereld, tot de opbouw van een vreedzame en welvarende maatschappij.

Daarnaast blijft de vraag in hoeverre de priester een meer directe bijdrage zal leveren in de ontwikkelingssamenwerking. Waar de personen ontbreken die voldoende inzicht of deskundigheid bezitten om diverse aspecten van het ontwikkelingswerk (sociaal, economisch, medisch, technisch, cultureel enz.) in beweging te zetten en te begeleiden, kan de priester genoodzaakt zijn om zichzelf tijdelijk op deze terreinen te begeven. overeenkomstig zijn aanleg en zijn kunnen. Het zou minder juist zijn als men deze bemoeienis van de priester een meer permanente plaats zou willen toekennen. Zijn hulp zal er vanaf de aanvang op gericht moeten zijn wegen te zoeken om meer deskundigen (waarbij vooral ook gedacht moet worden aan gouvernementele instanties) hiervoor te interesseren, en vooral ook om de mogelijkheden te openen voor krachten uit de eigen maatschappij om zich de nodige deskundigheid te verwerven door een geëigende opleiding.

Wat betreft de graad van deskundigheid die de priester aan zichzelf stelt, wanneer hij zich (tijdelijk) op directe wijze op het gebied van ontwikkelingswerk gaat begeven, kan het volgende worden overwogen: In de totaal ongedifferentieerde maatschappijen, waarmee wij in Irian Barat veelal te maken hebben, zal de deskundigheid van een specialist maar zelden volledig tot haar recht kunnen komen. Het zal voldoende zijn als een 'eerste hulp' kan worden geboden. Een te hoge graad van deskundigheid en specialisatie kan aan het doel van het ontwikkelingsstimuleren voorbij schieten.

Bij het bepalen van onze houding zullen wij rekening moeten houden met het feit dat de ontwikkelingshulp zelf een ontwikkeling doormaakt: zij draagt niet zozeer meer het karakter van een geven van materiële goederen als wel van een opvoeding tot zelfhulp, van mentaliteitsvorming die aanspoort tot eigen initiatief. Daarenboven heeft zij een al-omvattende en niet slechts economische functie: zij heeft een ontwikkeling *in de mens* op het oog, in broederlijke liefde, rechtvaardigheid, verantwoordelijkheid, arbeidzaamheid, kortom in het bewustzijn van het-op-elkaar-aangewezen-zijn. De economische ontwikkeling is hiervoor voorwaarde, maar schiet haar bedoeling voorbij als ze niet leidt tot algemene menselijke opheffing. Binnen deze opvatting heeft de verkondiging van de christelijke boodschap een wezenlijke plaats. En in zoverre behoort ontwikkelingshulp, opgevat als mentaliteitsvorming (hulp tot zelf-hulp) en als ontwikkeling tot ware menselijkheid, tot de wezenlijke taak van de priester. Wij hebben nl. de pretentie dat we in de Bergrede de Magna Charta bezitten van wat ware menselijkheid inhoudt.

Namens de Diocesane Raad van Sukranapura,
Th. Janssen, E. Andringa, H. Peters, A. van Nunen

Bisschop Staverman in gesprek met de Indonesische president Suharto en diens echtgenote Ibu Tien, tijdens een bezoek dat zij in september 1969 aan Jayapura hebben gebracht. Op de achtergrond zien we het wapen van de Republiek Indonesia met de symbolen van de Pantja Sila, die de 'eenheid in verscheidenheid' tot uitdrukking brengen.

Deze beginselverklaring is nog niet in alle ressorten doorgesproken. De tekst blijft mede daarom voor een nieuwe formulering open. Dat neemt niet weg dat deze verklaring als een belangrijk stuk mag gelden en dat hiermede het fundament voor een diocesaan plan gelegd is zoals eerder reeds werd aangeduid. Met instemming citeer ik dan ook hetgeen L. Dehing mij op 28 sept. 1969 schreef: "Hoewel de titel van dit stuk een nogal beperkende indruk maakt, omdat het suggereert alleen te willen spreken over ontwikkelingshulp en dan nog wel vooral over de plaats van de priestermissionaris daarin, ademt het toch een geest, en spreekt die ook uit, waarin ontwikkelingshulp niet los van pastorale bezigheid wordt gezien en waarin het meer gaat om de missionaire bezigheid in zijn geheel dan om de taak van de priestermissionaris alleen. Het is een stuk, dat de taak van de Kerk in een ontwikkelingsland als Irian Barat, aangepast aan deze tijd, wil omschrijven. En daarmee is in principe een diocesaan plan voor pastoraal en ontwikkelingshulp gegeven."

Duidelijk is in dit stuk, dat het dilemma, dat soms binnen het missionarissencorps is aanvoeld, tussen ontwikkelingshulp en pastorele bewogenheid is overwonnen. Pastorele bewogenheid en ontwikkelingswerk worden gezien als twee aspecten van eenzelfde werkelijkheid: mentaliteitsvorming door verkondiging en daadwerkelijke beleving van de christelijke boodschap."

Aanpassing

Wij zijn uitgegaan van het zicht op de Kerk als teken en werktuig van de eenheid, hebben dat toegelicht met gedachten van Th. Janssen en J.C. Hoekendijk en dit alles tenslotte voor ons bisdom vastgelegd in de beginselverklaring, die wij beschouwen als het fundament voor een diocesaan plan. Voordat wij nu verder bouwen dienen wij ons te realiseren dat alle missionaire arbeid d.w.z. zowel de verkondiging van het Woord en de bediening van de sacramenten als het bijdragen tot ontwikkelingssamenwerking zich afspeelt onder *deze* mensen binnen *deze* maatschappij. Daarom dienen wij de vraag te stellen hoe wij ons opstellen m.b.t. de landerigen vormen van godsdienstigheid en cultuur, de eigen inzichten en gewoonten van het volk, de streektaalen en de maatschappelijke structuren.

M.b.t. dit vraagstuk lijkt het mij ook voor ons bisdom van belang

1. dat men probeert te komen tot een scherpe op Irian Barat afgestemde probleemstelling,
2. dat men voor de oplossing van het vraagstuk óók kennis neemt van de desbetreffende reformatische literatuur. Ik moge verwijzen naar E. Jansen-Schoonhoven, Enkele opmerkingen over Missie en Zending, theologisch beschouwd, *De Heerbaan* 20 (1967) 282-286,
3. dat men in ieder geval niet nalaat datgene te lezen wat van Baal, *Geen vreemdeling in Jeruzalem, over dit vraagstuk heeft geschreven* (J. van Baal, *Mensen in verandering*, Amsterdam 1967, 60-69).

Zelf zou ik ver mee willen gaan met de Groot. De missie van de Kerk is er niet alleen om openbaar te maken wat de anderen "anoniem" al zijn. Het "in Christus" geraken, vraagt om een echte "metanoia", want de niet-christelijke godsdiensten staan niet alleen onder de wet van de genade, maar ook onder die van de zonde. De toewending van Christus vraagt van iedere mens, dat hij zijn religieuze houding herziet, want de nieuwigheid van Christus zal het religieuze verlangen van iedere mens wel tot vervulling brengen, maar niet dan door een breuk met het oude heen. Daarom zal de Kerk als sacrament van het voltooidde heil de niet-

christelijke situatie in vele opzichten moeten verstoren. Zij zal dit echter moeten doen van binnenuit, niet met fysieke of psychische dwang, maar met de uitnodiging toe te treden tot het in Christus voltooide heil.

Vaticaanum II heeft nergens gezegd, dat de niet-christelijke godsdiensten heilswegen zijn. Het heeft het ook niet ontkend. De theologie heeft een poging gewaagd om aan te tonen dat zij het kunnen zijn (A. de Groot, *Missie na Vaticanum II, Concilium 4, 1968, 163-164*).

Maar in welke richting de oplossing van het onderhavige vraagstuk ook gezocht wordt, zowel voor de verkondiging als voor het ontwikkelingswerk, blijven kennis van en gevoeligheid voor alle eigenheden van Iran Barat geboden. Vaticanum II vraagt immers: "eerbied en zorg voor de geestesgaven die de onderscheiden stammen en volkeren sieren" (Constitutie over de heilige liturgie, nr. 37). Wie dit vergeet zal ervaren dat hij niet echt in contact komt met het volk en dat zijn werk niet aanslaat, laat staan beklijft. En de frustraties zullen niet uitblijven. Maar wie op het eigen bezit van Iran Barat blijft broeien, vergeet dat juist wij voor dit volk de poort open moeten zetten naar een wijdere wereld, en dat de Kerk zich moet presenteren als het teken en het werktuig van de eenwordende mensheid. Bij de oplossing van het probleem van de aanpassing mag "aan één belangrijk gegeven niet voorbij gezien worden, nl. aan de unificatie van de wereld die door de "technische beschaving" op gang is gebracht. Deze technische beschaving is een mondiaal gegeven, waaraan geen volk en geen cultuur ontkomt" (de Groot, a.a. 158). Ook Iran Barat niet!

Tenslotte zullen wij er vrede mee moeten hebben dat de inpassing van de Kerk binnen de eigen aard van dit volk eigenlijk alleen maar door mensen uit dit volk gerealiseerd zal kunnen worden. Het is al heel wat als wij voor hen de wegen open houden!

Beleidslijnen

Een diocesaan plan veronderstelt behalve achtergronden en fundamentele overwegingen ook een aantal aangepaste beleidslijnen.

Het is de vraag of de punten die ik hier laat volgen algemeen als zodanig aanvaard zijn. Daarom zou wellicht beter van tendenzen gesproken kunnen worden. Deze zijn bepaald door het veranderend geloofsklimaat binnen de Kerk, dat zich gelukkig ook doet gelden in Iran Barat en voor dit volk niet anders dan heilzaam kan zijn. Het zou echter wel strijden met de meest elementaire eisen van aanpassing indien wij ons werk in dit land zouden laten bepalen door een geavanceerd nederlands geloofsklimaat.

Ons streven is gericht op een dynamische christelijke gemeente, een gemeenschap van mensen die bewust en vrijwillig kiezen en blijven kiezen voor de Kerk. Die hun geloof vertalen in hun leven, in hun werk, in hun omgeving en zo bouwen aan het Rijk van God. Een deel van hen zal ongehuwd zijn omwille van dat Rijk, anderen zullen gehuwd of ongehuwd de Kerk als ambtsdragers dienen. Heel de gemeenschap zal zich verantwoordelijk weten voor haar Kerk-zijn. Deze opzet brengt met zich mee:

1. dat er zeer veel zorg besteed wordt aan het katechemunaat. Dit is bepalend voor de gestalte en de vernieuwing van de Kerk. Aan de periode van de praevangelisatie moet veel aandacht besteed worden. Aan een catechese in fasen wordt gewerkt.

2. dat een zekere terughoudendheid betracht wordt m.b.t. de toediening van de sacramenten. Deze dienen te worden losgemaakt van iedere vorm van vanzelfsprekendheid en routine. "De genade mag niet te grabbel worden gegooid." Hierbij is mentaliteits-omvorming en

dus geleidelijkheid geboden

3 dat de gelovigen zich niet opsluiten binnen hun eigen kring maar openstaan naar andere christenen en ook naar hen die door de verkondiging nog niet bereikt werden, dat zij in a w apostolisch, missionair en oecumenisch bezielde worden,

4 dat de gelovigen geïnteresseerd worden voor en begeleid worden op weg naar een nieuwe maatschappij en een nieuwe wereld. Eenvoudige en aangepaste ontwikkelingsprojecten kunnen dienen als bladvanger en stimulans,

5 dat in de christelijke gemeenten grote nadruk gelegd wordt op de dienstbaarheid en dat niet geaarzeld wordt van enkelen een totale inzet voor het Godsrijk te vragen. Langs deze weg kan belangstelling groeien voor het religieuze leven en voor het ambt in de Kerk,

6 dat het besef van eigen verantwoordelijkheid voor de Kerk wordt opgewekt en tot ontwikkeling wordt gebracht. De vorming van gespreksgroepen en parochieraden moet doorgezet worden. Beter catechisten dienen te worden opgeleid tot pastorale werkers.

A van Nunen heeft erop gewezen dat de missionaris op alle terreinen nog te veel de centrale figuur is. Wij zijn er nog nergens in geslaagd verantwoordelijkheid werkelijk over te dragen, ook niet op het gebied van de organisatie en het beheer van het onderwijs. Hoogstens is er hier en daar een stuk dienstbetoon aan anderen toevertrouwd, maar dat is nog geen echte verantwoordelijkheid.

Zou ook het dilemma van extensief of intensief werken niet langs de weg van de overdracht van verantwoordelijkheid opgelost moeten worden? A van Nunen heeft in terecht de vraag gesteld of intensief werken wel mag betekenen dat men een aantal dorpen aan zijn lot overlaat om zich op één dorp of op enkele dorpen te concentreren met het gevaar dat men op deze wijze het gevoel van afhankelijkheid nog groter maakt. Zou intensief werken ook niet kunnen betekenen in de dorpen enkele personen verantwoordelijkheid geven en hen van tijd tot tijd bezoeken om hen in hun zelfwerkzaamheid te stimuleren en te activeren?

7 dat er een financiële basis gelegd wordt voor de Kerk die op weg is naar zelfstandigheid. Het feit dat er collectes gehouden worden of maandlijsten rondgaan, dat er bijdragen gegeven worden voor het Studiefonds en dat gediplomeerde onderwijzers het werk van hun ongediplomeerde collega's ondersteunen, neemt het feit niet weg dat de Kerk nog bijna geheel drijft op bijdragen van buiten.

“De christelijke gemeenschap moet vanaf het begin zo worden ingericht, dat zij voor zover mogelijk in haar eigen behoeften kan voorzien”, zegt het Decreet over de missieactiviteit van de Kerk (nr. 15). Dit beginsel vraagt de volle aandacht van ons allen en van de gelovigen. Zeer binnenkort zal een herderlijk schrijven over dit onderwerp uitgaan. Wij zullen in deze een voorbeeld moeten nemen aan de Evangelisch-Christelijke Kerk, de Moluks-Protestantse Kerk en aan de christelijke gemeenten die uit de arbeid van de geloofszendingen zijn voortgekomen. Dat de Katholieke Kerk evenals de zojuist genoemde ook nog lang op de hulp van zusterkerken aangewezen zal zijn, spreekt vanzelf.

Communicatie

Een goede uitvoering van deze beleidslijnen veronderstelt overleg en samenwerking

I in de ressorten zelf

Ressortsvergaderingen op gezette tijden waaraan wordt deelgenomen door alle missionaris-

sen paters, broeders, zusters en leke-missionarissen Er is een duidelijk streven naar teamvorming gemeenschappelijke verantwoordelijkheid, afspraken maken en nakomen Hier en daar komen aarzelend voorstellen voor een categoriale werkwijze op tafel

II van de ressorten met de leiding van het bisdom

De Bisschop als de leider van het bisdom en zijn Vicaris-Generaal worden in de bepaling van het beleid bijgestaan door de leiders van de 5 ressorten als diocesane raadsleden (Aan pastorale raden – samengesteld uit priesters, broeders, zusters en leken – zijn wij nog niet toegekomen noch op diocesaan- noch op ressortsniveau behoudens in de Mimuka een aanzet in die richting)

In de uitvoering van het beleid wordt het bestuur van het bisdom bijgestaan door commissies, werkgroepen, staffunctionarissen

1 voor de pastoraal de pastorale werkgroep.

2 voor het ontwikkelingswerk

a op het gebied van onderwijs de algemeen schoolbeheerder,

b op sociaal-economisch gebied de gedelegeerde voor sociaal werk (bijgestaan door de commissie voor ontwikkelingswerk), die initiatieven op dit gebied stimuleert en coördineert, de ontwikkelingsprojecten te Waris, Wamena en Epouto en de nevenprojecten worden gecoördineerd door de coordinator voor ontwikkelingsprojecten,

3 voor bouw- en technische aangelegenheden de bouwcommissie, het BBTB (bischoppelijk bouw- en technisch bedrijf) o l v de coordinator,

4 voor financiële aangelegenheden de econoom samen met de andere leden van de financiële commissie,

5 voor de voorzieningen de procurator,

6 voor de vliegverbindingen de commissaris, de directeur en de manager van de AMA

III van de leiding van het bisdom met

1 de andere bisdommen in Irian Barat aartsbisdom Merauke (MSC, bisdom Manokwari (OSA), en bisdom Agats (amerikaanse OSC)

Deze samenwerking realiseert zich in de Irian Barat-bisschoppen-conferenties en is geïnstitutionaliseerd in Pusat Katolik (= Centraal Katholiek Bureau), ATK (Akademi Theologi Katolik). AMA (Associated Mission Aviation)

Een verdergaande samenwerking tussen de bisdommen en tussen de 4 missionerende instituten ligt voor de hand mede in verband met de door Rome voorgenomen ontkoppeling van bisdommen enerzijds en missionaire instituten anderzijds,

2 de andere kerken De Bisschoppen van Irian Barat en het Moderamen v/d Evang -Chr Kerk – Moluks-Prot Kerk hebben een Oecumenische Werkgroep in het leven geroepen, die o a een verklaring over de wederzijdse dooperkenning gereed heeft gemaakt

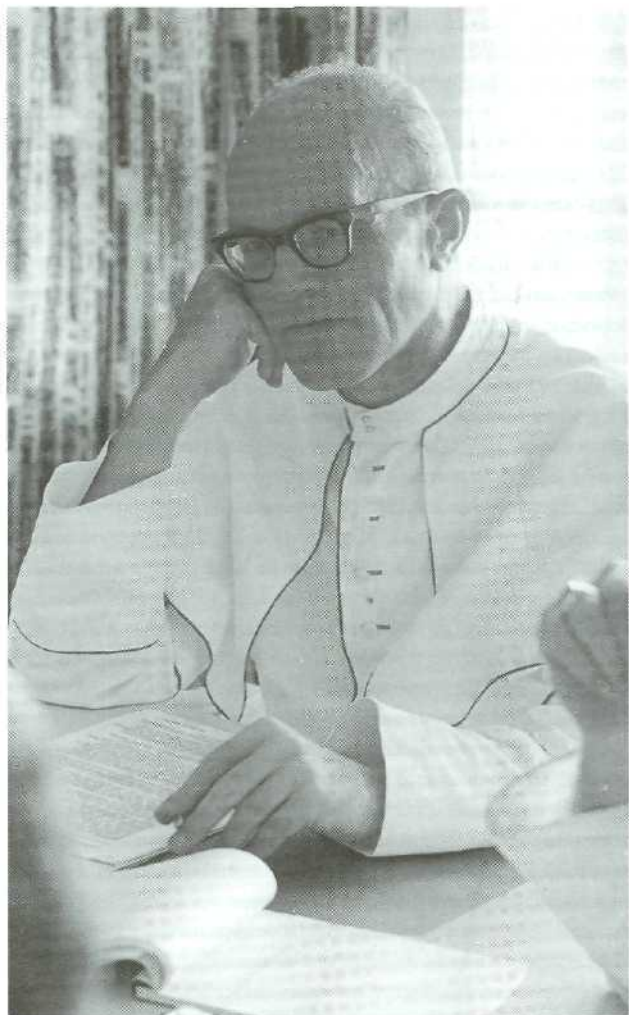
De goede verstandhouding en de vormen van samenwerking met deze kerken moeten gecontinueerd en uitgebreid worden op het gebied van onderwijs, van sociale voorzieningen en van het godsdienstig leven

Een betere verstandhouding met de zgn geloofszendingen wordt uitdrukkelijk beoogd en op gelukkige wijze hier en daar door persoonlijke contacten voorbereid (vgl mijn bijdrage "Missie en Zending" van 27 11 1968),

3 de provinciale en nationale autoriteiten,

4 de internationale hulp-organisaties als Fundw i e a

Bisschop Staverman, opmerkzaam luisterend, als voorzitter van de bisschoppenconferentie van Irian Barat (1966). Een vergelijking met de eerste foto uit dit boek laat zien dat de tien jaren als missiebisschop niet ongemerkt aan hem zijn voorbijgegaan.

Inventarisatie en planning

Op de vergadering van de jongere medebroeders die dit jaar in Epouto werd gehouden zijn voorstellen gedaan betreffende inventarisatie en planning. Het is inderdaad geen overbodige weelde dat het bisdom eens wordt doorgelicht en dat er een kritische evaluatie van de werkzaamheden wordt geboden. Hetgeen I Illich heeft gedaan voor Latijns-Amerika (vgl. R G van Rossum SS CC, 'Naar een latijns-amerikaanse pastoraal', *Het Missiewerk*, 56, 1967, 216-230) moge ook elders gebeuren.

In aansluiting op Epouto '69 is daarom op de laatste vergadering met de diocesane raadsleden besloten tot inventarisatie en planning.

De inventarisatie zal betrekking hebben op het missiepersoneel (met hun bekwaamheden en wensen), op het huidige werk en op de toekomstige personeelsbehoeften. Het is de bedoeling dat de behoeften scherp worden vastgesteld en duidelijk naar buiten worden gepresenteerd, zodat zij niet alleen bepalend kunnen zijn voor de opleiding van een landerigen kader maar eventueel ook een aanbod van buitenlandse krachten kunnen uitlokken.

In dit verband is de vraag opgeworpen of het aantrekken van missionarissen van elders – ik denk aan medebroeders van Joego-Slavie en aan zusters van IMJ van Makassar – de perspectieven voor krachten uit het eigen gebied niet zal blokkeren. In aanmerking genomen dat enerzijds ons corps van missionarissen afbrokkelt¹ en vergrijsst en vanuit Nederland nauwelijks meer aangevuld en verjongd zal worden en dat anderzijds zeker voor ons bisdom nog niet zo snel op een flink aantal ervaren landeigen ambtsdragers en religieuzen gerekend kan worden, vermoeden wij dat een injectie van een nieuwe groep missionarissen nog verantwoord en geboden is, zulks temeer wanneer zij als 'technical-assistants' zullen kunnen gelden.

Voor wat de planning betreft is op de genoemde vergadering een commissie benoemd, die de opdracht heeft gekregen een diocesaan plan voor pastoraal en ontwikkelingswerk op te stellen, dat een meer definitief en meer officieel karakter zal dragen dan hetgeen hier als eerste proeve wordt aangeboden. Ter vergadering zijn 'n aantal concrete punten genoemd die op de planning betrekking hebben: "Goede inwerktyd voor de missionaris bij plaatsing of overplaatsing (taal- en adatstudie etc.), strengere eisen bij sacramenten-toediening, catechese in fasen (geleidelijke mentaliteitsvorming), entameren van ontwikkelingsprojecten, onderwijs aangepast aan de plaatselijke situatie e a" (Bulletin over deze vergadering van F Dijkmans en L Dehing, 8 nov 1969).

Terzake van het entameren van ontwikkelingsprojecten dient nagegaan te worden of de nadruk niet te eenzijdig ligt op land- en tuinbouw en veeteelt en of er geen mogelijkheden zijn voor bescheiden industrialisatie (huisindustrie?).

¹ Dit missiegebied heeft, gerekend vanaf de start in 1937, niet minder dan 31 missionarissen verloren t w 5 broeders en 26 priesters. Gestorven zijn er zeven: A Guikers, A Kemp, J Moors, S Moors, L Nouwen, H Vergouwen en F v d Westelaken. Sommigen zijn naar Nederland teruggekeerd, anderen zijn voorgoed of tijdelijk aan het werk gegaan in een ander missiegebied. Ik laat hier de namen van deze laatste groepen volgen: E Andreoli, A v d Berg, L v d Berg, A Blokdijs, B Boersma, F Brouwer, A Cremers, A Duijnsteek, C v Egmond, H Frankenmolen, J Gondrie, R Hermans, M Hoogendijk, M Janssen, J v d Kamp, J Louter, J Paulissen, J v d Pavert, A Roes, J Steltenpool, H v d Veldt, J Vendrig, M Vugts en J Wempe.

In verband met de voorgenomen inventarisatie en planning kan het nuttig zijn hier een – vermoedelijk niet volledig – overzicht te geven van hetgeen door het bisdom, zijn personeel, zijn organen en zijn apparatuur gedaan wordt op het gebied van dienstbetoon

- activiteiten op gebied van gezondheidszorg
- zeer uitgebreide onderwijsvoorzieningen
- bouwactiviteiten
- aanleg van 15 vliegvelden
- vervoers- en transportbedrijf, dank zij vliegtuigen en boten
- winkel-, levensmiddelen- en kledingbedrijf
- electriciteitsvoorzieningen
- PTT-bedrijf (via telecommunicatie en vliegtuigen)
- bank (geldovermakingen)
- publiciteit (Tifa Irian)
- drukkertij Labor

Kadervorming

Al geruime tijd geleden is besloten aan de kadervorming in ons bisdom een hoge prioriteit te geven. Het lijkt niet waarschijnlijk dat de commissie die belast is met de samenstelling van het diocesaan plan daarop terug zal komen. Eerder mag verwacht worden dat zij op een nog gerichter uitvoering van de genomen beslissing zal aandringen. Ons aller verantwoordelijkheid en onze bezorgdheid voor de toekomst van Djajapura zal duidelijk bepalend blijven voor het beleid. Het zowel principieel als praktisch noodwendige streven om onszelf overbodig te maken dwingt ons tot de vorming van een goed kader.

1 Ambtsdragers en voorgangers

De open klein-seminaria te Abepura en Djajapura en met name de Katholieke Theologische Akademie te Abepura zijn bedoeld voor de opleiding van priesters, diakens en godsdienstleraren. De samenwerking met de Theologische School van de Evangelisch-Christelijke Kerk – Moluks Protestantse Kerk alsmede openheid naar de Universiteit Tjenderawasih, beiden eveneens te Abepura gevestigd, zijn gegarandeerd. Verder ligt het in de bedoeling om volgend jaar in het binnenland te beginnen met de opleiding van pastorele assistenten, welke gerecruteerd zullen worden uit de betere katecheten.

2 Religieuzen

Al zijn de pogingen om onder de jongeren van dit land belangstelling te wekken voor het religieuze leven tot nu toe weinig succesvol geweest, wij willen niet nalaten naar wegen te zoeken om ook binnen ons bisdom het religieuze leven ingang te doen vinden.

Voor wat de opleiding van zusters betreft, zullen binnenkort vertegenwoordigers van enkele, zo mogelijk van alle, in Irian Barat werkzame vrouwelijke congregaties voor nader beraad worden uitgenodigd.

Aangezien de opleiding van broeders steeds gezien is als een opleiding binnen onze Orde hebben P. Superior en zijn raadsleden de verantwoordelijkheid hiervan op zich genomen.

3 Onderwijzers

Gezien de belangrijke plaats die de onderwijzer inneemt in het dorp, gezien ook zijn bete-

kenis voor Kerk en maatschappij in het algemeen, dient aan de opleiding van deze sleutelfiguren grote zorg besteed te worden. Verwacht mag worden dat de nieuwe kweekschool, welke niet ver van Abeputra gebouwd zal worden, betere mogelijkheden voor een goede opleiding zal bieden.

4 Maatschappelijk kader

In de kringen van vooraanstaande Irianen is wel eens gedacht en gezegd dat de Missie te veel bedacht was op de vorming van haar 'eigen' kader – het ging toen vooral om de opleiding van onderwijzers – en te weinig oog had voor de vorming van een burgerlijk-maatschappelijk kader. Wat ervan zij, het komt mij voor dat aan de vorming van dit kader niet minder zorg besteed moet worden dan aan de opleiding van onderwijzers. Tot de bouw van internaten voor jongens en meisjes die middelbaar onderwijs volgen in Djajapura werd reeds besloten.

In dit verband moet ook de Universiteit Tjenderawasih genoemd worden. De kinderziekten waarmee deze jonge onderneming nog te kampen heeft mogen ons niet blind doen zijn voor de betekenis die dit instituut voor Irian Barat kan en hopelijk zal gaan krijgen. Nu het politiek klimaat minder wisselvallig is geworden lijkt de tijd gekomen om na te gaan of wij, zo mogelijk samen met de Evangelisch-Christelijke Kerk – Moluks-Protestantse Kerk en met steun van het Zendingscentrum te Oegstgeest, geen steun kunnen gaan bieden aan deze Universiteit. De bouw van een convict voor studenten werd reeds overwogen.

5 Sociale Werkers

Er is behoefte aan krachten die de bevolking van een dorp of van een streek zouden kunnen helpen op haar weg naar ontwikkeling. Met het oog daarop zijn er voorstellen gedaan voor de oprichting van een Sociale Akademie. Deze voorstellen lijken op dit moment nog niet levensvatbaar. Wel zal getracht worden de onderwijzersopleiding mede af te stemmen op de behoeften van die kinderen, die na de lagere school geen verdere opleiding ontvangen.

Slot

Dikwijls werd in dit stuk de toekomstige tijd gebezigd. Het ging nu eenmaal om een plan. Gelukkig echter werd of wordt veel ervan al gerealiseerd.

Nu ik aan het slot van deze uiteenzetting ben gekomen, besef ik nog beter dan toen ik begon, dat dit niet meer dan een proeve is. Daarom te meer verheug ik mij dat de commissie-diocesaan-plan al klaar staat om aan de slag te gaan.

Djajapura, 17 december 1969

† Rudolf Staverman, OFM

BIJLAGE 3
DIOCESAAN PLAN VOOR HET BISDOM DJAJAPURA²

Tijdens de laatste bijeenkomst van de diocesane raad van 1 t/m 8 november te Djajapura is er uitgebreid gesproken over de planning in ons bisdom. Er zijn enkele voorstellen gedaan die echter slechts een zeer voorlopig karakter droegen en a h w schreeuwen om verdere bezinning. Daarom is er tijdens deze laatste raadbijeenkomst een commissie benoemd, die zal nagaan wat als theologische basis kan dienen voor een pastoreel plan. Een plan steunt nl op een bepaalde visie op het werk. Een verschil in visie zou wel eens een verschil in werkwijze ten gevolge kunnen hebben.

De commissie bestaat uit de volgende personen: Th Janssen (convocator), A van Meergeren, Fr Verheyen en A van Nunen.

Begin januari publiceerde Mgr Staverman een 'Proeve van een diocesaan plan voor het bisdom' in antwoord op een vraag van de provincie raad in deze. In zijn inleiding schrijft monseigneur, dat het hier gaat om ruwe schets, waaraan nog heel wat geschaafd en geschuurd moet worden vooraleer het zijn definitieve vorm gekregen heeft.

Het betreft hier een zaak die ons allen aangaat en in ons aller belang is. Ik zou U daarom willen verzoeken, Uw zienswijze, Uw critiek op het stuk van mgr Staverman te geven en toe te sturen naar de convocator van bovengenoemde commissie Th Janssen. Het betreft hier allereerst Uw critiek op de eerste acht bladzijden van de 'Proeve'. Maar ook reacties op de rest zijn van harte welkom. Wilt U zo goed zijn Uw reacties voor 1 april toe te sturen. De commissie kan zich dan daarop verder bezinnen. Met dank.

Th Janssen OFM

² Gepubliceerd in *Serafijnse Tifa*, januari 1970

LIJST VAN ILLUSTRATIES

- p 8 Rudolf Staverman, aan het begin van zijn levenswerk als bisschop van Nieuw-Guinea, later Irian Barat
- p 21 Vertrek van Manfred Staverman naar Nieuw-Guinea op 12 januari 1955, op de trappen van het vliegtuig naar Biak
- p 28 Kaart van het bisdom Jayapura
- p 28 Schetsmatig overzicht van de afstanden in het bisdom Jayapura
- p 33 Staverman op bezoek bij zijn confrater Arie Blokdijk op diens missiepost in de Baliemvallei (1958)
- p 33 Bisschop Staverman achter de radiozender waarmee 's morgens en 's middags de missionarissen in het binnenland werden opgeroepen (omstreeks 1959)
- p 39 Bisschopswijding van pater Manfred Staverman op 12 september 1956 in de parochiekerk van de H. Bonifatius en Gezellen te Leeuwarden
- p 41 Wapenschild van bisschop Staverman
- p 41 Bisschop Staverman op een geïmproviseerde bisschoppelijke zetel tijdens een ontvangst in Sorong (1957)
- p 43 Bisschop Staverman en zijn secretaris Herman (Januarus) Munninghoff in de 'bisschoppelijke residentie' van Hollandia (circa 1957)
- p 43 Staverman voor zijn 'bisschoppelijk paleis', een door de Amerikanen na de Tweede Wereldoorlog achtergelaten 'Quonset'
- p 47 Staverman met zijn confrater E. Andreoli op een scooter (1955)
- p 47 "In onze hangaar" in Sentani (eind jaren vijftig) Bisschop Staverman staat hier te midden van missionaire luchtvaartpioniers en andere aanwezigen, o.a. J. van de Pavert, H. Mous, G. Keizer, Marie Louise Crefcoeur (hoofdstewardess KLM), E. Vergouwen, K. Houdijk, R. Staverman, E. Bruinsma, F. Verheyen, K. Hermans, J. Munninghoff, F. van Nunen, M. Stevens, Pierre Gadet
- p 54 Staverman op bezoek bij paus Joannes XXIII, vergezeld van zijn confraters Bart van de Barselaar en Andre Schuwer, en de KLM-manager Hans Holzheimer
- p 54 Staverman met een groep bisschoppen en theologen die aan het Tweede Vaticaans Concilie deelnamen op de trappen van het Generaalat van de Zusters van Heythuysen. Behalve Staverman staan op deze foto o.a. kardinaal Darmojuwono SJ, de bisschoppen N. Geise en C. Kramer en de pater Frans van Roessel CICM, Bertulf van Leeuwen OFM en P. Smulders SJ
- p 60 Bisschop Staverman te Werfra in gesprek met de vader en de broer van Augustinus, de guru die in de Baliemvallei werd vermoord
- p 60 Bisschop Staverman op werkbezoek in Pugima (Baliemvallei, 1968)
- p 66 Bisschop Staverman spelde Leen Frederix, die als lekenmissionaris ruim 25 jaar op het kantoor van het Algemeen Schoolbeheer in het bisdom Jayapura als secretaresse had gewerkt, een Ridderorde op. Behalve Staverman staan op deze foto ook Ph. Tetteroo OFM, Mieke Dorrestein en een pater augustijn

- p 66 Bisschop Staverman te midden van een groep missionarissen van de Wisselmeren tijdens een werkbezoek (omstreeks 1970)
- p 71 Bisschop Staverman op bezoek in een huishoudschool in 1970 in het gebied van de Wisselmeren (omstreeks 1970)
- p 71 Bisschop Staverman samen met de nuntius uit Jakarta tijdens een werkbezoek aan een school in het gebied van de Wisselmeren (1971)
- p 79 Een door de tropenjaren getekende bisschop Staverman (omstreeks 1966)
- p 79 Bisschop Staverman samen met de nuntius uit Jakarta aan het hoofd van een omvangrijk gevolg tijdens een werkbezoek aan de Wisselmeren, kort voor zijn vertrek (1971)
- p 88 Staverman tijdens zijn verblijf in Houten (1986)
- p 96 Staverman bij zijn afscheid als voorzitter van de Nederlandse Missieraad
- p 104 Zuster Felix van Winden, abdis van het Clarissenklooster te Megen
- p 112 Bisschop Staverman legt de hand op bij de toediening van het vormsel (Munika, 1958)
- p 112 Ontmoeting van Staverman met een papoea-vrouw (eind jaren vijftig)
- p 117 Bisschop Staverman met misdienaars tijdens een vormreis in de kampong Pasir Putih (Fak-Fak, 1958)
- p 117 Bisschop Staverman (geassisteerd door zijn confraters C. Coenen en J. Camps) zegent het kruis dat werd opgericht in Kipia-Maper, op de plaats waar de jezuit Le Cocq d'Armandville als eerste missionaris aan land was gegaan en meteen omgekomen (wellicht omgebracht?)
- p 122 Staverman met een papoea-kind tijdens een vormreis naar Pioniersbivak (1958)
- p 122 Staverman met Auki van Modio tijdens een van diens bezoeken aan Hollandia (1958)
- p 128 Afhalen van de eerste groep Zusters Franciscanessen van Bennebroek van het vliegveld van Hollandia door bisschop Staverman (augustus 1959)
- p 128 Bisschop Staverman tijdens een sacramentsprocessie in Merauke, gevolgd door mgr. Herman Tillemans MSC, aartsbisschop van Merauke
- p 135 Staverman in gesprek met de papoea-leider Nicolaas Jouwe
- p 135 Uitvaart op 8 september 1958 van de oud-gouverneur van Nieuw-Guinea, J.P.K. van Eechoud (1904-1958), op het R.K. kerkhof van Hollandia door bisschop Staverman
- p 140 Staverman was samen met de twee andere bisschoppen van Irian Barat (mgr. Herman Tillemans MSC, aartsbisschop van Merauke, en mgr. Petrus (Malachias) van Diepen OSA, bisschop van Manokwari) op 30 juni 1963 op bezoek bij Sukarno, president van de Republiek Indonesia, in diens buitenverblijf te Bogor
- p 147 Bisschop Staverman in gesprek met de Indonesische president Suharto en diens echtgenote Ibu Tien, tijdens een bezoek dat zij in september 1969 aan Jayapura hebben gebracht. Op de achtergrond het wapen van de Republiek Indonesia met de symbolen van de Pantja Sila, die de 'eenheid in verscheidenheid' tot uitdrukking brengen
- p 152 Bisschop Staverman, als voorzitter van de bisschoppenconferentie van Irian Barat (1966)

KDC ¶ Scripta

Werkschriften van het Katholiek Documentatie Centrum voor
de geschiedschrijving van het Nederlands katholicisme

1. A. Holtkamp, *Van begijnen en schoolmeesters tot leraren basisonderwijs*
2. M. Smits, *Met kompas emigreren*
3. M. Smits, *Holambra*
4. J. Eijt, *Unitas: een roeping in de wereld*
5. M. Budel en M. Derks, *Sportief en katholiek*
6. J. Willemsen, *Academische Leken Missie Actie*
7. J. Eijt, *Unitas: eine Berufung in der Welt*
8. P. van Leeuwen, *Bisschop Rudolf Staverman*